

ΤΕΥΧΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟ
2022/1

ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ
**ΜΑΡΕΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ I**

Michèle Barrett
Suzanne Bergeron
Ashley Bohrer
Heather A. Brown
Christine Delphy
Silvia Federici
Susan Ferguson
Kevin Floyd
Elena Gapova
Martha Gimenez
Fríga Haug
David McNally
Jyoti Puri
Prajna Seneviratne
Jiřina Šmejkalová
Gayatri Chakravorty Spivak
Lise Vogel

Γ
Ρ
Ι
Σ
Η

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΚΡΙΣΗ

Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση

Συντακτική επιτροπή: Ελένη Βλάχου, Χριστίνα Δημακοπούλου, Θοδωρής Δημητράκος, Γιάννης Κοζάτσας, Αγγελική Πούλου, Μαρία Χολέβα.

Επιστημονικοί Συνεργάτες: Δημήτρης Αναστασίου, Άρις Αραγεώργης (1961-2018), Γιώργος Βελεγράκης, Θανάσης Γκιούρας, Reinhard Jung, Δημήτρης Καλτσώνης, Έλενα Μαμουλάκη, Γιώργος Μανιάτης, Ευγένιος Δ. Ματθιόπουλος, Σταύρος Μαυρουδέας, Παντελής Μπάγκος, Αριστείδης Μπαλτάς, Ευγενία Μυλωνάκη, Νίκος Παπαδάτος, Ντορίνα Παπαναστασίου, Κώστας Πασσάς, Γιώργος Πλειός, Σπύρος Σακελλαρόπουλος, Σωτήρης Σκανδάλης, Σταύρος Σταυρίδης, Κώστας Στεργιόπουλος, Simona Todaro, Τέλης Τύμπας, Γιώργος Φαράκλας, Γιώργος Φουρτούνης, Νίκος Φωλίνας, Αλέξανδρος Χρύσης, Στάθης Ψύλλος.

Επικοινωνία: www.e-krisi.gr

Υπεύθυνος επικοινωνίας: Γεράσιμος Χολέβας

Σχεδιασμός κειμένου: Γιώργος Δ. Ματθιόπουλος

Σελιδοποίηση: Νεκτάριος Στεργιόπουλος

Παραγωγή: Μοτίβο Α.Ε.

Σχεδίαση ιστοσελίδας: Γιάννης Σακελλαρίου, Αποστόλης Κυριάκος

Τιμή τεύχους: 9 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδιώτες): 15 ευρώ

Ετήσια συνδρομή (ιδρύματα): 20 ευρώ

Κεντρική διάθεση: Εκδόσεις Τόπος

Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου, 114 73 Αθήνα, τηλ. 2108222835, info@motibo.com

Τεύχος 11 – 2022/1

Εικόνα εξωφύλλου: Μάνος Τσιχλής

John Heartfield, *Zwangslieferantin von Menschenmaterial nur Mut! Der Staat braucht Arbeitslose und Soldaten!* (Εξαναγκασμένη προμηθεύτρια ανθρώπινου υλικού, κουράγιο! Το κράτος χρειάζεται ανέργους και στρατιώτες!), στο AIZ, Vol. 9, no 10 (8 Μαρτίου 1930), ασημοτυπία ζελατίνης με γραφίτη, 25,4 x 22,5 εκ.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του έργου, καθώς και η αναπαραγωγή ή μετάδοσή του με οποιοδήποτε οπτικοακουστικό, γραπτό ή άλλο μέσο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη ή του συγγραφέα.

ISSN 2585-2124

Περιεχόμενα

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αφιέρωμα στον «Μαρξισμό και Φεμινισμό»: το παρόν τεύχος	07
---	----

ΕΝΟΤΗΤΑ 1:

ΟΙ 'ΠΡΩΤΕΣ' ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΥ

MICHÈLE BARRETT

Ορισμένα εννοιολογικά προβλήματα στη μαρξιστική φεμινιστική ανάλυση	31
---	----

CHRISTINE DELPHY

Για έναν υλιστικό φεμινισμό	61
-----------------------------	----

MARTHA E. GIMENEZ

Τι είναι υλικό στον υλιστικό φεμινισμό; Μια μαρξιστική φεμινιστική κριτική	71
---	----

FRIGGA HAUG

Για τη θεωρία των έμφυλων σχέσεων	93
-----------------------------------	----

SUSAN FERGUSON & DAVID MCNALLY

Κεφάλαιο, εργασιακή δύναμη και έμφυλες σχέσεις	125
--	-----

SILVIA FEDERICI

Πέρα από τον Μαρξ. Φεμινισμός, μαρξισμός και το ζήτημα της αναπαραγωγής	153
--	-----

HEATHER A. BROWN

Ο Ένγκελς και το φύλο	163
-----------------------	-----

ΕΝΟΤΗΤΑ 2:

ΟΙ 'ΝΕΕΣ' ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΥ

ASHLEY BOHRER

Διαθεματικότητα και μαρξισμός: μια κριτική ιστοριογραφία	183
--	-----

LISE VOGEL

Πέρα από τη διαθεματικότητα	213
-----------------------------	-----

KEVIN FLOYD

Γράφοντας ιστορία: μαρξισμός, queer θεωρία και αντίφαση στο μέλλον των αμερικανικών σπουδών	227
--	-----

SUZANNE BERGERON & JYOTI PURI

Η σεξουαλικότητα μεταξύ κράτους και τάξης: μια εισαγωγή _____ 257

PRAJNA SENEVIRATNE

Ο μαρξιστικός φεμινισμός συναντά τον μεταποικιακό φεμινισμό στη θεωρία
της οργάνωσης: ερωτήματα, συνέπειες και απαντήσεις _____ 269

CHAKRAVORTY GAYATRI SPIVAK

Διάσπαρτες εικασίες για το ερώτημα της αξίας _____ 285

ΕΝΟΤΗΤΑ 3:

ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ ΕΚΤΟΣ ΔΥΣΗΣ

ELENA GAPOVA

Η Ρωσική Επανάσταση και η γυναικεία απελευθέρωση: σημειώσεις
για την κληρονομιά του εγχειρήματος της σοσιαλιστικής χειραφέτησης _____ 323

JIŘINA ŠMEJKALOVÁ

Χρειάζονται οι γυναίκες της Τσεχίας τον φεμινισμό;
Προοπτικές των φεμινιστικών θεωριών και πρακτικών στην Τσεχοσλοβακία _____ 335

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

*Δεν είναι μόνον
ο κομμουνισμός
στη γη,
στα κάθιδρα εργοστάσια εκείνα.
Είναι και μες στο σπίτι,
στο τραπέζάκι μπρος,
στις σχέσεις,
στη φαμίλια,
στην καθημερινή ρουτίνα.
Β. Μαγιακόφσκι
(απόδοση στα ελληνικά Γ. Ρίτσος)*

Αφιέρωμα «Μαρξισμός και Φεμινισμός»: το παρόν τεύχος

Το ενδέκατο τεύχος της *ΚΡΙΣΗΣ* είναι ειδικό και αφιερώνεται στη θεματική «Μαρξισμός και Φεμινισμός». Πρόκειται για το πρώτο ειδικό θεματικό τεύχος, το οποίο, σε αντίθεση με τέτοιου είδους τεύχη, επιμελείται το σύνολο της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού και δημοσιεύεται υπό την ευθύνη της. Αποτελεί το πρώτο μέρος ενός ειδικού αφιερώματος στη συγκεκριμένη θεματική, το οποίο συντονίζει η *ΚΡΙΣΗ* και το οποίο θα ολοκληρωθεί με την έκδοση ενός δεύτερου μέρους την άνοιξη του 2023 (δέκατο τρίτο τεύχος).

Η διαφορά των δύο μερών έγκειται στο εξής: το παρόν τεύχος αποτελεί μια συλλογή δεκαπέντε μεταφρασμένων στα ελληνικά κειμένων, αντλημένων από τη διεθνή βιβλιογραφία, ενώ το επόμενο μέρος θα απαρτίζεται από πρωτότυπες συμβολές στα ελληνικά και τα αγγλικά. Ο βασικός λόγος που προκρίθηκε η έκδοση ενός τεύχους με μεταφράσεις ξενόγλωσσων κειμένων είναι ότι η βιβλιογραφία που πραγματεύεται θεωρητικά τις σχέσεις της μαρξιστικής και της φεμινιστικής παράδοσης στα ελληνικά είναι ιδιαίτερα περιορισμένη. Έτσι, η συντακτική επιτροπή έκρινε ότι ένα τεύχος με μεταφράσεις κειμένων της διεθνούς θεωρητικής παραγωγής, τα οποία θεωρούνται επιδραστικά αλλά και κομβικής σημασίας για τη σύζευξη, εκτός της πλήρωσης του παραπάνω κενού, μπορεί να λειτουργήσει και ως έναυσμα για τη θεωρητική επεξεργασία των σχέσεων των δύο παραδόσεων σήμερα, συνεισφέροντας στην έντονη συζήτηση που έχουν εγκαινιάσει τα τελευταία χρόνια οι σπουδές φύλου στην Ελλάδα. Σε αυτή την κατεύθυνση, η *ΚΡΙΣΗ* εκτίμησε ότι η έκδοση ενός δεύτερου τεύχους, το οποίο θα φιλοξενήσει πρωτότυπες συμβολές θέτοντας στο επίκεντρό τους τις σχέσεις ανάμεσα σε αυτές τις δύο παραδόσεις σήμερα, ίσως να αποτελέσει ένα εφελκυστικό για την εδραίωση ενός διαλόγου μεταξύ μαρξιστικών και φεμινιστικών σπουδών. Ως εκ τούτου, η έκδοση του ενδέκατου τεύχους συνοδεύεται από μια πρόσκληση υποβολής κειμένων, τα οποία, πλαισιώνοντας τα κείμενα προσκεκλημένων συγγραφέων, θα σημάνουν και την ολοκλήρωση του αφιερώματος.

«Μαρξισμός και Φεμινισμός Ι»: το παρόν συντακτικό σημείωμα

Το παρόν κείμενο έχει έναν υβριδικό χαρακτήρα. Από τη μία μεριά, συνιστά ένα καθιερωμένο συντακτικό σημείωμα, το οποίο επεξηγεί τους λόγους που ώθησαν τη συντακτική επιτροπή στην επιλογή της συγκεκριμένης θεματικής και την κατάρτιση της ύλης του τεύχους. Από την άλλη μεριά, όμως, για να γίνει αυτή η επεξήγηση εφικτή, θα πρέπει να αναλυθούν μια σειρά από θεωρητικούς παράγοντες, όπως αυτοί διαμορφώθηκαν ιστορικά. Υπό αυτήν την έννοια, το κείμενο επέχει και θέση εισαγωγής στη θεματική από τη μεριά των επιμελητών και επιμελητριών του τεύχους. Σε τούτο το σημείο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συντακτική επιτροπή της ΚΡΙΣΗΣ δεν έχει την ειδική επιστημονική κατάρτιση για να εκπονήσει με πληρότητα μια παρόμοια εισαγωγή στο θέμα, καθώς κανένα από τα μέλη της δεν ειδικεύεται στις φεμινιστικές σπουδές ή στις σπουδές φύλου. Για τον λόγο αυτό, θα αρκεστούμε στην παρουσίαση ενός συνοπτικού και αδρομερούς πλαισίου, το οποίο, λαμβάνοντας μια ιστορική μορφή, θα επιχειρήσει να συνοψίσει τα βασικά επίδικα που προκύπτουν από τη θεωρητική (και λιγότερο από την πολιτική) αλληλεπίδραση της μαρξιστικής και της φεμινιστικής παράδοσης. Η διαμόρφωση του εν λόγω πλαισίου, ακριβώς εξαιτίας του ιστορικού του χαρακτήρα, θα ακολουθήσει την πεπατημένη των λεγόμενων κυμάτων του φεμινισμού, με όλα τα προβλήματα που κάτι τέτοιο συνεπάγεται. Δύο είναι τα σημαντικότερα: πρώτον, τα ιστοριογραφικά προβλήματα που συνεπάγεται κάθε περιγραφική «γενεαλογική» προσέγγιση ενός ιστορικού φαινομένου, δυσχεραίνουν μοιραία την ολοκληρωμένη προσέγγιση και κατανόηση του φαινομένου που χαρακτηρίζεται ως «Μαρξισμός και Φεμινισμός»· και δεύτερον, η δυτικοκεντρική ή ακόμα περισσότερο αμερικανοκεντρική οπτική που συνεπάγεται ο λόγος περί κυμάτων του φεμινισμού, μπορεί να στενέψει αρκετά την πρόσληψη της ιστορικής θεωρητικής αλληλεπίδρασής του με τον μαρξισμό. Επιπρόσθετα, η διαμόρφωση αυτού του πλαισίου θα ακολουθήσει μια συγκεκριμένη σκοπιά: εκείνη που εστιάζει στο πώς η εξέλιξη της φεμινιστικής σκέψης εγκαλεί διαχρονικά τη μαρξιστική παράδοση και λιγότερο στο πώς συμβαίνει το αντίστροφο. Τέλος, η βιβλιογραφία που παρατίθεται είναι ιδιαίτερα επιλεκτική και ενδεικτική και, σε καμία περίπτωση, δεν εξαντλεί ή αντιπροσωπεύει το εύρος της διαθέσιμης γραμματείας στο θέμα. Έχοντας ομολογήσει αυτές τις, εν πολλοίς, αναπόδραστες αδυναμίες μας, ελπίζουμε ότι όσα θα παρατεθούν παρακάτω επεξηγούν επαρκώς τα κριτήρια επιλογής των κειμένων που απαρτίζουν το παρόν τεύχος. Ελπίζουμε, ακόμη, ότι η αναγνώστρια ή ο αναγνώστης της ΚΡΙΣΗΣ θα εκλάβει την αδρομέρεια της ανάλυσής μας και τις αναπόφευκτες παραλείψεις ως τη βάση για να εκκινήσει ένας πιο ενδελεχής και πληρέστερος επιστημονικός διάλογος για τη θεωρητική σχέση μεταξύ μαρξισμού και φεμινισμού.

Φεμινισμός σε κύματα, μαρξισμός εν εξελίξει

Η χρήση του όρου «κύμα» για την περιγραφή των διαφόρων φάσεων της φεμινιστικής σκέψης και πολιτικής πρακτικής έλκει την καταγωγή του από ένα διάσημο άρθρο της Martha Lear, το οποίο δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *New York Times* τον Μάρτιο του 1968 υπό τον τίτλο «Το δεύτερο φεμινιστικό κύμα: Τι θέλουν αυτές οι γυναίκες;» (*The Second Feminist Wave: What do These Women Want?*). Όπως είναι αυτονόητο, ο

προσδιορισμός ενός κύματος ως δεύτερου προϋποθέτει την ύπαρξη ενός πρώτου, το οποίο εν προκειμένω τοποθετείται στην περίοδο από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τη δεκαετία του 1920 περίπου. Ασφαλώς, κάτι τέτοιο επ' ουδενί σημαίνει ότι δεν μπορούν να ανιχνευτούν στην ιστορία εκφράσεις (θεωρητικές ή πρακτικές) του φεμινισμού πριν τον 19ο αιώνα.¹ Το πρώτο κύμα σφραγίζεται, τουλάχιστον στη φιλελεύθερη εκδοχή του, από τον αγώνα για το δικαίωμα ψήφου καθώς και από άλλα πολιτικά αιτήματα που αφορούν στην τυπική ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Αναφορικά με τη μαρξιστική παράδοση, κατά τη διάρκεια του πρώτου κύματος σφυρηλατείται η καθιερωμένη αντίληψη για το «γυναικείο ζήτημα», μια αντίληψη που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μονολεκτικά ως αναγωγιστική. Σύμφωνα με αυτήν, η έμφυλη καταπίεση και η ταξική ανισότητα είναι ισοεκτατές έννοιες και παράλληλα η πρώτη ανάγεται στη δεύτερη, με την έννοια ότι η δεύτερη είναι αιτία της πρώτης. Μια διατύπωση που, αν και απλουστευτική, συμπυκνώνει την παραδοσιακή μαρξιστική πρόσληψη του γυναικείου ζητήματος, είναι η ακόλουθη: «Η ανισοτιμία των δύο φύλων έχει σημαδέψει την ταξική κοινωνία γιατί είναι γέννημά της και θα εξαλειφθεί πλήρως μόνο μαζί μ' αυτήν» (Σκαλούμπακα 2010: 179). Τούτη η παραδοσιακή πρόσληψη βρίσκει το βασικό της θεωρητικό έρεισμα στην *Καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους* (Ενγκελς 1997). Στο εν λόγω κείμενο, όπως είναι ευρέως γνωστό, ο Ένγκελς θεωρεί πως στις «πρωτόγονες» (sic) μη ταξικές («κομμουνιστικές») κοινωνίες δεν υφίσταται έμφυλη ανισότητα. Αυτή τελευταία ξεκινά με το πέρασμα στις ταξικές κοινωνίες.

Στο παλιό κομμουνιστικό νοικοκυριό, που περιλάμβανε πολλά αντρώγυνα και τα παιδιά τους, η διεύθυνση του νοικοκυριού, που είχε ανατεθεί στις γυναίκες, ήταν εξίσου δημόσιο, κοινωνικά αναγκαίο λειτουργήμα όπως και η εξεύρεση μέσων διατροφής από τους άντρες. Με την πατριαρχική οικογένεια, και ακόμα περισσότερο με τη μονογαμική ξεχωριστή οικογένεια, άλλαξαν τα πράγματα. Η διεύθυνση του νοικοκυριού έχασε το δημόσιο χαρακτήρα της. Έπαψε να ενδιαφέρει την κοινωνία. Έγινε ιδιωτική υπηρεσία. Η γυναίκα, παραμερισμένη από τη συμμετοχή στην κοινωνική παραγωγή, έγινε η πρώτη υπηρέτρια.

[...]

Η σύγχρονη ξεχωριστή οικογένεια είναι θεμελιωμένη πάνω στην ανοιχτή ή καλυμμένη σπιτική σκλαβιά της γυναίκας, και η σύγχρονη κοινωνία είναι μια μάζα που τα μέρη της αποτελούνται μονάχα από μεμονωμένες οικογένειες. Ο άντρας, στη μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων, πρέπει σήμερα να είναι ο βιοπαλαιστής, ο τροφοδότης της οικογένειας, τουλάχιστον στις ιδιοκτήτριες τάξεις, και αυτό του δίνει μια κυριαρχική θέση, που δεν έχει ανάγκη από κανένα έκτακτο νομικό προνόμιο. Μέσα στην οικογένεια, ο άντρας είναι ο αστός, η γυναίκα εκπροσωπεί το προλεταριάτο (Ενγκελς 1997: 89).

¹ Η Σιμόν Ντε Μπουάρ (Beauvoir 1949), για παράδειγμα, θεωρεί ότι η πρώτη γυναίκα που υπερασπίστηκε το φύλο της ήταν η Christine de Pisan, στην Ιταλία τον 15ο αιώνα. Τέτοιου είδους ιστορικές διαπιστώσεις πρωτοκαθεδρίας είναι μακριά από τις επιδιώξεις του παρόντος κειμένου.

Παράλληλα, για τον Ένγκελς, η κοινωνική πρόοδος, την οποία σηματοδοτεί η έλευση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της μεγάλης βιομηχανίας, θέτει τις υλικές προϋποθέσεις για τη γυναικεία απελευθέρωση.

[Η] απελευθέρωση της γυναίκας, η ισοτιμία της με τον άντρα είναι και παραμένει αδύνατη όσο καιρό η γυναίκα θα μένει αποκλεισμένη από την κοινωνική παραγωγική εργασία και θα είναι περιορισμένη στη σπιτική ιδιωτική δουλειά. Η απελευθέρωση της γυναίκας θα γίνει δυνατή μόλις μπορέσει να συμμετάσχει σε μεγάλη, κοινωνική κλίμακα στην παραγωγή, και οι δουλειές του σπιτιού θα την απασχολούν μονάχα σε ασήμαντο βαθμό. Κι αυτό έγινε δυνατό μονάχα με τη σύγχρονη μεγάλη βιομηχανία, η οποία όχι μόνο επιτρέπει την εργασία της γυναίκας σε μεγάλη κλίμακα, αλλά και την απαιτεί ρητά και η οποία τείνει όλο και περισσότερο να μετατρέψει την ιδιωτική σπιτική δουλειά σε δημόσια βιομηχανία (Ένγκελς 1997: 200).

Αυτή η απελευθέρωση, ωστόσο, δεν μπορεί να ολοκληρωθεί παρά μόνο με το πέρασμα σε μια κοινωνία κοινωνικοποιημένων μέσων παραγωγής.

Στο βιομηχανικό κόσμο, ωστόσο, ο ειδικός χαρακτήρας της οικονομικής καταπίεσης που βαραίνει πάνω στο προλεταριάτο φαίνεται σ' όλη του την οξύτητα, μόνο αφού παραμεριστούν όλα τα νομικά ειδικά προνόμια της τάξης των καπιταλιστών και αποκατασταθεί η πλήρης νομική ισοτιμία των δυο τάξεων. Η δημοκρατία δεν αναιρεί την αντίθεση των δυο τάξεων, αντίθετα, προσφέρει ίσα-ίσα το έδαφος όπου με την πάλη λύνεται η αντίθεση αυτή. Το ίδιο επίσης θα φωτιστούν πέρα για πέρα ο ιδιόμορφος χαρακτήρας της κυριαρχίας του άντρα πάνω στη γυναίκα στη σύγχρονη οικογένεια και η ανάγκη, καθώς και ο τρόπος, της δημιουργίας μιας πραγματικής κοινωνικής ισοτιμίας και των δυο, μόλις θα είναι και οι δυο νομικά εντελώς ισότιμοι. Θα φανεί τότε ότι η απελευθέρωση της γυναίκας έχει για πρώτη προϋπόθεση την επανεισαγωγή ολόκληρου του γυναικείου φύλου στην κοινωνική εργασία και ότι αυτό πάλι απαιτεί να πάψει η ξεχωριστή οικογένεια να είναι οικονομική μονάδα της κοινωνίας (Ένγκελς 1997: 89-90).

Και συμπληρώνει ο Ένγκελς (1997: 92): «Με το πέρασμα των μέσων παραγωγής σε κοινή ιδιοκτησία, παύει η ατομική οικογένεια να είναι η οικονομική μονάδα της κοινωνίας».

Εν ολίγοις, «η ξεχωριστή οικογένεια», κατά τον Ένγκελς, είναι η πηγή της έμφυλης καταπίεσης. Η τελευταία δεν υπήρχε ούτε πριν την εμφάνιση της πρώτης, δηλαδή εντός της «πρωτόγονης» «κομμουνιστικής» κοινωνίας, αλλά ούτε θα υπάρχει κατά το πέρασμα στην αταξική κοινωνία που έπεται του καπιταλισμού, οπότε και θα εξαφανιστεί. Παράλληλα και ως απόρροια των παραπάνω, η εκμετάλλευση και η καταπίεση των γυναικών εμφανίζεται αντιστρόφως ανάλογη με τη συμμετοχή των τελευταίων στην κοινωνική παραγωγική εργασία. Η θέση αυτή καθόρισε, σε πάρα πολύ σημαντικό βαθμό, την πολιτική των κομμουνιστικών κομμάτων κατά τη διάρκεια της Τρίτης Διεθνούς. Στο δεύτερο συνέδριό της, αποφασίστηκαν μάλιστα τα παρακάτω μέτρα για το γυναικείο ζήτημα: η μεταφορά των γυναικών έξω από το σπίτι και η ένταξή τους στην οικονομία· η αναδιοργάνωση των αγροτικών νοικοκυριών που εξακολουθούν να διατηρούν τη

γυναίκα σε υποδεέστερες θέσεις· η ανάπτυξη κοινοτικών δομών που εν μέρει την απαλλάσσουν από την οικιακή εργασία και τη φροντίδα των παιδιών· η παροχή ίσων ευκαιριών για τις γυναίκες· η κινητοποίηση των γυναικών στους τομείς της πολιτικής εργασίας και της κυβερνητικής διοίκησης (Harris 1995: 91-92). Η παραπάνω θέση επηρέασε επίσης και την πολιτική των σοσιαλιστικών κρατών, από την ΕΣΣΔ έως την Κούβα, στα οποία είχε άμεσο αντίκτυπο η πολιτική της Τρίτης Διεθνούς και των πολιτικών της επιγόνων.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε πως η παραδοσιακή μαρξιστική αντίληψη για το γυναικείο ζήτημα δεν είχε προβληματοποιήσει θεωρητικά τη σχέση του μαρξισμού με τον φεμινισμό. Η αναγωγή της έμφυλης καταπίεσης στην ταξική άφηνε λίγα περιθώρια για κάτι τέτοιο. Ωστόσο, παρά τη μη προβληματοποίηση της εν λόγω σχέσης, η πρακτική των κομμουνιστ(ρι)ών κατά τον 20ο αιώνα έθεσε ως πολιτικό και ηθικό καθήκον τη λήψη μέτρων για την ισοτιμία των φύλων. Τούτο το καθήκον αντανakλάται και στα παρακάτω λόγια του Λένιν (2008: 85), όπου περιγράφονται τα πολιτικά καθήκοντα των κομμουνιστ(ρι)ών γενικά και όχι μόνο κατ' αναφορά στο γυναικείο ζήτημα:

Στην πραγματικότητα, το 'ανέβασμα της δραστηριότητας της μάζας των εργατών' μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τον όρο ότι δε θα περιοριζόμαστε στην 'πολιτική ζύμωση σε οικονομικό έδαφος'. Κι ένας από τους βασικούς όρους για την αναγκαία επέκταση της πολιτικής ζύμωσης είναι η οργάνωση ολόπλευρων πολιτικών αποκαλύψεων. Η πολιτική συνείδηση και η επαναστατική δραστηριότητα των μαζών δεν μπορούν να καλλιεργηθούν διαφορετικά, παρά μόνο με τις αποκαλύψεις αυτές. [...] Η συνείδηση της εργατικής τάξης δεν μπορεί να είναι αληθινά πολιτική συνείδηση, αν οι εργάτες δε μάθουν ν' απαντούν σ' όλες χωρίς εξαίρεση τις περιπτώσεις αυθαιρεσίας και καταπίεσης, βίας και κατάχρησης, οποιεσδήποτε τάξεις κι αν αφορούν οι περιπτώσεις αυτές· και μάλιστα, ν' απαντούν από σοσιαλδημοκρατική κι όχι από οποιαδήποτε άλλη σκοπιά.

Κάτι τέτοιο είχε ως αποτέλεσμα, ιδιαίτερα στις χώρες της οικοδόμησης του σοσιαλισμού, να λαμβάνονται πρωτοβουλίες, οι οποίες επιχειρούσαν «από τα πάνω», όπως λέγεται στη σχετική ιδιόλεκτο, να λάβουν επανορθωτικά μέτρα για το πρόβλημα της ανισοτιμίας των φύλων. Τα μέτρα αυτά είχαν θεαματικά αποτελέσματα, κυρίως ως προς την τυπική ισοτιμία των γυναικών, αλλά και τη συμμετοχή τους στην παραγωγική διαδικασία. Ωστόσο, δεν ήταν εξίσου επιτυχημένα αναφορικά με όψεις της γυναικείας καταπίεσης, οι οποίες δεν σχετίζονται άμεσα με τη συμμετοχή των γυναικών στην κοινωνική παραγωγική εργασία.

Αν το πρώτο κύμα έθετε στο επίκεντρο των διεκδικήσεών του τα τυπικά πολιτικά δικαιώματα και την απλή συμμετοχή των γυναικών στην κοινωνική παραγωγική διαδικασία, το δεύτερο κύμα του φεμινισμού, το οποίο εκτείνεται από τη δεκαετία του 1960 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1980 με αρχές της δεκαετίας του 1990, διευρύνει κατά πολύ τη φεμινιστική ατζέντα. Τούτη η τελευταία συμπεριλαμβάνει πλέον θέματα που αφορούν στην απελευθέρωση της γυναικείας σεξουαλικότητας και τη σεξουαλική της αντικειμενοποίηση· τα αναπαραγωγικά δικαιώματα με επίκεντρο το ζήτημα της άμβλωσης και της αντισύλληψης· την ενδοοικογενειακή βία και τον βιασμό εντός γάμου· την

ασφάλεια εντός του εργασιακού περιβάλλοντος, αλλά και τις έμφυλες διακρίσεις εντός αυτού (μισθολογικές ανισότητες και αποκλεισμός από επαγγέλματα «κύρους»)- τα στερεότυπα περί των έμφυλων ρόλων στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών αλλά και ευρύτερα.

Σε θεωρητικό επίπεδο, εισήχθη και εμπεδώθηκε η διάκριση μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου (sex/gender), η οποία αποτέλεσε συνθήκη δυνατότητας της αποκαθήλωσης μιας σειράς «φυσικοποιημένων» έμφυλων διακρίσεων. Στο έδαφος τούτης της διάκρισης,² αναδύθηκε το ρεύμα του «ριζοσπαστικού φεμινισμού», σύμφωνα με τον οποίο η βασική δομή της κοινωνίας είναι πατριαρχική, δηλαδή χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία των ανδρών πάνω στις γυναίκες, με συνέπεια την καταπίεση των τελευταίων. Η πατριαρχία, πάντα σύμφωνα με αυτήν τη σκοπιά, αποτελεί ένα υπερϊστορικό ή διϊστορικό φαινόμενο, το οποίο υπόκειται όλων των άλλων μορφών καταπίεσης στην κοινωνία:

Κατά γενική ομολογία, το σύστημα τάξη-βιολογικό φύλο [sex-class system] ήταν το πρώτο ταξικό σύστημα, με όλα τα άλλα ταξικά συστήματα να εκπορεύονται από αυτό τον αρχικό διχασμό του ανθρώπινου είδους. Κάθε σύστημα οικοδομούταν πάνω στο προηγούμενο μέχρι που καταλήξαμε σε με πυραμιδοειδή κοινωνική δομή, η οποία εξ ορισμού στερεί από τις ομάδες, τη μία μετά την άλλη, την ανθρωπινότητά τους (Atkinson 2014: 2).

Επιστρέφοντας στο επίκεντρο της πραγματέυσής μας, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η σχέση φεμινισμού και μαρξισμού συστηματοποιήθηκε θεωρητικά κατά τη διάρκεια του δεύτερου κύματος. Οι μαρξίστριες φεμινίστριες ανέπτυξαν μια θεωρητική προβληματική για τη σχέση των δύο παραδόσεων στο έδαφος της απόρριψης τόσο της παραδοσιακής αναγωγιστικής θέσης για τη σχέση μεταξύ έμφυλης καταπίεσης και ταξικής αντίθεσης όσο και του ριζοσπαστικού φεμινισμού.

Από τη μία μεριά, απέναντι στην παραδοσιακή αναγωγιστική μαρξιστική πρόσληψη του φεμινισμού, οι δευτεροκυματικές μαρξίστριες φεμινίστριες αντέταξαν μια σειρά από επιχειρήματα τόσο εμπειρικής όσο και θεωρητικής διάστασης. Ως βασικές εμπειρικές αντενδείξεις, οι οποίες θεωρήθηκε ότι έθεταν σε αμφισβήτηση την παραδοσιακή θέση, εκλήφθησαν: (α) η διάψευση της πρόβλεψης περί φθίνουσας πορείας της πατριαρχίας εντός του καπιταλισμού:

Οι προβλέψεις των μαρξιστών του 19ου αιώνα ότι η πατριαρχία θα έφθινε μπροστά στην ανάγκη του καπιταλισμού να προλεταριοποιήσει τους πάντες, δεν επαληθεύτηκαν (Hartmann 1979: 20)

² Όπως αναφέρει η Άτκινσον (Atkinson 2014: 2): «η ιερή μας φράση ήταν το γνωμικό της Μποβουάρ: 'Καμία δε γεννιέται γυναίκα, αλλά μάλλον γίνεται'» (μετάφραση δική μας).

(β) και, κυρίως, η θέση των γυναικών στις χώρες της σοσιαλιστικής οικοδόμησης:

Οι μαρξίστριες φεμινίστριες προσπαθούν να αναλύσουν όχι απλώς την πατριαρχία αλλά τη σχέση πατριαρχίας και καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Αυτό συμβαίνει γιατί δεν πιστεύουν ότι η καθυπόταξη των γυναικών μπορεί να διαχωρισθεί απόλυτα από άλλες μορφές εκμετάλλευσης και καταπίεσης που υπάρχουν στις καπιταλιστικές κοινωνίες, όπως π.χ. η ταξική εκμετάλλευση και ο ρατσισμός. Ωστόσο, απορρίπτουν τους τρόπους που ο ορθόδοξος μαρξισμός και οι σοσιαλιστικές οργανώσεις περιθωριοποιούν τις γυναίκες στη θεωρία και στην πρακτική τους και θεωρούν την καταπίεση των γυναικών ως απλή παρενέργεια της ταξικής εκμετάλλευσης. *Είναι σαφές ότι ο σοσιαλισμός δεν εγγυάται με κάποιον απλό τρόπο την απελευθέρωση της γυναίκας, όπως αποκαλύπτει η εμπειρία των γυναικών στις σοσιαλιστικές κοινωνίες* (Beechey 1979: 2· η έμφαση δική μας).

Και επίσης:

Η συνεχιζόμενη καταπίεση των γυναικών σε χώρες όπου ο καπιταλισμός έχει καταργηθεί, αποδίδεται σε καθαρά ιδεολογικούς παράγοντες. Αυτό όμως προϋποθέτει έναν ιδεαλιστικό και όχι μαρξιστικό ορισμό της ιδεολογίας. Την αντιμετωπίζει ως παράγοντα που μπορεί να επιβιώσει ακόμα κι όταν εξαλειφθεί κάθε υλική καταπίεση, της οποίας τη νομιμοποίηση εξυπηρέτούσε (Delphy 1970: 1).³

Επιπροσθέτως, οι εν λόγω μαρξίστριες φεμινίστριες προέταξαν μια σειρά θεωρητικών επιχειρημάτων ενάντια στην αναγωγή της έμφυλης καταπίεσης στην ταξική εκμετάλλευση. Ένα πολύ χαρακτηριστικό επιχείρημα αυτού του τύπου παρέχεται από τη Χάρτμαν στο διάσημο άρθρο της «Ο άτυχος γάμος του φεμινισμού με τον μαρξισμό. Προς μια πιο προοδευτική ένωση»:

Ο μαρξισμός μάς επιτρέπει να καταλάβουμε πολλά πράγματα γύρω από τις καπιταλιστικές κοινωνίες: τη δομή της παραγωγής, τη δημιουργία μιας ιδιαίτερης δομής της απασχόλησης και τη φύση της κυρίαρχης ιδεολογίας. Η θεωρία του Μαρξ για την

³ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ανισότιμη θέση των γυναικών στις χώρες της σοσιαλιστικής οικοδόμησης δεν επισημαίνεται μόνο από τις μαρξίστριες φεμινίστριες της δυτικής Ευρώπης και της βόρειας Αμερικής. Η Τατιάνα Μαμόνοβα ήταν επικεφαλής μιας φεμινιστικής αυτοέκδοσης (Almanac) στο Λένινγκραντ το 1979, υπό τον τίτλο «Γυναίκα και Ρωσία». Η έκδοση διακόπηκε μετά το πρώτο τεύχος από τις αρχές και συνεχίστηκε εκτός της ΕΣΣΔ, στο Παρίσι. Η Μαμόνοβα τονίζει ότι μόλις το 25% των μελών του ΚΚΣΕ είναι γυναίκες, ενώ περιγράφει την κατάσταση των γυναικών ως εξής: «τα κορίτσια μας λαμβάνουν την ίδια παιδεία με τα αγόρια μας, αλλά είναι πολύ πιο δύσκολο για εκείνες να κάνουν καριέρα. Από τη μια μεριά, τις αποκαλούν 'το ασθενές φύλο' και, από την άλλη, τους ανατίθενται περισσότερες ευθύνες από τους άνδρες. Εκείνο που ιδανικά απαιτείται από μια γυναίκα είναι να έχει παιδιά, να είναι εξάιρετη στη δουλειά της, να αναλαμβάνει την ευθύνη του σπιτιού και παρ' όλα αυτά, την ίδια στιγμή, να είναι και όμορφη. Η κατάσταση των γυναικών είναι ακόμα πιο δύσκολη στην επαρχία. Δουλεύουν τα χωράφια με τα χέρια· τα πάντα είναι στους ώμους τους. Ο μόνος τρόπος για να το χαρακτηρίσουμε όλο αυτό είναι ως χλευασμός των γυναικών» (Mamonova 1994: xx και xxi αντίστοιχα· η μετάφραση δική μας).

ανάπτυξη του καπιταλισμού είναι μια θεωρία σχηματισμού ‘κενών θέσεων’. Ο Μαρξ προέβλεψε, για παράδειγμα, τη διεύρυνση του προλεταριάτου και την κατάργηση της μικροαστικής τάξης. Με μεγαλύτερη ακρίβεια και λεπτομέρεια, ο Μπρέιβμαν [Braverman] ανάμεσα σε άλλους, εξήγησε πώς δημιουργούνται οι ‘θέσεις’ του υπαλλήλου και του εργαζόμενου στις υπηρεσίες στις αναπτυσσόμενες καπιταλιστικές κοινωνίες. Όπως ακριβώς το κεφάλαιο δημιουργεί αυτές τις θέσεις ανεξάρτητα από τα άτομα που θα τις καταλάβουν, έτσι και οι κατηγορίες της μαρξιστικής ανάλυσης ‘τάξη’, ‘εφεδρικός στρατός εργασίας’, ‘μισθωτός εργάτης’, δεν εξηγούν γιατί κάποιοι συγκεκριμένοι άνθρωποι καταλαμβάνουν συγκεκριμένες θέσεις. Δεν δίνουν καμιά ένδειξη γιατί οι γυναίκες είναι εκείνες που υποτάσσονται στους άνδρες μέσα και έξω από την οικογένεια και γιατί δεν συμβαίνει το αντίθετο. Οι μαρξιστικές αναλυτικές κατηγορίες, όπως και το ίδιο το κεφάλαιο, δεν έχουν φύλο. Οι κατηγορίες του μαρξισμού δεν μπορούν να μας πουν ποιος θα καταλάβει τις ‘κενές θέσεις’. Η μαρξιστική ανάλυση του γυναικείου ζητήματος πάσχει από αυτή τη βασική αδυναμία (Hartmann 1979: 8-9).

Εν ολίγοις, οι μαρξίστριες φεμινίστριες του δεύτερου κύματος δεν θεωρούν ότι υπάρχουν καλοί εμπειρικοί ή θεωρητικοί λόγοι ούτε για την εξηγητική αναγωγή της έμφυλης καταπίεσης στην ταξική εκμετάλλευση ούτε για την παραπομπή της ολοκλήρωσης της γυναικείας χειραφέτησης στην αταξική κοινωνία.

Από την άλλη μεριά, οι μαρξίστριες φεμινίστριες της περιόδου απορρίπτουν τη σκοπιά του ριζοσπαστικού φεμινισμού ως ιδεαλιστική. Γράφει χαρακτηριστικά η Χάρτμαν:

Το ‘προσωπικό είναι πολιτικό’ σημαίνει για τις ριζοσπάστριες φεμινίστριες ότι η πρωταρχική και βασική ταξική διαίρεση βρίσκεται ανάμεσα στα φύλα και ότι η κινητήρια δύναμη της ιστορίας είναι η δίψα των ανδρών για εξουσία και κυριαρχία πάνω στις γυναίκες, η διαλεκτική του φύλου.

[...]

Εδώ βρίσκεται και το λάθος της ριζοσπαστικής φεμινιστικής ανάλυσης: η ‘διαλεκτική του φύλου’ όπως την παρουσιάζουν οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες προβάλλει τα ‘αρσενικά’ και ‘θηλυκά’ χαρακτηριστικά, που εμφανίζονται σήμερα, σε όλες τις ιστορικές περιόδους. Η ριζοσπαστική φεμινιστική ανάλυση είναι πιο ισχυρή όσον αφορά τη γνώση του παρόντος. Η πιο μεγάλη της αδυναμία βρίσκεται στην έμφαση που δίνει στην ψυχολογία, παραβλέποντας την ιστορία (Hartmann 1979: 11).

Παράλληλα, εγκαλούν τις ριζοσπάστριες φεμινίστριες επειδή δεν εξηγούν «ποιο είναι αυτό το στοιχείο στην οργάνωση όλων των ανθρώπινων κοινωνιών που οδηγεί αφ’ ενός σε θεσμοθέτηση τέτοιων σχέσεων εξουσίας, αφ’ ετέρου σε διαφορετικές μορφές ανδρικής κυριαρχίας και γυναικείας υποτέλειας μέσα σε διαφορετικές κοινωνίες» (Beechey 1979: 2). Θεωρούν ότι η έμφυλη καταπίεση δεν μπορεί να εξηγηθεί με αποκλειστική αναφορά στη σφαίρα της ιδεολογίας ή στο ψυχολογικό πεδίο, κάτι που αποτελεί ιδίον της οπτικής των ριζοσπαστριών φεμινιστριών. Αντίθετα, η καταπίεση αυτή είναι πάντοτε αποτέλεσμα της έμφυλης εκμετάλλευσης, η οποία έχει υλική κοινωνική βάση. Να πώς αντιλαμβάνεται η Χάρτμαν την πατριαρχία:

[Ο]ρίζουμε την πατριαρχία ως ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων με υλική βάση, όπου υπάρχουν σχέσεις ιεραρχίας και αλληλεγγύης ανάμεσα στους άνδρες, σχέσεις που τους επιτρέπουν στη συνέχεια να κυριαρχήσουν πάνω στις γυναίκες. Η υλική βάση της πατριαρχίας είναι ο έλεγχος της εργατικής δύναμης των γυναικών από τους άνδρες. Ο έλεγχος αυτός διατηρείται καθώς παρεμποδίζεται η πρόσβαση των γυναικών στις αναγκαίες παραγωγικές πηγές και περιορίζεται η γυναικεία σεξουαλικότητα. (Hartmann 1979: 16)

Είναι ενδιαφέρουσα, και μάλλον διδακτική για τον τρόπο που πρέπει να αντιμετωπίζονται τα κείμενα των κλασικών, η εξής διαπίστωση: οι μαρξίστριες φεμινίστριες, προκειμένου να διαμορφώσουν έναν ενδιαμέσο εννοιολογικό χώρο μεταξύ της αναγωγιστικής παραδοσιακής μαρξιστικής πρόσληψης του φεμινισμού και του ιδεαλισμού, αναζητούν θεωρητικό έρεισμα στο κείμενο εκείνο που αποτελεί, ακριβώς, την πηγή του μαρξιστικού αναγωγισμού, δηλαδή την *Καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, όπου στις πρώτες σελίδες διαβάζουμε:

Σύμφωνα με την υλιστική αντίληψη, το καθοριστικό στοιχείο στην ιστορία είναι σε τελική ανάλυση: η παραγωγή και η αναπαραγωγή της άμεσης ζωής. Αυτή όμως με τη σειρά της έχει διπλό χαρακτήρα. Από τη μια μεριά, η παραγωγή των μέσων συντήρησης, αντικειμένων για τη διατροφή, το ντύσιμο, την κατοικία και των εργαλείων που χρειάζονται γι' αυτά. Από την άλλη μεριά, η παραγωγή των ιδίων των ανθρώπων, η αναπαραγωγή του είδους. Οι κοινωνικοί θεσμοί, όπου ζουν οι άνθρωποι μιας ορισμένης ιστορικής εποχής και μιας ορισμένης χώρας, καθορίζονται και από τα δύο είδη της παραγωγής: από τη βαθμίδα ανάπτυξης, από τη μια μεριά, της εργασίας και, από την άλλη, της οικογένειας (Ενγκελς 1997: 7–8).

Σε αυτό το απόσπασμα εντοπίζεται η βάση μιας οπτικής, η οποία βλέπει, από τη μία, τις ταξικές σχέσεις ως το αποτέλεσμα της παραγωγής των μέσων διαβίωσης και, από την άλλη, τις έμφυλες πατριαρχικές σχέσεις ως το αποτέλεσμα της παραγωγής των ιδίων των ανθρώπων, της αναπαραγωγής του είδους, ως το αποτέλεσμα της δομής της οικογένειας.

Η εν λόγω οπτική απορρίπτει την εξηγητική αναγωγή των έμφυλων σχέσεων στις ταξικές, αλλά και την απόλυτη, κατά ιδεαλιστικό τρόπο, αποσύνδεσή τους. Σύμφωνα με την Χάρτμαν:

[Ο]λόκληρη η κοινωνία μπορεί να κατανοηθεί μόνον αν εξετασθούν και τα δύο είδη παραγωγής και αναπαραγωγής, ανθρώπων και αντικειμένων. Δεν είναι δυνατόν να υπάρξει 'αμιγής καπιταλισμός' ούτε 'αμιγής πατριαρχία' γιατί πρέπει αναγκαστικά να συνυπάρχουν. Υπάρχει πατριαρχικός καπιταλισμός, πατριαρχική φεουδαρχία, κοινωνίες ισοτιμίας με βάση το κυνήγι και τη συλλογή, μητριαρχική γεωργική κοινωνία ή ακόμα πατριαρχική γεωργική κοινωνία κ.λπ. Δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια αναγκαία σχέση ανάμεσα στις αλλαγές στον έναν τομέα της παραγωγής και στις αλλαγές στον άλλο. Μια κοινωνία μπορεί να μεταβεί από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό, για παράδειγμα,

παραμένοντας πατριαρχική. Παρ' όλα αυτά, η κοινή λογική, η ιστορία και η εμπειρία μας, λένε ότι οι δύο αυτοί τομείς παραγωγής βρίσκονται τόσο στενά συνδεδεμένοι, ώστε αλλαγές στον έναν προκαλούν κινήσεις, εντάσεις ή αντιφάσεις στον άλλον (Hartmann 1979: 15).

Το βασικό ερώτημα, δεδομένων των παραπάνω, είναι κατά ποιο τρόπο συνδέονται τα δύο συστήματα παραγωγής (μέσων διαβίωσης και ανθρώπων), πώς η εξέλιξη του ενός επηρεάζει την εξέλιξη του άλλου και κατ' επέκταση πώς το θεωρητικό πλαίσιο που μελετά το ένα σύστημα (μαρξισμός) τροποποιεί το θεωρητικό πλαίσιο που μελετά το άλλο (φεμινισμός), και αντιστρόφως.

Εξυπακούεται πως υπάρχουν πολλά περιθώρια διαφωνιών απέναντι στον τρόπο, με τον οποίο οι μαρξίστριες φεμινίστριες αντιλαμβάνονταν τις παραπάνω συνδέσεις και αλληλεπιδράσεις, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο υλοποιούσαν το γενικό θεωρητικό πρόταγμα της σύζευξης των δύο παραδόσεων. Για παράδειγμα, μπορεί ο/η αναγνώστης/τρια να αντιπαραβάλει τον υλιστικό φεμινισμό της Κριστίν Ντελφύ (Delphy 2018· βλ. παρόν τεύχος) με το κείμενο της Martha Gimenez (2000) στο παρόν τεύχος. Πέραν των επιμέρους διαφωνιών, ωστόσο, η σημασία του μαρξιστικού φεμινισμού του δεύτερου κύματος έγκειται στο ότι προβληματοποίησε θεωρητικά, δηλαδή κατέστησε θεωρητικό επίδικο τη σύζευξη των δύο θεωρητικών μερών του, αντιμετωπίζοντας «κατά μέτωπο» μια σειρά από ζωτικά ερωτήματα. Η εν λόγω προβληματοποίηση επήλθε ως αποτέλεσμα της διμέτωσης απόρριψης αφενός της αναγωγής της έμφυλης καταπίεσης στην ταξική εκμετάλλευση και αφετέρου στην, ιδεαλιστική τω τρόπω, παντελή αποσύνδεσή τους. Η διπλή αυτή απόρριψη δημιούργησε τον εννοιολογικό χώρο για να αναπτυχθούν τα ιδιαίτερα θεωρητικά προβλήματα που απαρτίζουν το πεδίο του μαρξιστικού φεμινισμού.

Το δεύτερο κύμα άρχισε να «σβήνει» στις λιθορριπές των λεγόμενων sex wars, δηλαδή της διαμάχης, η οποία αναπτύχθηκε στα τέλη του 1970-αρχές 1980, περί του αν η πορνογραφία και η πορνεία αποτελούν έκφραση της γυναικείας καταπίεσης ή αντίθετα της σεξουαλικής χειραφέτησης. Οι φεμινίστριες του τρίτου κύματος κάνουν τότε την εμφάνισή τους, επιδεικνύοντας μια πολύ διαφορετική στάση, σχεδόν σε όλα τα επίπεδα (θεωρητικό, πολιτικό, πολιτισμικό) σε σχέση με αυτές του δεύτερου κύματος, με αποτέλεσμα να υπάρχει μια αμοιβαία κριτική μεταξύ των δύο γενεών φεμινισμού. Οι τελευταίες είχαν γαλουχηθεί σε ένα έντονο πολιτικό κλίμα, όπου το αντιπολεμικό κίνημα, το κίνημα για τον τερματισμό των θεσμοθετημένων φυλετικών διακρίσεων και για τα ατομικά δικαιώματα, αλλά και οι διάφορες αποχρώσεις της αριστεράς συμπλέκονταν με ποικίλους τρόπους εντός ενός πλαισίου μαχητικού ακτιβισμού. Παράλληλα, στο επίπεδο της θεωρίας κυριαρχούσαν τα μεγάλα θεωρητικά συστήματα, τα οποία προσελάμβαναν το πεδίο του κοινωνικού σαν ένα αρθρωμένο και συνεκτικό όλο, το οποίο μπορεί και πρέπει να εξηγηθεί με πληρότητα. Αντίθετα, η έλευση του τρίτου κύματος συνοδεύτηκε από την αποπολιτικοποίηση που επέφερε το τέλος του ψυχρού πολέμου, καθώς επίσης και από τη στροφή στον μεθοδολογικό ατομισμό και την αναζήτηση της διαφορετικότητας. Παράλληλα, όσο κι αν αυτό μοιάζει ένα θεωρητικό κλισέ, συνέπεσε με την επικράτηση μεταμοντέρνων επεξεργασιών που προτάσσουν το τέλος των «μεγάλων αφηγήσεων» και εκλαμβάνουν το πεδίο του κοινωνικού ως ένα σύνολο κατακερματισμένων φαινομένων δίχως κάποια υποκείμενη συνοχή, για την οποία οφείλεται μια συνολική εξήγηση.

Στο πλαίσιο αυτό, οι φεμινίστριες του τρίτου κύματος θεώρησαν ότι ο δευτεροκυματικός φεμινισμός είναι εν πολλοίς ελιτίστικος και αγνοεί τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο καταπιέζονται διάφορες υποκατηγορίες γυναικών, όπως οι μη-λευκές, οι μετανάστριες ή οι διεμφυλικές γυναίκες.⁴ Δεν είναι τυχαίο ότι στο πλαίσιο του τρίτου κύματος αναπτύχθηκε ως βασικό αναλυτικό εργαλείο η έννοια της διαθεματικότητας (intersectionality). Όπως επισημαίνει η Κούπερ:

Η διαθεματικότητα εμφανίζεται στα τέλη της δεκαετίας του 1980 ως ένα αναλυτικό πλαίσιο, το οποίο είναι σε θέση να εστιάσει στην ιδιαίτερη θεσιακότητα [positionality] των μαύρων και άλλων μη λευκών [of color] γυναικών τόσο στη νομοθεσία περί ατομικών δικαιωμάτων όσο και εντός του κινήματος για τα ατομικά δικαιώματα. Συνιστά την πλέον ορατή και ανθεκτική συνεισφορά του φεμινισμού, και συγκεκριμένα του μαύρου φεμινισμού, στην κριτική κοινωνική θεωρία κατά το τελευταίο τέταρτο του αιώνα (Cooper 2016: 385· μετάφραση δική μας).

Εισηγήτρια του όρου θεωρείται η αφροαμερικανή νομικός και συγγραφέας Kimberlé Crenshaw (1989· 1991· βλ. όμως Vogel στο παρόν τεύχος). Σύμφωνα με το μεθοδολογικό πλαίσιο της διαθεματικότητας, ίσως και σε απόκλιση από τις θεωρητικές προθέσεις της Crenshaw (βλ. Cooper 2016), η κατανόηση της καταπίεσης, της κυριαρχίας και της διάκρισης μέσα στην κοινωνία θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τον τρόπο που αλληλεπιδρούν διάφοροι παράγοντες πλεονεκτήματος και μειονεκτήματος (π.χ. φύλο, φυλή, τάξη, σεξουαλικός προσανατολισμός, αναπηρία κλπ.) σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Εν ολίγοις, η διαθεματικότητα ως αναλυτικό εργαλείο αντιτίθεται σε θεωρητικά πλαίσια που εξετάζουν την καταπίεση υπό το πρίσμα ενός παράγοντα σε απομόνωση.⁵ Παρά τις διαφορετικές προσλήψεις της έννοιας της διαθεματικότητας και τις διαμάχες που συνεπάγονται – η παρουσίαση των οποίων εκφεύγει κατά πολύ της στόχευσης του παρόντος κειμένου –, μπορεί με ασφάλεια να υποστηριχθεί ότι αυτή συνδέθηκε με τις πολιτικές της ταυτότητας. Η Μίνα Καραβαντά, παρά τη δυσκολία ενός τέτοιου εγχειρήματος, παρέχει μια ευσύνοπτη και πυκνή περιγραφή του όρου:

Ο όρος πολιτικές ταυτότητας [identity politics] σηματοδοτεί μια πολύμορφη και πολυδιάστατη βεντάλια πολιτικών στόχων και σχεδιασμών, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν αυτά τα κινήματα και τις κοινωνικές ταυτότητες που συμμετέχουν σε αυτά για να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους στην ελευθερία λόγου και στον αυτο-προσδιορισμό. Στενά συνδεδεμένες με την ιδέα ότι κάποιες κοινωνικές ταυτότητες είναι αντικείμενο καταπίεσης και περιθωριοποίησης με αποτέλεσμα να λειτουργούν ως στερεότυπα ή αρνητικά ορόσημα (π.χ. ο πολιτισμένος λευκός έναντι του βάρβαρου μαύρου ή γηγενή, το κυρίαρχο φύλο—άρρεν—έναντι του αδύναμου φύλου—θήλυ, και άλλα), οι πολιτικές ταυτότητας στοχεύουν: α. στην ανάλυση των ηγεμονικών λόγων [hegemonic discourses]

⁴ Οι φεμινίστριες του δεύτερου κύματος, βέβαια, σε καμία περίπτωση δεν δέχονται αυτήν την κατηγορία. Βλ. τα κείμενα της Lise Vogel και Ashley Bohrer στο παρόν τεύχος.

⁵ Εύλογη μπορεί να είναι εδώ η διερώτηση, αν όντως υπάρχουν τέτοια πλαίσια ή αν αποτελούν έναν θεωρητικό αχυράνθρωπο (strawman).

και των ιδεολογικών τους μηχανισμών [ideological apparatuses], οι οποίοι έχουν στιγματίσει, εκμεταλλευτεί και περιθωριοποιήσει συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες σηματοδοτώντας αυτές ως κατώτερες ετερότητες, β. στην ενδελεχή κριτική κάθε μορφής ουσιοκρατίας [essentialism], δηλαδή κάθε είδους αντίληψης η οποία βασίζεται σε μια παράλογη γενίκευση που πηγάζει από διαφορές που είναι βιολογικές, εθνικές ή και θρησκευτικές, και που παρουσιάζονται, χωρίς να αναλύονται ή να αποδομούνται, ως αυτά καθαυτά αρνητικά ή θετικά ορόσημα γ. και τέλος, στη διεκδίκηση αναγνώρισης των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων τα οποία έχουν στερηθεί αυτές οι περιθωριοποιημένες ή καταπιεσμένες ταυτότητες που τώρα καλούνται να διαμορφώσουν το πολιτικό και κοινωνικό πεδίο με την παρουσία τους και τον (τους) λόγους τους. Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι ο όρος χρησιμοποιείται και μειωτικά για να περιγράψει μια στεγνή και συχνά στείρα ομαδική αλληλεγγύη που βασίζεται σε συγκεκριμένα κοινά χαρακτηριστικά προκειμένου να αντικρούσει την καταδυνάστευση και καταπίεση από διάφορες ηγεμονίες κινδυνεύοντας έτσι να αποκλείσει τη συνεργασία με άλλες πολιτισμικές και πολιτικές ομάδες με το να καταφεύγει σε πολιτικές απομόνωσης [separatism].⁶

Οι παραπάνω εξελίξεις διάνοιξαν τον θεωρητικό ορίζοντα των φεμινιστικών σπουδών προς την κατεύθυνση της συνδιαλλαγής και της ώσμωσης με τις μεταποικιακές σπουδές ή/και με την queer θεωρία. Όπως ίσως γίνεται εύκολα κατανοητό όμως, τις απομάκρυναν από τη μαρξιστική παράδοση. Δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του αναλυτικού εργαλείου της διαθεματικότητας, τα οποία αντιβαίνουν στον σκληρό πυρήνα της μαρξιστικής οπτικής για την κοινωνία και την εξήγηση της καταπίεσης που υφίσταται σε αυτήν: α) η τρόπον τινά συμμετρικοποίηση των διάφορων ταυτοτήτων, δηλαδή η μη απόδοση εξηγητικής προτεραιότητας στις ταξικές σχέσεις καθώς και β) η πρόταξη της υποκειμενικότητας και της ανθρώπινης δραστηριότητας εις βάρος της εξέτασης των αντικειμενικών υλικών συνθηκών. Συναφώς, οι πολιτικές της ταυτότητας, αν δεν απάδουν, τουλάχιστον δεν εναρμονίζονται αυτόματα με τις παραδεδομένες πολιτικές πρακτικές της μαρξιστικής παράδοσης, σε όλο της το φάσμα. Όλα τούτα φαίνεται να οδήγησαν τον μαρξισμό και τον φεμινισμό από έναν «δυστυχή γάμο» (Hartmann 1979) σε ένα «συναινετικό διαζύγιο».

Την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, ο φεμινισμός πλέει πάνω στο τέταρτο κύμα του, το οποίο, κατά την αγγλική εκδοχή της wikipedia, ξεκινά το 2012 και σχετίζεται με τη χρήση του διαδικτύου και ιδιαίτερα με τον ακτιβισμό των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, όπως το κίνημα του #MeToo. Η προσοχή του εν λόγω ακτιβισμού στράφηκε κυρίως στα ζητήματα της σεξουαλικής παρενόχλησης, στην κουλτούρα του βιασμού και το λεγόμενο body shaming. Ωστόσο, το εν λόγω κύμα είτε δεν διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό από το τρίτο είτε τα σημεία διαφοροποίησης του, αν και σημαντικά, δεν έχουν ακόμη θεματοποιηθεί θεωρητικά. Σε κάθε περίπτωση, η εμφάνισή του δεν μπορεί να έχει το ίδιο ειδικό βάρος

⁶ http://www.fylopedia.uoa.gr/index.php/%CE%A6%CF%8D%CE%BB%CE%F_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CF%84%CE%B1%CF%85%CF%84%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82#.CE.A3.CF.87.CF.8C.CE.BB.CE.B9.CE.B1_.CE.95.CF.80.CE.B9.CE.BC.CE.B5.CE.BB.CE.AE.CF.84.CF.81.CE.B9.CE.B1.CF.82. Ανακτήθηκε στις 14/3/2022).

για τα θεωρητικά μελήματα του παρόντος τεύχους, όπως έχουν οι υπόλοιπες τρεις «φάσεις», δεδομένου ότι, τουλάχιστον προς το παρόν, στο κύμα του τέταρτου κύματος σπάνια εντοπίζονται νησίδες πραγματικού διαλόγου της φεμινιστικής με τη μαρξιστική σκέψη.

Η δομή του τεύχους

Η δομή του παρόντος τεύχους, στο πιο γενικό επίπεδο, υπακούει σε μια διαπίστωση και πεποίθηση, η οποία συνόδευσε το εκδοτικό εγχείρημα της *ΚΡΙΣΗΣ* εξαρχής: Το μειωμένο θεωρητικό ενδιαφέρον για τον μαρξισμό, το οποίο παρατηρείται στο ευρύτερο πεδίο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών κατά τα τελευταία χρόνια, δεν είναι αποτέλεσμα της κάμψης της ευρετικής γονιμότητας της εν λόγω ερευνητικής παράδοσης. Αντίθετα, οι αιτίες είναι μάλλον εξω-θεωρητικές και εξω-επιστημονικές. Από την άλλη μεριά, η αναθέρμανση του ενδιαφέροντος για τη μαρξιστική παράδοση και η γονιμοποίηση των θεωρητικών και μεθοδολογικών της εργαλείων στο σήμερα, αλλά και ο επί της ουσίας εμπλουτισμός, η κριτική της θεώρηση και η εκλέπτυνσή της δεν μπορεί παρά να διέρχεται μέσα από την οικειοποίηση – θετική ή κριτική – των θεωρητικών επεξεργασιών που αναπτύχθηκαν στο έδαφος της περιγραφόμενης οπισθοχώρησης της μαρξιστικής παράδοσης.

Το παρόν τεύχος επιδιώκει να εστιάσει σε εκείνες τις κεντρικές στιγμές της φεμινιστικής σκέψης, οι οποίες σφραγίζουν τις δυνατότητες συνομιλίας της με τη μαρξιστική σκέψη, κυρίως από την εποχή του δεύτερου κύματος έως σήμερα – δίχως φυσικά να αξιώνει την κάλυψη όλου του εύρους αυτής της μακράς και πολυδιάστατης θεωρητικής επεξεργασίας και ώσμωσης. Στην κατεύθυνση αυτή, προχωρήσαμε στην επιλογή δεκαπέντε κειμένων, τα οποία εμπίπτουν ευρύτερα στο πεδίο των σπουδών φύλου και μοιράζονται το μέλημα για την ανάπτυξη, την εύρεση ή και την επαναφορά μιας μαρξιστικής οπτικής. Τα κείμενα απευθύνουν διαφορετικής τάξης ερωτήματα και συχνά εκκινούν από αποκλίνουσες θεωρητικές αφετηρίες και ερμηνευτικά σχήματα, δοκιμάζοντας τα εννοιολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία του μαρξισμού (και των διαφορετικών «σχολών» και ερμηνειών του) στο πεδίο των έμφυλων ζητημάτων. Τα κριτήρια επιλογής των εν λόγω άρθρων δεν ήταν, επομένως, ο βαθμός συμφωνίας σε θεωρητικό/ιδεολογικό επίπεδο ή η πρόκριση κάποιας συγκεκριμένης θεωρητικής σκοπιάς από τη μεριά των επιμελητών και επιμελητριών του τεύχους. Τουναντίον, βασικό κριτήριο ήταν η προσπάθεια να χαρτογραφηθεί ο πολυδιάστατος και πλουραλιστικός χαρακτήρας του θεωρητικού φαινομένου «μαρξισμός και φεμινισμός» και να αναδειχθούν, στο πλαίσιο των δυνατοτήτων αυτού του τεύχους, τα επίμαχα εκείνα ερωτήματα, τα οποία απασχόλησαν ή και συνεχίζουν να απασχολούν τη φεμινιστική σκέψη κατ' αναφορά στον μαρξισμό.

Το τεύχος χωρίστηκε σε τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα έλαβε τον τίτλο *Οι Πρώτες περιπέτειες του μαρξισμού-φεμινισμού* καθώς αντλεί το περιεχόμενό του από τα πιο μαρξιστικά-φεμινιστικά ερωτήματα που απηύθυναν αρχικά οι φεμινίστριες του δεύτερου κύματος, τοποθετώντας έκτοτε τη μαρξιστική και τη φεμινιστική παράδοση σε μια έντονη και ιδιαίτερα απαιτητική αναμέτρηση και συνομιλία. Απαρτίζεται από επτά άρθρα, τα οποία πραγματεύονται ζητήματα, όπως αυτά αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της προβληματοποίησης της σχέσης μεταξύ του μαρξισμού και του φεμινισμού που περιγράψαμε παραπάνω, και τούτο ανεξάρτητα από το αν οι συγγραφείς τους ανήκουν στενά ή όχι

στη γενιά του δεύτερου κύματος. Η επιλογή των άρθρων προς μετάφραση ήταν ένα δύσκολο καθήκον δεδομένης της ιδιαίτερα πλούσιας βιβλιογραφίας που ακόμα εξακολουθεί να παράγεται πάνω στα ερωτήματα αιχμής του δεύτερου κύματος. Τα άρθρα που τελικά δημοσιεύονται θεωρούμε ότι, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, λειτουργούν ως στοιχειωδώς αντιπροσωπευτικά αυτών των ερωτημάτων.

Πιο συγκεκριμένα, η **Michèle Barrett**⁷ απευθύνει το καίριο ερώτημα «ποιο θα μπορούσε είναι το αντικείμενο του μαρξιστικού φεμινισμού», από τη στιγμή που η μαρξιστική και η φεμινιστική ανάλυση θέτουν, αντίστοιχα, στο επίκεντρο της έρευνάς τους δύο διαφορετικά αντικείμενα: η μεν μαρξιστική διερευνά την αντίφαση μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, μετερχόμενη κατηγοριών «μη εχουσών φύλου» και η δε φεμινιστική ακριβώς το αντίθετο: εξετάζει τις έμφυλες σχέσεις και κυρίως τη γυναικεία καταπίεση. Η απάντηση της Barrett σε αυτό το ερώτημα είναι ότι αντικείμενο του μαρξιστικού φεμινισμού είναι η σχέση ανάμεσα στη γυναικεία καταπίεση και στους τρόπους παραγωγής, ιδωμένους στο ιστορικό τους πλαίσιο, και πιο συγκεκριμένα στο πλαίσιο του καπιταλισμού. Προκειμένου να πλαισιώσει θεωρητικά τούτη την απάντηση, εξετάζει τις χρήσεις τριών επίμαχων εννοιών: την πατριαρχία, την αναπαραγωγή και την ιδεολογία. Και αυτό, με σκοπό να αναμετρηθεί με δύο κομβικά, για μια μαρξιστική φεμινιστική ανάλυση, ζητήματα: το επιχείρημα περί αυτονομίας της γυναικείας καταπίεσης από τη λειτουργία του καπιταλισμού και εκείνο περί τοποθέτησής της στο πεδίο της ιδεολογίας.

Η **Christine Delphy**, με τη σειρά της, σκιαγραφεί το θεωρητικό περίγραμμα ενός υλιστικού φεμινισμού, θέτοντας στο επίκεντρο της πραγμάτευσής της τον όρο «γυναικεία καταπίεση». Στο άρθρο της, διερευνά πρωτίστως τις επιστημολογικές συνεπαγωγές της «εισβολής» αυτού του όρου στο πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών. Υποστηρίζει πως μια υλιστική φεμινιστική προσέγγιση οφείλει να έχει ως βασική της επιστημολογική προκειμένη τη θέση ότι η γυναικεία καταπίεση είναι κοινωνική καταπίεση και πεδίο πάλης μεταξύ κοινωνικών ομάδων (των ανδρών και των γυναικών). Για τη Delphy, μια τέτοια προσέγγιση είναι, ωστόσο, ασύμβατη με τις προκείμενες των ανθρωπιστικών επιστημών (όπως της κοινωνιολογίας ή της ψυχανάλυσης), οι οποίες, εξακολουθώντας να διατηρούν την κυρίαρχη ιδεολογία περί κατάτμησης της εμπειρίας και μερισμού της γνώσης σε στεγανούς επιστημονικούς κλάδους, αρνούνται την κοινωνική προέλευση της γυναικείας καταπίεσης και υπονομεύουν την βαθιά ενότητα των διαφορετικών επιπέδων της εμπειρίας ως τόπων καταπίεσης. Υποστηρίζει ότι ο υλιστικός φεμινισμός δεν αποτελεί έναν νέο επιστημονικό κλάδο με αντικείμενο τις γυναίκες, αλλά, αντίθετα, συνιστά μια επιστημολογική επανάσταση, η οποία θα επαναστατικοποιήσει τη γνώση, υπαγορεύοντας μια νέα οπτική, εκείνη της γυναικείας καταπίεσης, η οποία και θα αλλάξει την κατανόηση του συνόλου της ανθρώπινης εμπειρίας.

Στο άρθρο της **Martha Gimenez**, ο μαρξιστικός και ο υλιστικός φεμινισμός αναμετρούνται στο πεδίο της φεμινιστικής θεωρίας, ώστε να αναδειχθούν οι διαφορές

⁷ Για λόγους σεβασμού των συγγραφέων και των οπτικών τους και για λόγους αποφυγής υποκειμενικών ερμηνειών, οι συνόψεις των άρθρων που ακολουθούν προσπαθούν να τηρούν, στο μέτρο του δυνατού, το ύφος και τον λόγο των περιλήψεων ή εισαγωγικών σημειωμάτων των συγγραφέων, όπου αυτά ήταν διαθέσιμα. Όπου τούτα απουσίαζαν, οι συνόψεις βασίστηκαν στην κατανόηση του κειμένου από τους επιμελητές και τις επιμελήτριες του τεύχους που φέρουμε και την αποκλειστική ευθύνη για κάθε πιθανή μεθερμηνεία.

τους. Όπως σημειώνει η ίδια, σε μια εποχή που η θεωρητική στροφή προς τον ιδεαλισμό και την ενδεχομενικότητα εμφανίζεται ως ηγεμονική στον ακαδημαϊκό χώρο, είναι αναγκαίο να εξηγηθούν οι λόγοι για τους οποίους τα φεμινιστικά αιτήματα επιστρέφουν στον επιστροφής στον υλισμό. Συγκρίνοντας τα δύο ρεύματα και καταδεικνύοντας τις αντιφάσεις και τις ασυμβατότητες των θεωρήσεων που συγκαλύπτονται υπό την «υλιστική» ομπρέλα, η Gimenez τάσσεται εν τέλει υπέρ της επιστροφής στον μαρξιστικό φεμινισμό, η οποία και επιβάλλεται από τις καταστροφικές συνέπειες του καπιταλισμού στις γυναίκες και από την πολιτική σημασία μιας θεωρητικά επαρκούς ανάλυσης των αιτίων της δεινής κατάστασής τους.

Η **Friga Haug** θέτει το ερώτημα αν και με ποια έννοια οι έμφυλες σχέσεις οφείλουν να κατανοηθούν ως σχέσεις παραγωγής και όχι απλώς ως επικαθορισμένες από τις σχέσεις παραγωγής. Μέσα από μια κριτική ανασκόπηση των κειμένων του Μαρξ και του Ένγκελς, αλλά και με αναφορά σε μεταγενέστερους μαρξιστές θεωρητικούς και σε θεωρίες που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του φεμινιστικού κινήματος, θέτει στο θεωρητικό επίκεντρο τη διπλή φύση της έννοιας της κοινωνικής παραγωγής, δηλαδή αφενός ως παραγωγής της ζωής (αναπαραγωγής) και αφετέρου ως παραγωγής αγαθών. Σε αυτή τη βάση προσεγγίζει το ερώτημα σχετικά με το πώς σχετίζονται οι τομείς της ζωής και των βιοποριστικών αγαθών μεταξύ τους, πώς κινούνται τα φύλα μέσα σε αυτούς τους τομείς και από πού πηγάζει η κυριαρχία. Στην προοπτική απάντησης αυτού του ερωτήματος θα επισημάνει πως θα πρέπει να γίνει κανόνας ότι οι διαφορετικές σχέσεις παραγωγής στην ιστορία οφείλουν να εξετάζονται και ως έμφυλες σχέσεις, καθώς τίποτα δεν μπορεί να κατανοηθεί εάν δεν δοθεί απάντηση στο ερώτημα πώς η παραγωγή της ζωής είναι ρυθμισμένη πάνω στο σύνολο της παραγωγής των βιοποριστικών αγαθών, με άλλα λόγια, πώς η ίδια καθορίζει την αναπαραγωγή του συνόλου της κοινωνίας. Στην ανάπτυξη της προβληματικής της δεν θα παραλείψει να υπογραμμίσει την ανάγκη κατανόησης των μετασχηματισμών που επιφέρει ο σύγχρονος καπιταλισμός και η ανάπτυξη της τεχνολογίας εστιάζοντας στο πώς η καπιταλιστική χρήση της γενετικής τεχνολογίας μετατοπίζει πλέον καθοριστικά το όριο ανάμεσα στην παραγωγή της ζωής και στην παραγωγή αγαθών, επισημαίνοντας την ανάγκη να επαναπροσδιοριστεί η συνάρτηση των έμφυλων σχέσεων ως σχέσεων παραγωγής.

Εν συνεχεία, οι **Ferguson Susan & David McNally**, στην εισαγωγή τους στην επανέκδοση του βιβλίου της Vogel *Μαρξισμός και η καταπίεση των γυναικών: προς μια ενοποιητική* θεωρία, αποτιμούν τη σημασία του εν λόγω βιβλίου, το οποίο δημοσιεύεται εν έτει 1983, προτείνοντας μια μαρξιστική ανάλυση της γυναικείας καταπίεσης με βάση τις κεντρικές θεωρητικές κατηγορίες του Τόμου Ι του Κεφαλαίου του Μαρξ. Οι συγγραφείς ανατρέχουν στις συζητήσεις που προηγήθηκαν της έκδοσης του βιβλίου εντός του πεδίου της σοσιαλιστικής-φεμινιστικής θεωρίας, προκειμένου να αναδείξουν τις αντιφάσεις που οδήγησαν στην αναμόρφωση της σχέσης μαρξισμού-φεμινισμού μέσα από το μαρξικό εννοιολογικό οπλοστάσιο του Κεφαλαίου. Υποστηρίζουν ότι η συμβολή της Vogel συνίσταται στη σημασία που αποδίδει στην οικογένεια ως πεδίο αναπαραγωγής του εμπορεύματος «εργασιακή δύναμη», συνδέοντας έτσι τις έμφυλες σχέσεις εξουσίας με τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής. Μέσα από κριτικές αναφορές στην εργασία της Vogel αλλά και εντάσσοντάς την «ενοποιητική θεωρία» της περί κοινωνικής αναπαραγωγής στο σημερινό θεωρητικό τοπίο, τονίζουν τη δυναμική της μαρξιστικής της ανάλυσης, σε

σχέση με την κατανόηση των έμφυλων μορφών της καπιταλιστικής κοινωνικής αναπαραγωγής και επισημαίνουν τη σημασία της για τον ιστορικό υλισμό σήμερα.

Η **Silvia Federici**, επιστρέφοντας και εκείνη στο έργο του Μαρξ, θέτει στο επίκεντρο της εργασίας της τη σχέση ανάμεσα στον μαρξισμό και τον φεμινισμό, επιχειρώντας να κατανοήσει αλλά και να εδραιώσει τη σχέση τους. Όπως σημειώνει στην περίληψη του άρθρου της, η σύνδεση μαρξισμού και φεμινισμού, ως δύο εκ των πλέον ριζοσπαστικών ρευμάτων της εποχής μας, είναι κομβική προκειμένου «να υπερβούμε τη διάσπαση του παγκόσμιου προλεταριάτου και να αναπτύξουμε στρατηγικές για μια δικαιότερη κοινωνία». Στρεφόμενη στο έργο του Μαρξ, αναγνωρίζει την κεντρική συνεισφορά του στη φεμινιστική θεωρία και το φεμινιστικό κίνημα, επισημαίνοντας όμως και τους περιορισμούς του. Συντάσσεται με τη φεμινιστική κριτική, σύμφωνα με την οποία η μαρξική ανάλυση επικεντρώνεται πρωτίστως σε ένα τμήμα της εργατικής τάξης, δηλαδή τους άνδρες, βιομηχανικούς, μισθωτούς εργάτες, και υποστηρίζει ότι μια τέτοια προσέγγιση δεν μπορεί παρά να είναι ελλιπής ως προς την κατανόηση των καπιταλιστικών σχέσεων καθώς αφήνει στο περιθώριο «την εργασία όλων εκείνων, των οποίων η εργασία τροφοδοτεί παγκοσμίως, δίχως αμοιβή, την καπιταλιστική συσσώρευση».

Στο άρθρο της, η **Heather A. Brown** εξετάζει το έργο του Ένγκελς, *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*. Κατά τη συγγραφέα, πρόκειται για ένα έργο κομβικής σημασίας για την κατανόηση των σχέσεων μεταξύ φύλου και τάξης, το οποίο έχει όμως παρερμηνευθεί λόγω της ισχυρής πρόσδεσής του στον οικονομικό ντετερμινισμό. Μέσα από μια θετική αλλά και κριτική αποτίμηση του «ενγκελσιανού φεμινισμού», ανατρέπει στα «Εθνολογικά σημειωματάρια» του Μαρξ – στα οποία βασίστηκε ο Ένγκελς για να γράψει την *Καταγωγή* – προκειμένου να συγκρίνει τη μαρξική και ενγκελσιανή θεώρηση περί γυναικείας καταπίεσης. Η ίδια αναγνωρίζει στον Μαρξ μια περισσότερο επεξεργασμένη και διαλεκτική προσέγγιση, η οποία επιτρέπει ένα δυναμικότερο πολυγραμμικό πλαίσιο κατανόησης των καταπιεστικών σχέσεων. Εισηγείται ότι οι θέσεις του Μαρξ είναι πολύ πιο χρήσιμες για την κατανόηση των διατομών μεταξύ φύλου και τάξης σήμερα, και άρα συνολικά για το πεδίο της διαθεματικότητας.

Η δεύτερη ενότητα τιτλοφορείται *Οι 'νέες' περιπέτειες του μαρξισμού-φεμινισμού* καθώς φιλοξενεί έξι άρθρα τα οποία πραγματεύονται ερωτήματα που αναπτύχθηκαν κατά την περίοδο της σχετικής αποστασιοποίησης του φεμινισμού από τον μαρξισμό. Από το τρίτο έως και το τέταρτο κύμα, επιχειρείται – αν και σποραδικότερα – η γεφύρωση του μαρξισμού με ένα ευρύ φάσμα θεωρητικών ρευμάτων και επεξεργασιών, οι οποίες περιλαμβάνουν τη διαθεματικότητα, τις μεταποικιακές προσεγγίσεις καθώς και την queer θεωρία, αλλά και τις θεωρίες της αποδόμησης. Στην κατεύθυνση αυτή, επιλέξαμε έξι άρθρα που εμπίπτουν σε αυτές τις απόπειρες των σπουδών φύλου, γνωρίζοντας φυσικά ότι πρόκειται για μια ιδιαίτερη επιλεκτική και μικρή ανθολογία άρθρων που, σε καμία περίπτωση, δεν εξαντλούν ή αντιπροσωπεύουν τη σχετική βιβλιογραφική παραγωγή. Πρόκειται κυρίως για μια πρώτη υπόμνηση ότι ο εμπλουτισμός και η εκλέπτυνση των μαρξιστικών προσεγγίσεων οφείλει να οικειοποιηθεί – θετικά ή κριτικά – τις προβληματικές που αναπτύσσονται ακόμη και εν τη θεωρητική απουσία του ίδιου του μαρξισμού.

Η *διαθεματικότητα* βρίσκεται στο επίκεντρο του άρθρου της **Ashley Bohrer**, η οποία εστιάζει στη σχέση ανάμεσα στον μαρξισμό και τις διατομές μεταξύ φύλης, κοινωνικού

φύλου, σεξουαλικότητας και τάξης. Για τη Bohrer, η σύνδεση του μαρξισμού με τη διατομεακότητα είναι απολύτως κρίσιμη προκειμένου να κατανοηθεί αλλά και ληφθεί υπόψη ο ιστορικός υλισμός. Στην κατεύθυνση αυτή, εξετάζεται η ιστορία της κριτικής που ασκήθηκε από τη σκοπιά της διαθεματικότητας στον μαρξισμό και αντιστρόφως, προκειμένου να θεμελιωθεί μια ενοποίηση των δύο αυτών πλαισίων. Τέλος, υποστηρίζεται ότι στον εικοστό πρώτο αιώνα είναι απαραίτητη μια μαρξιστική ανάλυση του καπιταλισμού, με την πλέον ανθεκτική θεώρηση να είναι εκείνη η οποία επιχειρεί να αρθρωθεί με βάση τη διαθεματικότητα, εκείνη που αντιμετωπίζει την τάξη, τη φυλή, το κοινωνικό φύλο και τη σεξουαλικότητα ως πρωταρχικά στοιχεία της καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Η **Lise Vogel**, με τη σειρά της, καταπιάνεται και εκείνη με τη διαθεματικότητα, αλλά από μια διαφορετική σκοπιά. Εξετάζει τη γενεαλογία της συγκεκριμένης έννοιας, προσεγγίζοντας την ιστορία της εννοιολόγησης της «διαφορετικότητας» ως μια ιστορία αποτελούμενη από την αλληλεπίδραση πολλαπλών κατηγοριών «κοινωνικής διαφοράς». Εστιάζοντας συγκεκριμένα στην ιστορία της τριλογίας φυλή-τάξη-φύλο, υποστηρίζει ότι η διαθεματικότητα αποτελεί μια από τις πλέον ελκυστικές και παράλληλα προβληματικές έννοιες που αναπτύχθηκαν μέσα στον 20ό αιώνα για να περιγράψει την κοινωνική ετερογένεια. Στο πλαίσιο μιας κριτικής προσέγγισης της διαθεματικότητας από τη σκοπιά μιας μαρξιστικής φεμινιστικής ανάλυσης, αναγνωρίζει την ανάγκη για μια πληρέστερη εννοιολόγησή της και εισηγείται την επαναφορά στη θεμελιώδη διάσταση της τάξης, όμως στη διατομή της με το φύλο, προτείνοντας ξανά μια ενοποιητική θεωρία κοινωνικής αναπαραγωγής.

Η *queer* θεωρία και ο μαρξισμός συναντώνται στο άρθρο του **Kevin Floyd**, ο οποίος επιχειρεί, με όχημα ακριβώς τον μαρξισμό και τη *queer* θεωρία, να διατυπώσει ένα διαλεκτικό αφήγημα που να συνδέει τις ιστορίες του καπιταλισμού, την ταξική και την αντιετερσεξιστική πολιτική στις σύγχρονες ΗΠΑ. Κινούμενος σε ένα θεωρητικό αφηρημένο επίπεδο, ο Floyd προχωράει σε μια κριτική οικειοποίηση της έννοιας της «πραγμοποίησης» του Lukács, προκειμένου να θεμελιώσει την υπόθεση ότι «η πραγμοποίηση του ερωτικού με όρους κεφαλαίου, η οποία είναι ιδιαίτερο γνώρισμα του αιώνα αυτού, αποτελεί θεμελιώδη ιστορική συνθήκη δυνατότητας μιας σύγχρονης αντιετερσεξιστικής πολιτικής». Υποστηρίζει ότι είναι απαραίτητο να εστιάσουμε θεωρητικά στην προοδευτική και απελευθερωτική ικανότητα της αντίφασης, όχι στην «αλληλεξάρτηση» των καταπίεσεων, καθώς, για εκείνον, οι αντιφάσεις του καπιταλισμού μπορεί να γίνουν τόποι αξιοποιήσιμοι για την εκκίνηση μιας αναδιάρθρωσης.

Επιδιώκοντας έναν διάλογο ανάμεσα στην αντι-αιτιοκρατική μαρξιστική θεωρία και τη *queer* θεωρία, οι **Suzanne Bergeron & Jyoti Puri** επιμελούνται την έκδοση των πρακτικών ενός συμποσίου με τίτλο *Σεξουαλικότητα μεταξύ κράτους και τάξης*. Μέσα από την παρουσίαση των άρθρων του συμποσίου, τα οποία εστιάζουν στις συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ καπιταλισμού και σεξουαλικότητας, οι συγγραφείς ανιχνεύουν τις «αμοιβαίως συγκροτούμενες και απροσδιόριστες σχέσεις μεταξύ τάξης, σεξουαλικότητας και διακυβέρνησης» και συζητούν επίμαχα ερωτήματα που αφορούν στη σεξουαλικότητα – ερωτήματα που αποτελούν και αντικείμενα πραγμάτευσης των άρθρων τους συμποσίου: μια *queer* ανάγνωση του πώς η οικονομία λειτουργεί ως ο άλλος της ερωτικής σχέσης στο πλαίσιο των εθνικών λογαριασμών εισοδήματος· την προβληματοποίηση της εξιδανικευμένης ετεροκανονικής οικογένειας στο πλαίσιο του σχηματισμού του ινδικού

μεταποικιακού κράτους· τη θεμελιωμένη στην ετεροκανονιστικότητα ιδεολογία ανάπτυξης στο σύγχρονο Εκουαδόρ· τον αναδυόμενο νεοφιλευθερισμό θεραπείας ζευγαριών στις Η.Π.Α· και τη διάρθρωση της τάξης, της φυλής, του φύλου και της σεξουαλικότητας που χαρακτηρίζει την ένταξη των μεταναστών/τριών εργαζομένων φροντίδας στην παγκόσμια σκηνή.

Η **Prajna Seneviratne** εξετάζει τη σχέση μαρξισμού, φεμινισμού και *μεταποικιακών προσεγγίσεων*. Στο άρθρο της, επιχειρεί να γεφυρώσει τις μαρξιστικές και μεταποικιακές φεμινιστικές προσεγγίσεις μέσω της θεωρίας της οργάνωσης, διερευνώντας παράλληλα τις πολλαπλές αλληλεπιδράσεις των ρόλων της παραγωγικής και αναπαραγωγικής εργασίας των γυναικών εργατριών στις φυτείες και τη βιομηχανία ένδυσης της Σρι Λάνκα. Όπως δηλώνει η ίδια στην περίληψή της, στόχος της είναι να σκιαγραφήσει τις διαφορετικές φεμινιστικές προσεγγίσεις της θεωρίας της οργάνωσης, και αφετέρου να τις συγκρίνει με τις θεωρητικές φεμινιστικές μαρξιστικές και μεταποικιακές προσεγγίσεις, προκειμένου να αναδειχθούν οι διαφορές και οι ομοιότητές τους. Υποστηρίζει ότι ένας κοινός τόπος, όπου ο μαρξιστικός φεμινισμός και ο μεταποικιακός φεμινισμός θα συμπλέκονται και θα συμπληρώνουν ο ένας τον άλλο, δεν είναι μονάχα εφικτός αλλά, αντιθέτως, είναι και ο πλέον κατάλληλος για να διερευνηθούν οι απαιτήσεις που επιβάλλονται στα γυναικεία σώματα και στην εργασία τους.

Το δεύτερο μέρος κλείνει με το άρθρο της **Chakravorty Gayatri Spivak** και έναν διάλογο μεταξύ μαρξισμού και θεωριών της αποδόμησης. Η Spivak δεν απευθύνεται άμεσα στη σχέση μαρξισμού-φεμινισμού, αλλά προβαίνει σε ένα σύνθετο και γενικευμένο θεωρητικό εγχείρημα: να προσεγγίσει την κατηγορία του υποκειμένου – των γυναικών συμπεριλαμβανομένων – μέσα από τη μαρξική έννοια της υπεραξίας και τις διάφορες αναγνώσεις της. Όπως δηλώνει η ίδια εξ αρχής, το ερώτημα της αξίας προσδιορίζεται αυτομάτως από δύο «τύπους» κατηγορήσεως του υποκειμένου: τον «ιδεαλιστικό» που αναφέρεται στη συνείδηση και τον «υλιστικό» που αναφέρεται στην εργασιακή δύναμη. Πρόκειται για δύο κατηγορήσεις, οι οποίες εμφανίζονται ως αμοιβαίως αποκλειόμενες, παρά τις θεωρητικές προσπάθειες συμφιλίωσής τους. Κινούμενη μεταξύ αποδόμησης και μαρξισμού και διερευνώντας την έννοια της κειμενικότητας, η Spivak επεξεργάζεται το εξής ερώτημα: τί γίνεται το ερώτημα της αξίας όταν προσδιορίζεται από την «υλιστική» κατηγορία του υποκειμένου, όπως αυτή η τελευταία διατυπώνεται από τον Μαρξ;

Τέλος, επιλέξαμε να αφιερώσουμε μια τρίτη ενότητα στη σχέση μαρξισμού-φεμινισμού στην Ανατολική Ευρώπη, σε μια μικρή αλλά ουσιώδη προσπάθεια να εξισορροπηθεί, έστω και μερικώς, η δυτικό-κεντρικότητα των περισσότερων άρθρων του τεύχους. Χωρίς φυσικά να λειτουργεί αντιπροσωπευτικά της μη-δυτικής θεωρητικής παραγωγής και αφήνοντας απ' έξω τη μαρξιστική-φεμινιστική σκέψη πολλών περιοχών του μη-δυτικού κόσμου, τα άρθρα που δημοσιεύονται σε αυτή την ενότητα με τίτλος *Μαρξισμός και Φεμινισμός εκτός Δύσης* μάς δίνουν μια εικόνα της ώσμωσης μαρξισμού και φεμινισμού στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Η **Elena Gapova** παρουσιάζει με ευσύνοπτο τρόπο τις στοχεύσεις, τα διακυβεύματα και τα επιτεύγματα του σοσιαλιστικού φεμινιστικού χειραφετητικού προγράμματος σε διάφορες περιόδους μετά τη Ρωσική Επανάσταση, αναφερόμενη και στις κριτικές που δέχτηκε ένα τέτοιο εγχείρημα. Εξετάζει, επίσης, τις προκλήσεις, τις οποίες καλείται να αντιμετωπίσει ο σύγχρονος σοσιαλιστικός φεμινισμός, υπό το βάρος της επέλασης του νεοφιλευθερισμού και της διάλυσης των εργασιακών και κοινωνικών κατακτήσεων.

Η Jiřina Šmejkalová, με τη σειρά της, μας μεταφέρει στη Τσεχοσλοβακία για να περιγράψει τα εμπόδια που καθιστούν δύσκολη την επικοινωνία των γυναικών αλλά και των ανδρών της χώρας με τις πρόσφατες δυτικές φεμινιστικές θεωρίες. Υποστηρίζει ότι αυτές οι τελευταίες δεν μπορούν να διαχωριστούν από την ανάπτυξη της δυτικής μεταπολεμικής σκέψης και γραμματείας περί κοινωνίας και πολιτισμού. Εισηγείται δε την εξέταση των ριζών αυτών στην κατακερματισμένη ψυχαναλυτική παράδοση, στην παραμορφωμένη μαρξιστική παράδοση αλλά και στην πραγματική έλλειψη αποδομιστικών προσεγγίσεων στο ίδιο το πνευματικό περιβάλλον της.

Ευχαριστίες

Είμαστε στην ευτυχή θέση να ευχαριστήσουμε μια σειρά από ανθρώπους, δίχως τη συμβολή των οποίων η έκδοση του παρόντος τεύχους θα ήταν πραγματικά αδύνατη. Το ευτυχές της θέσης προκύπτει από το γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι επέδειξαν έμπρακτα τη διάθεση να καταβάλουν, ανυστερόβουλα, χρόνο και κόπο προκειμένου να καταστεί εφικτή η υλοποίηση του αφιερώματος και του μεταφραστικού εγχειρήματος. Ας πάρουμε, όμως, τα πράγματα από την αρχή.

Ο σχεδιασμός του τεύχους θα ήταν απλά κυριολεκτικά αδύνατος, δίχως τις πρόθυμες και εμπεριστατωμένες συμβουλές δύο ερευνητριών των σπουδών φύλου: της Άντζελας Δημητρακάκη και της Ειρήνης Αβραμοπούλου. Τις ευχαριστούμε ιδιαιτέρως για αυτό. Όπως ομολογήσαμε ήδη, καμία και κανείς εκ των μελών της Συντακτικής Επιτροπής δεν έχει παρόμοια ειδίκευση. Επομένως, η ειδημοσύνη της Άντζελας και της Ειρήνης ήταν κάτι παραπάνω από απαραίτητη για την κατάρτιση της τελικής λίστας των άρθρων που φιλοξενούνται στο ανά χείρας τεύχος. Η συμβολή τους αλλά και η άμεση ανταπόκρισή τους σε κάθε μας ερώτημα, ήταν παραπάνω από πολύτιμη για την ολοκλήρωση του μεταφραστικού εγχειρήματος. Η όποια επίτευξη πληρότητας οφείλεται αποκλειστικά σε εκείνες, ενώ οι αδυναμίες και οι παραλείψεις βαραίνουν αποκλειστικά εμάς.

Προϋπόθεση για τη μετάφραση και δημοσίευση των άρθρων που επιλέχθηκαν ήταν η εξασφάλιση πνευματικών δικαιωμάτων – η δωρεάν παραχώρηση των οποίων δεν ήταν, σε καμία περίπτωση, αυτονόητη, δεδομένου του ολοένα και μεγαλύτερου ελέγχου (αλλά και της αυξανόμενης εμπορευματοποίησης) των δημοσιευμένων ερευνητικών εργασιών από τους εκδοτικούς φορείς. Στην κατεύθυνση αυτή, εξαιρετικά σημαντική ήταν η προθυμία και η συνδρομή των συγγραφέων των άρθρων, μελών των συντακτικών επιτροπών περιοδικών, εκδοτικών σειρών και οίκων που είτε μας έδωσαν ελεύθερη πρόσβαση στη μετάφραση και δημοσίευση των κειμένων τους είτε συνέδραμαν ώστε τα μεταφραστικά δικαιώματα να μας παραχωρηθούν δωρεάν. Θερμές ευχαριστίες χρωστάμε, λοιπόν, στους/στις: Michelle Barrett, Suzanne Bergeron, Ashley Bohrer, Silvia Federici, Susan Ferguson, Elena Gapova, Martha Gimenez, Peter Hallward, Frigga Haug, Puri Jyoti, David McNally, Peter Osborne, Jiřina Šmejkalová και Παναγιώτη Σωτήρη. Ευχαριστούμε, επίσης, τις εξής εκδόσεις, περιοδικά και φορείς: Éditions Syllepse, Guilford Publications Inc., *Historical Materialism*, *Historical Materialism* Book Series at Brill, *Journal of International Women's Studies*, *Radical Philosophy*, *Rethinking Marxism*, Rosa-Luxemburg-Stiftung, University of Minnesota Press, Verso Books, Women's Studies International Forum-Elsevier.

Η υλοποίηση του ανά χείρας τεύχους θα ήταν απολύτως ανέφικτη δίχως όλες εκείνες και όλους εκείνους που μοιράστηκαν μαζί μας τούτο το μεταφραστικό εγχείρημα και δεσμευτήκαν σε αυτό με ανιδιοτέλεια, προθυμία και έντονο αίσθημα συναδελφικής αλληλεγγύης. Είναι εκείνοι και εκείνες που ανέλαβαν να μεταφράσουν τα δεκαπέντε κείμενα με συνέπεια, κόπο και υπευθυνότητα. Μόνο ευγνώμονες μπορεί να είμαστε, επομένως, στην Ηρώ Ακριβού, τη Ζωή Αμοιρίδου, την Αγγελική Κήτα, τη Μαρινίκη Κολιαράκη, την Ειρήνη Κοτσώνα, την Ιωάννα Κουρού, τη Χαρούλα Μούτσιου, τη Γιόρια Παναγοπούλου, τη Στέλλα Συνεγιάννη, τον Σωτήρη Σκανδάλη, τη Χαρά Τσαντίλη, τον Μάνο Τσιχλή, τη Φλουρή Φαραντάκη και τον Θάνο Χρυσανθόπουλο. Όλα τα κείμενα υποβλήθηκαν σε εκτενείς μεταφραστικές και γλωσσικές επιμέλειες, τις οποίες ανέλαβαν τα μέλη της συντακτικής επιτροπής με την πολύτιμη συμβολή της Δάφνης Ανδρουλάκη, του Αθανάσιου Μαρβάκη, της Χριστίνας Νομικού, της Γιόριας Παναγοπούλου, του Κώστα Στεργιόπουλου και του Αργύρη Φασούλα, τις οποίες και τους οποίους θα πρέπει να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερος. Θερμές ευχαριστίες, επίσης, χρωστάμε στον Αριστείδη Μπαλτά για τις ιδιαίτερα χρήσιμες μεταφραστικές του παρατηρήσεις στο απαιτητικό κείμενο της Spínak. Τα μέλη της συντακτικής επιτροπής, ως επιμελητές και επιμελήτριες αυτού του τεύχους, φέρουμε την κύρια και αποκλειστική ευθύνη για κάθε λάθος ή μεταφραστική αστοχία που ο αναγνώστης και η αναγνώστρια μπορεί να συναντήσει στα κείμενα.

Τέλος, οφείλουμε να προχωρήσουμε σε δύο διευκρινίσεις, οι οποίες θα βοηθήσουν την ανάγνωση του τεύχους και την κατανόηση ορισμένων επιλογών. Πρώτον, τα δεκαπέντε κείμενα που επιλέχθηκαν προς μετάφραση δημοσιεύθηκαν πρωτογενώς σε περιοδικά και τόμους, καθένα εκ των οποίων τηρεί το δικό του σύστημα βιβλιογραφικών αναφορών και υποσημειώσεων. Αυτό σημαίνει ότι οι συγγραφείς των άρθρων συνέθεσαν το κείμενό τους, υιοθετώντας το οικείο σύστημα φορμαλισμών. Για λόγους αποφυγής αλλοίωσης και παρέμβασης στον τρόπο παράθεσης των υποσημειώσεων και των βιβλιογραφικών αναφορών σε σχέση με το κύριο κείμενο, και άρα τις ίδιες τις επιλογές των συγγραφέων, αποφασίσαμε να διατηρήσουμε σε κάθε άρθρο το σύστημα παραπομπών ως είχε στο πρωτότυπο κείμενο, αντί να ακολουθήσουμε εκείνο που τηρεί η *KPIΣΗ*. Δεύτερον, η μετάφραση δεκαπέντε κειμένων από διαφορετικούς μεταφραστές και διαφορετικές μεταφράστριες οδήγησε μοιραία σε έναν «πλουραλισμό» διαφορετικών γραφών αλλά και στη συνύπαρξη υποκειμενικών ερμηνευτικών αποδόσεων εννοιών και όρων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, εργαστήκαμε προς την κατεύθυνση επίτευξης μιας ομοιομορφίας και συνέπειας μεταξύ των κειμένων, ιδιαίτερα όσον αφορά σε καθιερωμένους όρους. Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως, σεβαστήκαμε τις αποδόσεις που επέλεξε η κάθε μεταφράστρια και ο κάθε μεταφραστής με βάση την έρευνά τους: διατηρήσαμε, δηλαδή, τις δικές τους ερμηνευτικές σκοπιές στη μετάφραση.

Η Συντακτική Επιτροπή της Κρίσης

Βιβλιογραφία

- Atkinson T. G. 2014. «The Descent from Radical Feminism to Postmodernism», <https://www.bu.edu/wgs/files/2013/10/Atkinson-The-Descent-from-Radical-Feminism-to-Postmodernism.pdf> (ανακτήθηκε 2/4/2022).
- Beechey V. 1979. «Για την Πατριαρχία», http://www.gender.panteion.gr/gr/didaktiko_pdf/Beechey_Feminism_Marxism.pdf (ανακτήθηκε 2/2/2022).
- Beauvoir de S. 1949. *Le deuxième sexe, t. 1: Les faits et les mythes*, Paris: Gallimard.
- Cooper B. 2016. «Intersectionality», στο Lisa Disch & Mary Hawkesworth (επιμ.), *The Oxford Handbook of Feminist Theory*, Oxford University Press: 385–406.
- Crenshaw K. 1989. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics, *The University of Chicago Legal Forum* 140: 139–167.
- Crenshaw K. 1991. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color, *Stanford Law Review* 43 (6): 1241–99.
- Delphy C. 1970. Ο Κύριος Εχθρός, μτφρ/επιμ. Εργαστήριο Σπουδών Φύλου και Ισότητας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, http://www.gender.panteion.gr/gr/didaktiko_pdf/Hartmann_Feminism_Marxism.pdf (ανακτήθηκε 2/2/2022).
- Delphy C. 2018. Ένας Υλιστικός Φεμινισμός είναι Εφικτός, μτφρ. Μ. Κυπαρίση & Γ. Καψόπουλος, Αθήνα: Τοποβόρος.
- Ένγκελς Φ. 1997. *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Gimenez M. E. 2000. What's material about materialist feminist? A Marxist Feminist critique, *Radical Philosophy* 101 (Μάιος/Ιούνιος): 18–28.
- Harris C. 1995. Socialist societies and the emancipation of women: The case of cuba, *Socialism and Democracy* 9 (1): 91–113.
- Hartmann H. I. 1979. «Ο άτυχος γάμος του φεμινισμού με τον μαρξισμό. Προς μια πιο προοδευτική ένωση», μτφρ/επιμ. Εργαστήριο Σπουδών Φύλου και Ισότητας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, http://www.gender.panteion.gr/gr/didaktiko_pdf/Hartmann_Feminism_Marxism.pdf (ανακτήθηκε 2/2/2022).
- Λένιν Β.Ι. 2008. *Τι να Κάνουμε*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Mamonova T. 1994. «Introduction: The Feminist Movement in the Soviet Union», στο T. Mamonova (επιμ.), *Women and Russia: Feminist Writings from the Soviet Union*, Oxford: Basil Blackwell: xiii–xxiii.
- Σκαλούμπακα Χ. 2010. Μαρξιστικό μέτωπο στις φεμινιστικές και νεοφεμινιστικές αντιλήψεις, *ΚΟΜΕΠ* 5: 179–204.

KEVIN FLOYD

Γράφοντας ιστορία: μαρξισμός, queer θεωρία και αντίφαση στο μέλλον των αμερικανικών σπουδών*

Μετάφραση: Θάνος Χρυσανθόπουλος

Στις μέρες μας, η ανάμειξη του κεφαλαίου σε μια γκάμα περιθωριοποιημένων σεξουαλικοτήτων είναι πιο διαδεδομένη, παγιωμένη και περίπλοκη από ποτέ. Ο αρθρογράφος της *Village Voice*, Guy Trebay, για παράδειγμα, πριν μερικά χρόνια έκανε την εξής παρατήρηση για τον εμφανή ομοερωτισμό και την πρωτοφανή ορατότητα μιας πολύ γνωστής σειράς διαφημίσεων για εσώρουχα: «Ο Calvin Klein έβγαλε την Αμερική από την ντουλάπα» (18). Ανεξάρτητα τι πιστεύει κάνεις για την υπερβολική δήλωση του Trebay στο editorial «Marky's Mark», δηλαδή ότι η εμπορευματοποίηση του ομοερωτικού μπορεί να έχει ορισμένα θετικά αποτελέσματα, λίγοι/ες θα μπορούσαν να αρνηθούν ότι στα χρόνια που μεσολάβησαν η ριζοσπαστικοποιημένη σεξουαλική μειονότητα της «γκέι απελευθέρωσης» έχει την τάση να υποτάσσει την ταυτότητά της στη δυναμική της μεταφορντικής αγοράς. Ακόμα και το AIDS, το οποίο έχει οδηγήσει τα τελευταία δέκα με δεκαπέντε χρόνια στην εκ νέου ριζοσπαστικοποίηση της λεσβιακής και γκέι κοινότητας, παράγει διαφημιστικά κέρδη για το μοδάτο περιοδικό *Poz*. Ενόσω η ανισότητα μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών μεγεθύνεται στις ΗΠΑ και ανά τον κόσμο και ενόσω η χρηματοδότηση για το AIDS, η οικονομική διάσταση των ομόφυλων συμφώνων συμβίωσης και τα λοιπά οικονομικά θέματα που αντιμετωπίζει η εν λόγω κοινότητα αποκτούν ορατότητα και γίνονται αντικείμενο αντιπαράθεσης, σύγχρονοι/ες διανοούμενοι/ες που είναι «δημοσίως» λεσβίες και γκέι έχουν αρχίσει να τοποθετούνται σε έντυπα μέσα σχετικά με οικονομικά και ταξικά ζητήματα. Η Urvashi Vaid καταγράφει τις άθλιες συνθήκες ζωής λόγω του καπιταλισμού στο βιβλίο της, *Virtual Equality*, όπως και ο Tony Kushner μέσα από τις στήλες του περιοδικού *The Nation*, ενώ τα αναγνωρίσιμα και άκρως αμφιλεγόμενα βιβλία τόσο του Bruce Bawer όσο και του Andrew Sullivan υπερασπίζονται τον οικονομικό συντηρητισμό και την αφομοίωση.

Εν τω μεταξύ, ένας πολωτικός αμοιβαίος σκεπτικισμός τείνει να χαρακτηρίζει τη σχέση μεταξύ των τρόπων ανάλυσης που αξιώνουν τα επίθετα «μαρξιστικός» και «queer» εντός των πολιτισμικών σπουδών. Αυτός ο αμοιβαίος σκεπτικισμός οφείλεται σε διάφορες αιτίες που είναι έμμεσες σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό· για παράδειγμα, η τετριμμένη τάση του μεγαλύτερου μέρους της μαρξιστικής ανάλυσης να περιορίζει τα ζητήματα κοινωνικού φύλου και σεξουαλικότητας σε απλά συμπτώματα μιας προνομιούχας οικονομικής βάσης ή η επιρροή που άσκησε πρόσφατα το σχετικά αντιμαρξιστικό εγχείρημα του Foucault στα πρώτα βήματα της queer θεωρίας, μια επιρροή που δύσκολα

* Το άρθρο του Kevin Floyd με πρωτότυπο τίτλο «Making history: Marxism, queer theory, and contradiction in the future of American studies» δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1998 στο περιοδικό *Cultural Critique*, no 40 [The Futures of American Studies], σσ. 167–201. Copyright ©University of Minnesota Press.

μπορεί να υπερεκτιμηθεί. Εύκολα γίνονται αντιληπτές οι επιβιώσεις αυτών των προϋποθέσεων σε πολλά σύγχρονα έργα, ξεκινώντας από τις σχετικά δογματικές μαρξιστικές κριτικές της σύγχρονης queer θεωρίας (βλ. το έργο των Morton· Hennessy) μέχρι τη διαφόρων βαθμών αμφίρροπη στάση των πρόσφατων θεωρητικών προσεγγίσεων της queer πολιτικής απέναντι στη μαρξιστική παράδοση (βλ. Berlant· Patton· και Warner, στον οποίο τα κείμενα θα αναφερθώ εκτενέστερα παρακάτω). Ωστόσο, αυτή η θεωρητική πόλωση είναι επίσης σύμπτωμα μιας γενικότερης μακρόχρονης ιδεολογικής πόλωσης ανάμεσα στην ταξική και την ετεροσεξιστική πολιτική στις σύγχρονες ΗΠΑ. Στην πραγματικότητα, σε αυτό το σημείο υπαινίσσομαι ότι μια χρήσιμη παρέμβαση και διαπραγμάτευση αυτής της πρόσφατης ακαδημαϊκής ασυμφωνίας, αν λάβει χώρα εντός των αμερικανικών σπουδών, απαιτεί μια κριτική άσκηση η οποία να τοποθετεί διάφορες αντικρουόμενες μεθοδολογίες και θεωρητικά προγράμματα σε σχέση με τις ευρύτερες ιστορίες στις ΗΠΑ.

Τα συναφή πολιτικά και θεωρητικά αδιέξοδα έχουν συχνά περιγραφεί – λαθεμένα, νομίζω – με όρους ιστορικής αντικατάστασης της μοντέρνας πολιτικής (συμπεριλαμβανομένης της «σοσιαλιστικής») από τη μεταμοντέρνα πολιτική (συμπεριλαμβανομένης της «queer»). Αυτό το αφήγημα βρίσκεται όχι μόνο στο έργο queer θεωρητικών όπως της Cindy Patton και του Michael Warner, αλλά και, για παράδειγμα, στην πρόσφατη συζήτηση που άνοιξε ο Stanley Aronowitz για την ACT-UP, όπου ευθέως ισχυρίζεται ότι «το ύφος που ταιριάζει στη μοντερνιστική πολιτική μάχη δεν βρίσκει εφαρμογή στα ζητήματα σεξουαλικότητας και των παραλλαγών της» (132· η έμφαση είναι του πρωτοτύπου). Σε αυτό το δοκίμιο, υποστηρίζω ότι η ιδεολογική πόλωση ανάμεσα στην ταξική και την αντιετεροσεξιστική πολιτική στις ΗΠΑ έχει μεγαλύτερη διάρκεια και είναι ιστορικά παγιωμένη σε αυτόν τον αιώνα, ενώ είναι πολύ πιο δύσκολα ανιχνεύσιμη στην αντίθεση μοντερνισμός/μεταμοντερνισμός, απ' όσο υποδηλώνουν τα αφηγήματα της αντικατάστασης.

Μια νύξη για αυτού του είδους την ανθεκτικότητα βρίσκεται στη χρήσιμη, αν και σχηματική, πρόσφατη κριτική θεώρηση της Nancy Fraser για αυτό που αποκαλεί «μετασοσιαλιστική συνθήκη», την οποία θα διερευνήσω δια βραχέων ως έναν τρόπο προσέγγισης της δικής μου επιχειρηματολογίας για την προκειμένη κατάσταση. Η Fraser περιγράφει τη διάσπαση της σύγχρονης Αριστεράς ως μια εν πολλοίς ευρετική αναλυτική διάκριση ανάμεσα στη σύγχρονη πολιτική της «αναδιανομής», η οποία ανταποκρίνεται στην αδικία που έχει τις ρίζες της στις υλικές και κοινωνικοοικονομικές δομές, και τη σύγχρονη πολιτική της «αναγνώρισης», η οποία ανταποκρίνεται στις διάφορες μορφές συμβολικής ή πολιτισμικής αδικίας που έχει τις ρίζες της, όπως εξηγεί ίδια, στην «αναπαράσταση, την ερμηνεία και την επικοινωνία» (14). Η Fraser διατείνεται κάπως εύστοχα ότι χαρακτηριστικό παράδειγμα της πολιτικής της αναδιανομής είναι η ταξική πολιτική ή ο σοσιαλισμός, ενώ χαρακτηριστικό παράδειγμα της πολιτικής της αναγνώρισης είναι η λεσβιακή και γκέι πολιτική. Εν αντιθέσει, η φυλετική και η έμφυλη πολιτική είναι «δισθενής» και είναι αδύνατο να περιγραφεί μονάχα με τις παραπάνω κατηγορίες. Αν, από τη μια πλευρά, η πολιτισμική αδικία που υπέστησαν άτομα της εργατικής τάξης και οι φτωχοί οφείλεται εν τέλει σε οικονομικούς λόγους ενώ η οικονομική αδικία που αντιμετωπίζουν οι γκέι και οι λεσβίες έχει τις ρίζες της σε άδικες ιεραρχίες της πολιτισμικής αξιολόγησης, από την άλλη πλευρά, τα μη-λευκά άτομα κι οι γυναίκες «διαφοροποιούνται

ως συλλογικότητες λόγω της πολιτικοοικονομικής και της πολιτισμικής-αξιακής δομής της κοινωνίας [...] Εν συντομία, οι δισθενείς συλλογικότητες ενδεχομένως να αντιμετωπίζουν τόσο την κοινωνικοοικονομική κακοδιανομή όσο και την πολιτισμική παραγνώριση με διάφορες μορφές, στις οποίες καμία από αυτές τις αδικίες δεν είναι το έμμεσο παράγωγο μιας άλλης αδικίας, αλλά είναι και οι δύο πρωταρχικές και συν-αρχέγονες» (19· η έμφαση είναι του πρωτοτύπου). Για παράδειγμα, το κοινωνικό φύλο αποτελεί δομικό συστατικό του διαχωρισμού της εργασίας σε παραγωγική (με αξία) και αναπαραγωγική (χωρίς αξία), καθώς και των ιεραρχιών της αξίας εντός του τομέα της παραγωγικής εργασίας (δηλαδή η «γυάλινη οροφή»). Εν τω μεταξύ, διάφορες πολιτισμικές και συμβολικές μορφές της έμφυλης ιεραρχίας συνεχίζουν να υπάρχουν, όπως η στέρηση ορισμένων νομικών δικαιωμάτων, η αντικειμενοποίηση της αναπαραστάσης του γυναικείου σώματος ή η σεξουαλική κακοποίηση. Η φυλή, επίσης, αποτελεί δομικό συστατικό της πρόσβασης στην αγορά εργασίας, του διαχωρισμού της αμειβόμενης εργασίας σε επαγγέλματα με υψηλότερες αμοιβές και σε επαγγέλματα με χαμηλότερες αμοιβές και, επιπροσθέτως, λαμβάνει πολιτισμικές και συμβολικές διαστάσεις που συμπεριλαμβάνουν και πάλι τη στέρηση νομικών δικαιωμάτων ή τη διάδοση φυλετικών στερεοτύπων στα κυρίαρχα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Η Fraser εμμένει σε μια «διάκριση πρώτης τάξης» ανάμεσα στις πολιτικές αξιώσεις για αναδιανομή και σε αυτές για αναγνώριση, καθώς πιστεύει ότι «βρίσκονται σε ένταση μεταξύ τους» και μπορεί ακόμα να έχουν και «αλληλοαποκλειόμενους στόχους» (16). Κατά συνέπεια, χωρίς να προβαίνει σε μια πιο ενδελεχή εξήγηση, σκιαγραφεί μια εξίσου πολωτική, ακόμα και αντιφατική σχέση ανάμεσα στις αντίστοιχες χαρακτηριστικές εκφάνσεις αυτών των αξιώσεων, δηλαδή την ταξική και την αντιετεροσεξιστική πολιτική. Στην πραγματικότητα, αν και το εξαιρετικό δοκίμιο της Fraser καταλήγει στη θεωρητικοποίηση των τρόπων «εκλέπτυνσης», όπως αναφέρει η ίδια, αυτών των θεμελιωδών εντάσεων, στρέφει σε μεγάλο βαθμό την προσοχή της στην ανάγκη συμφιλίωσης των κατηγοριών της αναδιανομής και της αναγνώρισης στην περίπτωση της «δισθενούς» πολιτικής, δηλαδή της φυλετικής και της έμφυλης πολιτικής, ενώ, παράλληλα, δεν δίνει τη δέουσα προσοχή στην ανάγκη για συμφιλίωση ή ακόμα και για συνάρθρωση της ταξικής και της σεξουαλικής πολιτικής. Εν τέλει, αφού διατυπώνει υποθέσεις σχετικά με ορισμένους τρόπους «εκλέπτυνσης» του διλήμματος αναδιανομή-αναγνώριση στην περίπτωση της φυλετικής και έμφυλης πολιτικής, ισχυρίζεται, σχεδόν εκ των υστέρων, ότι αυτές οι προσεγγίσεις ενδεχομένως να είναι χρήσιμες και για τη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ της ταξικής και της αντιετεροσεξιστικής πολιτικής, χωρίς όμως να αναλύει παραπάνω αυτόν τον ισχυρισμό. Από τη στιγμή που υποδηλώνει ότι τα υποκείμενα της έμφυλης και της φυλετικής ιεραρχίας αποτελούν «τα παραδειγματικά υποκείμενα εντός του διλήμματος αναδιανομή-αναγνώριση» (28), αφήνει να εννοηθεί επίσης ότι η ταξική και η σεξουαλική πολιτική είναι, αντιθέτως, τα δύο άκρα του φάσματος αναδιανομή-αναγνώριση και, ως εκ τούτου, είναι δυο άκρως πολωμένες και ασυμβίβαστες μορφές της σύγχρονης προοδευτικής πολιτικής που είναι κάπως δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να συνδεθούν.

Αν και, όπως παραδέχεται και η ίδια Fraser, το άκρως σχηματικό επίπεδο της επιχειρηματολογίας της έχει εγγενή όρια,¹ συμμερίζομαι τη θέση της σχετικά με τη σχετική πόλωση ανάμεσα στην ταξική και την αντιεταροσεξιστική πολιτική, καθώς και την επιθυμία της για ένα πιο εναρμονισμένο εγχείρημα της Αριστεράς. Αν και οι διάφορες μορφές κοινωνικής ιεραρχίας, αναμφίβολα, εμπλέκουν η μία την άλλη και συμπλέκονται μεταξύ τους με τρόπο που συσκοτίζουν αρκετά το μοντέλο της Fraser, η εστίαση της ίδιας στις μη αναγώγιμες διαφορές μεταξύ αυτών των μορφών κοινωνικής ιεραρχίας συνιστά μια καλοδεχούμενη διορθωτική κίνηση απέναντι σε εκείνες τις κριτικές περί αριστερού φραξιονισμού, στις οποίες συνήθως προβάλλεται ως κοινοτοπία το επιχείρημα περί αλληλοσυμπλήρωσης των διαφορετικών μορφών καταπίεσης. Για παράδειγμα, σε ένα πρόσφατο τεύχος του *GLQ*, η Cathy Cohen υποστηρίζει ότι «σε πολλές περιπτώσεις [...] η queer πολιτική απλώς ενισχύει τις διχοτομήσεις ανάμεσα στην ετεροφυλοφιλία και οτιδήποτε 'queer'» (438). Ως απάντηση σε αυτή τη μονοθεματική και περιορισμένη οπτική, τονίζει «την αλληλεξάρτηση πολλαπλών συστημάτων κυριαρχίας» (442) ενώ υποστηρίζει «μια διαθεματική ανάλυση που αναγνωρίζει τους τρόπους διάδρασης διαφόρων συστημάτων καταπίεσης που έχουν σκοπό να ρυθμίζουν και να επιτηρούν τις ζωές των περισσότερων ανθρώπων» (441). Αν και η κριτική για τον κατακερματισμό της Αριστεράς είναι αναγκαία, η απο-ιστορικοποιημένη υπόθεση της Cohen περί «αλληλοσυνδεδεμένων συστημάτων κυριαρχίας» (441) υποβαθμίζει τις ποιοτικές και μη αναγώγιμες διαφορές που αναδεικνύει η Fraser μεταξύ διαφορετικών μορφών ιεραρχίας· συγκεκριμένα, τους τρόπους με τους οποίους οι μορφές αυτές μπορεί να είναι ριζικά ασύμμετρες και ακόμα, σε μερικές περιπτώσεις, να μην είναι αλληλοσυμπληρούμενες αλλά δομικά και ιστορικά εκ διαμέτρου αντίθετες. Ο απλός ισχυρισμός ότι διαφορετικές μορφές καταπίεσης είναι «αλληλεξαρτώμενες» ενέχει τον κίνδυνο να θεθούν αυτές οι μορφές σε μια σχέση ισοδυναμίας, και αυτό δεν επαρκεί για μια σύγχρονη αριστερή πολιτική, η οποία προσπαθεί να ξεπεράσει τον σύγχρονο φραξιονισμό της, ειδικά δε, όταν ορισμένες φράξιες δεν βρίσκονται απλώς σε πόλωση, αλλά τις διαπερνά μια θεμελιωδώς αντιφατική ιστορική σχέση.

Θα περιγράψω τη σχέση ανάμεσα στην ταξική και την αντιεταροσεξιστική πολιτική των σύγχρονων ΗΠΑ ως ταυτοχρόνως ασύμμετρη και αντιφατική. Συγκεκριμένα, αν αυτές οι ξεχωριστές πολιτικές προσταγές ανταποκρίνονται σε μορφές κοινωνικής ιεραρχίας, που είναι, αντιστοίχως, σχετικά υλικές και δομικές αφενός, και σχετικά πολιτισμικές και συμβολικές αφετέρου, αυτή η θεμελιώδης ποιοτική διάκριση ενσωματώνεται σε, και επικαθορίζεται από μια πιο θεμελιώδη ιστορία και έναν πιο ασαφή ορίζοντα μιας μοντέρνας κοινωνικοοικονομικής αντίφασης. Θα εστιάσω στην ιστορική εδραίωση αυτής της κατάστασης και στην ανάγκη για ένα θεωρητικό και πολιτικό όραμα

¹ Αν και τονίζει ότι το σχήμα της είναι εξ ολοκλήρου «αναλυτικό», η Fraser δεν υπογραμμίζει αρκούντως ότι η αντιφατική σχέση ανάμεσα στην ταξική και την αντιεταροσεξιστική πολιτική είναι κοινωνική και ιστορική, άρα προβληματική και άνιση, και όχι οντολογική. Στην πραγματικότητα, πέρα από μια σειρά από παραδείγματα που αναδεικνύουν τη διαφωνία τους, τα παραδείγματα των Gluckman και Reed είναι χρήσιμα για να αναδειχθούν οι εξαιρέσεις σε αυτόν τον κανόνα που αφορά στις συγκεκριμένα συγκεκριμένες διαρθρώσεις αυτών των δύο μορφών πολιτικής (223–40). Ωστόσο, ευελπιστώ ότι ο χαρακτηρισμός τους ως μια ιστορική, κοινωνική και υλική αντίφαση δεν είναι απλώς έγκυρος ως γενίκευση αλλά και θεωρητικά και πολιτικά χρήσιμος.

της Αριστεράς που να μπορεί να επανασυνδέει αυτές τις δύο μορφές πολιτικής. Στο πλαίσιο των αμερικανικών πολιτισμικών σπουδών, για παράδειγμα, αυτό που άλλοτε θεωρείτο ένας υγιής queer σκεπτικισμός απέναντι στη μαρξιστική παράδοση φαίνεται προσφάτως ότι έχει στεγανοποιηθεί σε κάτι πιο αυτόματο, απορριπτικό, φοβικό. Σε μια ιστορική συγκυρία σαν αυτή που περιγράφω στην πρώτη παράγραφο, θεωρώ δεδομένο ότι τα συναφή παραδείγματα πόλωσης που έχω καταγράψει προκαλούν συνεχώς περισσότερα προβλήματα από όσο θα έπρεπε.

Με βάση την πρόσφατη έρευνα για τις μοντέρνες ιστορίες του καπιταλισμού και της σεξουαλικότητας στις ΗΠΑ, καθώς και με όχημα τον μαρξισμό και την queer θεωρία, θα κάνω το πρώτο βήμα προς τη θεωρητικοποίηση μιας διαλεκτικής αφήγησης, η οποία θα συνδέει τις ιστορίες του καπιταλισμού, την ταξική και την αντιετεροσεξιστική πολιτική στις σύγχρονες ΗΠΑ, αλλά και η οποία θα αποφεύγει να ανάγει απλώς αυτές τις ιστορίες στη λειτουργία άλλων. Η παρούσα ανάλυση προφανώς θα γίνει σε ένα σχετικά αφηρημένο θεωρητικό επίπεδο. Μέσω της κριτικής οικειοποίησης, πρώτα και κύρια, της κατηγορίας του δυτικού μαρξισμού, της «πραγμοποίησης» από το έργο του Lukàcs *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, η υπόθεσή μου είναι ότι η *πραγμοποίηση* του ερωτικού από το κεφάλαιο, η οποία είναι ιδιαίτερο γνώρισμα του αιώνα αυτού, αποτελεί θεμελιώδη ιστορική συνθήκη δυνατότητας μιας μοντέρνας αντιετεροσεξιστικής πολιτικής. Μια λιγότερο ευνοϊκή πλευρά αυτής της εξέλιξης, όπως τη χαρακτηρίζει ο Lukàcs, είναι ο άνευ προηγουμένου βαθμός αποειδίκευσης της εργασίας και η κοινωνική εμπορευματοποίηση που αδυνάτισαν και εν τέλει κυριεύσαν την κινηματική εργατική τάξη των ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αιώνα. Θα προτείνω ότι η ιστορική βάση των παγιωμένων πολώσεων που έχω ήδη αναφέρει δεν εντοπίζεται στις σχετικά πρόσφατες εξελίξεις όπως τον κατακερματισμό της Νέας Αριστεράς ή τις φοβίες της μεταπολεμικής εργατικής τάξης, αλλά πολύ νωρίτερα, συγκεκριμένα στις υλικές και ιδεολογικές μορφές συσσώρευσης κεφαλαίου τείλορικού και φορντικού τύπου που επίσης αποτέλεσε ιστορική δοκιμασία της ταξικής πάλης. Το ίδιο το οικονομικό κύμα της «δημιουργικής καταστροφής» που κατέστησε δυνατή την ύπαρξη μιας αντιετεροσεξιστικής πολιτικής ήταν εκείνο που σημάδεψε την ήττα μιας ιστορικά συγκεκριμένης, ιδεολογικής μορφής εργατικής πολιτικής και την αντικατάστασή της από μια άλλη μορφή. Ωστόσο, αν οι αντιφάσεις του καπιταλισμού έχουν επικαθορίσει στις ΗΠΑ την ιστορική σχέση ανάμεσα στις ταξικές και στις σεξουαλικές ιεραρχίες, καθώς και ανάμεσα στις ριζικά ασύμβατες μορφές πολιτικής που αυτές συνεπάγονται, τότε αυτές οι αντιφάσεις δεν είναι καθόλου οντολογικές ή ουσιώδεις αλλά υλικές, ιδεολογικές και θεσμικές – δηλαδή, είναι δυνητικά αξιοποιήσιμοι τόποι από τους οποίους ίσως να ξεκινήσουμε να φανταζόμαστε μια επαναδιάρθρωση. Η διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους οι φυλετικές και οι έμφυλες ιεραρχίες ενισχύουν η μια την άλλη καθώς και του τρόπου μέσω του οποίου αυτές οι ιεραρχίες είναι «δισθενείς» με τους όρους «του διλήμματος αναδιανομή-αναγνώριση» είναι μια διαφορετικού τύπου άσκηση από αυτή με την οποία θα καταπιαστώ σε αυτό το δοκίμιο. Μια σύγχρονη εναρμόνιση της Αριστεράς, με σημείο εκκίνησης την ιστορία της πολιτικής πόλωσης της Αριστεράς που θα επιχειρήσω να σκιαγραφήσω εδώ, απαιτεί μια θεωρητική εστίαση στην προοδευτική και απελευθερωτική ικανότητα της αντίφασης, όχι στην «αλληλεξάρτηση» των καταπιέσεων· πρόκειται για μια προσέγγιση που παρέχει περισσότερες δυνατότητες από αυτή της Fraser, όχι μόνο ως προς την αποδοχή αλλά και ως προς τον ενστερνισμό και τον έλεγχο της άρνησης.

Πραγμοποίηση της επιθυμίας

Προτού διερευνηθούν οι συνεπαγωγές της θεωρίας της πραγμοποίησης του Lukács στις μοντέρνες μορφές της σεξουαλικής υποκειμενικότητας, θα πρέπει να σκιαγραφηθεί διά βραχέων μια ιστορικά συγκεκριμένη σύγκρουση ανάμεσα στους βικτωριανούς κώδικες του κοινωνικού φύλου και της σεξουαλικότητας και στις καθαρά μοντέρνες μορφές συσσώρευσης κεφαλαίου. Αν και ένα ευρύ φάσμα από σχετικά επισφαλείς θεωρίες και εικασίες για τη σεξουαλικότητα κυκλοφορούν και διαγκωνίζονται κατά τα τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αιώνα, αυτή η πολύπλοκη ιδεολογική ρευστότητα μπορεί να χαρακτηριστεί από «την αυξανόμενη απομόνωση της σεξουαλικότητας από το κοινωνικό φύλο», όπως το θέτει εύστοχα ο ιστορικός George Chauncey (*Gay New York* 100), δηλαδή από μια ιστορικά φορτισμένη ιδεολογική διαμάχη μεταξύ των καταλοίπων της βικτωριανής λογικής του *κοινωνικού φύλου* και μιας ολοένα αυξανόμενης ανεξάρτητης και διακριτά μοντέρνας λογικής της *σεξουαλικότητας* ή πιο συγκεκριμένα της *επιλογής σεξουαλικού αντικείμενου* (βλ. επίσης D'Emilio και Freedman, 223–29). Η βικτωριανή λογική του κοινωνικού φύλου, όπως την ονομάζω, είναι εκ θεμελίων πατριαρχική και αναπαραγωγική· είναι αδιαχώριστη από την καταχωρημένη μεσοαστική βικτωριανή πεποίθηση ότι οι άνδρες είναι τα ενεργά και δημόσια δρώντα υποκείμενα ενώ οι γυναίκες είναι «εκ φύσεως» περισσότερο κατάλληλες για τον ιδιωτικό και οικιακό βίο. Αναπαριστά τα αρσενικά ως ενεργά σεξουαλικά όντα με αυτόνομες επιθυμίες και τις γυναίκες ως παθητικά και εξαρτημένα. Αυτή η λογική άρχισε να αμφισβητείται ολοένα και περισσότερο με την πάροδο του 19ου αιώνα μέσω της μετακίνησης μεγάλου πληθυσμού Αμερικανών εργαζομένων στις πόλεις και της μαζικής εισόδου των γυναικών στον δημόσιο βίο ως εργατικού δυναμικού και ως καταναλωτικού κοινού.² Αυτή η οικονομική μετατόπιση των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και τις αγορές της μοντέρνας καταναλωτικής κουλτούρας τις μετέτρεψε σταδιακά σε ενεργά υποκείμενα και, ως εκ τούτου, υπονόμωσε τη βικτωριανή λογική για τη γυναικεία παθητικότητα και εξάρτηση. Ωστόσο, αυτή η οικονομική μετάβαση επέφερε, ταυτοχρόνως, μια άνευ προηγουμένου ιδεολογική αντικειμενοποίηση των αρσενικών τόσο στη μαζική αποειδίκευση της εργασίας τους όσο και εντός της αναδυόμενης καταναλωτικής κουλτούρας που χαρακτηρίζεται από την εμπορευματοποίηση των ανδρικών σωμάτων και δραστηριοτήτων. Όπως συνήθως επισημαίνουν οι σύγχρονοι ιστορικοί της αρρενωπότητας στις ΗΠΑ, τα ιδεώδη της αρρενωπότητας στις αρχές του 20ού αιώνα έτειναν να διαμορφώνονται στο πλαίσιο της καταναλωτικής κουλτούρας – μόδα, μυθιστορήματα και ταινίες, εμπορευματοποιημένα αθλήματα και ελεύθερος χρόνος – παρά με τους βικτωριανούς όρους της παραγωγικής και βιοτεχνικής ανδρικής κουλτούρας (βλ. για παράδειγμα Kimmel 117–221· Rotundo 282–83· White 16–35).

² Η βιβλιογραφία για τις «ξεχωριστές σφαίρες» είναι προφανώς εκτενής. Για τη γενική σχέση του με αυτό που αποκαλώ βικτωριανή λογική του κοινωνικού φύλου, βλ. D'Emilio και Freedman 55–84, 173–88· Smith-Rosenberg, «Puberty to Menopause» 182–88. Για ένα εξαιρετικό άρθρο που συσχετίζει τη μερική μετατόπιση από μια λογική του κοινωνικού φύλου σε μια λογική επιλογής σεξουαλικού αντικείμενου με την απαλοιφή του χωρικού διαχωρισμού με βάση το κοινωνικό φύλο κατά την αλλαγή του αιώνα, βλ. Smith-Rosenberg, «New Woman as Androgyne».

Στη διαδικασία αυτή εμφανίζεται σχετικά νωρίς το σχήμα της έμφυλης «αντιστροφής», η οποία εγγράφει τις ολοένα και μεγαλύτερες αλλά και ξεκάθαρες αντιφάσεις της σεξουαλικής ιδεολογίας στο εναπομένον πλαίσιο της βικτωριανής λογικής του κοινωνικού φύλου. Για παράδειγμα, αυτό το σχήμα λόγου πήρε τη μορφή μιας διαδεδομένης παραδοχής, ότι οι άνδρες που ερωτεύονται άλλους άνδρες είναι κατά κάποιο θεμελιώδη τρόπο (για παράδειγμα, βιολογικό ή πνευματικό) εκθλησμένα σεξουαλικά αντικείμενα, ενώ οι γυναίκες που ερωτεύονται γυναίκες, αλλά και οι γυναίκες που είναι ενεργά σεξουαλικά υποκείμενα είναι κατά κάποιο θεμελιώδη τρόπο αρρενωπές. Πρόκειται για μια παραδοχή που εμφανίστηκε στον κλινικό λόγο και τις ερωτικές πρακτικές της υποκουλτούρας. Εφόσον δεν περιορίζεται μόνο στους ρητά προσδιορισμένους ως σεξουαλικά «αντεστραμμένους», αυτό το σχήμα έθεσε το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου κατανοήθηκε η σεξουαλικά αμφίσημη «Νέα Γυναίκα». Εκ των υστέρων, θα εμφανιστεί μια ευρέως διαδεδομένη ιδεολογική αποσύνδεση της σεξουαλικότητας από την κατηγορία του κοινωνικού φύλου.³

Θέλω να τονίσω τον ρόλο του κεφαλαίου κατά τη διάρκεια αυτής της κρίσης στον ορισμό του κοινωνικού φύλου, προκειμένου να προτείνω ότι, με την αλλαγή του αιώνα, ο ηγεμονικός μεσοαστικός βικτωριανός τρόπος κατανόησης των διαφορών μεταξύ των φύλων βρισκόταν συνεχώς σε μια άμεση αντιπαράθεση με την αναπτυξιακή τροχιά που διέγραφε ο καπιταλισμός, ο οποίος διαρκώς διαβρωνόταν από τη δραματικά μεταλλασσόμενη δομή του. Για τον επιδιωκόμενο σκοπό του παρόντος δοκιμίου, το πιο κρίσιμο σημείο σε αυτήν την αναπτυξιακή πορεία είναι η πρώιμη δομική σύνδεση των μοντέρνων παραγωγικών τεχνολογιών με τη μοντέρνα καταναλωτική κουλτούρα· συγκεκριμένα, είναι η υλική συγκυρία ενός μηχανικά συντελεσμένου εξορθολογισμού της παραγωγής, η οποία ταυτίζεται συνήθως με τον τεϊλορισμό, και η ταυτόχρονη μηχανική πρόκληση κοινωνικών επιθυμιών. Πρόκειται για μια συγκυρία η οποία εν τέλει, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, θα πάρει αυτήν την κεντρικά οργανωμένη μορφή, γνωστή ως φορντισμό. Η σταδιακή άνοδος των τεχνικών επιστημονικής διαχείρισης στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα οδήγησε σε μια υπερβολικά μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας, όπου η πρόκληση μιας επαρκούς ζήτησης ως μέτρου αποφυγής μιας κρίσης υπερπαραγωγής έγινε σύντομα ένα επίμονο πρόβλημα. Σε αυτό το πλαίσιο, «η ιδιαιτερότητα του Ford (και αυτό που διαχωρίζει εν τέλει τον φορντισμό από τον τεϊλορισμό)», όπως αναφέρει ο David Harvey, «είναι το όραμά του, η ευθεία παραδοχή του ότι μαζική παραγωγή σημαίνει μαζική κατανάλωση» (125–26). Αν και ο φορντισμός πέτυχε μια ευρεία ηγεμονία στις ΗΠΑ μετά από αρκετές δεκαετίες, οι κατασκευαστές, οι οικονομολόγοι και οι έμποροι αναγνώρισαν ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα ότι η δημιουργία μιας επαρκούς κοινωνικής ζήτησης ήταν ένα σοβαρό πρόβλημα σε μια περίοδο

³ Για καταγραφές της πρώιμης εννοιολόγησης του ομόφλου ερωτισμού με όρους «αντιστροφής», βλ. Katz, *Gay American History* 209–79 (ειδικότερα 258–79), 371–74, 383–85. Για τον ρόλο αυτού του σχήματος λόγου στις συζητήσεις για τη Νέα Γυναίκα, βλ. Smith-Rosenberg, «New Woman as Androgyne». Για τη σταδιακή μετατόπιση στην ιατρική βιβλιογραφία στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού αιώνα από την έννοια «αντιστροφής» στην έννοια της «ομοφυλοφιλίας» όσον αφορά στον ορισμό της «γυναικείας σεξουαλικής απόκλισης», βλ. Chauncey, «From Sexual Inversion to Homosexuality», και για μια παράλληλη ανάπτυξη στον μοντέρνο «γκέι ανδρικό κόσμο», βλ. Chauncey, *Gay New York* 47–97.

αυξανόμενης παραγωγικότητας, πρόβλημα που θα μπορούσε ενδεχομένως να λυθεί αν η προσοχή μετατοπιζόταν περισσότερο προς το μάρκετινγκ (Leach 35–38). Κατά συνέπεια, η καταναλωτική κουλτούρα στην αλλαγή του αιώνα αποτέλεσε μια σχετικά ανοργάνωτη και αυθαίρετη απόπειρα να αποτραπεί η κρίση της υπερπαραγωγής, η οποία, τελικά, εκδηλώθηκε τη δεκαετία του '30 (Lipietz 34–35).

Αυτή η αντιπαράθεση, για την οποία κάνω λόγο, ανάμεσα στις επιβιώσεις των βικτωριανών εκφάνσεων της έμφυλης ιεραρχίας και στις δραματικά μεταλλασσόμενες οικονομικές σχέσεις δημιούργησαν τελικά μια πρωτοφανή ιδεολογική αυτονόμηση του σεξουαλικού. Η συγκυρία της μηχανικά σχεδιασμένης παραγωγής και της μηχανικά σχεδιασμένης πρόκλησης επιθυμιών, με την αύξηση της οργάνωσης και της κλίμακας παραγωγής και κατανάλωσης, καθώς και με την προσέλευση και των δύο κοινωνικών φύλων σε αυτά τα δύο πεδία, άρχισε να τροφοδοτεί τη διάβρωση της βικτωριανής αποκλειστικής σύνδεσης της σεξουαλικής ενέργειας με το πατριαρχικό αρσενικό και της σεξουαλικής απραγίας με το βικτωριανό θηλυκό και επέφερε την αποσύνδεση της διάκρισης της σεξουαλικής ενεργητικότητας και παθητικότητας από τον ορισμό του κοινωνικού φύλου. Αυτή η αποσύνδεση επέφερε τον σχηματισμό της επιθυμίας ως μιας μεταβλητής, η οποία, ξεχωρίζοντας από τους σχετικά άκαμπτους βικτωριανούς ορισμούς του κοινωνικού φύλου, οδήγησε σε ένα ιδεολογικό σχίσμα, τρόπον τινά, ανάμεσα στην πατριαρχική υποκειμενικότητα και την επιθυμητική υποκειμενικότητα, με αποτέλεσμα την αντικειμενοποίηση και την αποφυλοποίηση εκείνης της ενεργής ερωτικής ενέργειας, η οποία είχε αποδοθεί στους άνδρες κατά τον προηγούμενο αιώνα.

Ο ορισμός του Lukács για την πραγματοποίηση ως μια ριζική οικονομική αναδιάρθρωση της υποκειμενικότητας και της αντικειμενικότητας ίσως αποδειχθεί μια χρήσιμη κατηγορία του δυτικού μαρξισμού για τη θεωρητικοποίηση αυτής της σύγκρουσης ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και τη σεξουαλική ιδεολογία. Στο κύριο δοκίμιό του με τίτλο «Reification and the consciousness of the proletariat» που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του *History and class consciousness*, ο Lukács ισχυρίζεται ότι ο μοντέρνος καπιταλισμός διαρκώς αντικειμενοποιεί τις ανθρώπινες ιδιότητες και σχέσεις, καθώς τις παρουσιάζει ως ανεξάρτητες από τα ανθρώπινα όντα (83–110). Ο Lukács συνδέει αυτόν τον εγγειανό όρο με τη μαρξική έννοια του φετιχισμού του εμπορεύματος για να περιγράψει τον επικαθορισμό των μορφών της κοινωνικής εμπειρίας από τη μορφή του εμπορεύματος, η οποία, κατά την άποψή του, γενικεύεται στο μοντέρνο στάδιο του καπιταλισμού και συγκεκριμένα με την ιστορικά σημαίνουσα τεχνολογική «υποτίμηση της εργασίας» – δηλαδή την περίπτωση του τείλορισμού. Στην παρούσα φάση, ακόμα και αν ξεκινά να αναπτύσσεται μια αφηρημένη και μεγάλης κλίμακας δομική σύνδεση της παραγωγής με την κατανάλωση, μια ταυτόχρονη *αποδιάρθρωση* της παραγωγής και της κατανάλωσης στο επίπεδο της συνείδησης και της ιδεολογίας γίνεται «ολοκληρωτική», σύμφωνα με τον Lukács, και η πραγματοποίηση μετατρέπεται στην κυρίαρχη μορφή κοινωνίας (Lukács 85–86). Οι σύγχρονες αμερικανικές κοινωνιολογικές πραγματείες, οι οποίες είναι διαφορετικές από την *Ιστορία και ταξική συνείδηση* του Lukács, όπως η καθοριστικής σημασίας μελέτη των Lynd με τίτλο *Middletown*, εν τέλει επιβεβαιώνουν, πιστεύω, τη γενική λογική της επιχειρηματολογίας του Lukács, όταν υπαινίσσονται ότι με την αποειδίκευση της εργασίας και την ακραιφνή εμπορευματοποίηση του εργατικού δυναμικού υπό το καθεστώς της εξορθολογισμένης παραγωγής, το εν λόγω εργατικό δυναμικό

στηρίζεται ολοένα και περισσότερο σε μια *ανταποδοτική* καταναλωτική κουλτούρα κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου του. Ο Richard Godden αναφέρει: «Για να το πούμε ευθαρσώς, το μεταπολεμικό κεφάλαιο προσέφερε στο εργατικό δυναμικό του έναν πλήρη τεϊλορισμό για ένα πιο γεμάτο καταναλωτικό καλάθι, και αυτή η προσφορά έγινε αποδεκτή» (41). Η συστηματική διάθεση εμπορευματοποιημένου ελεύθερου χρόνου ως αντιστάθμισμα σε ένα εξορθολογισμένο και αποειδικευμένο εργασιακό περιβάλλον, καθώς και η ιδεολογική αποσύνδεση της εμπειρίας της παραγωγής από την εμπειρία της κατανάλωσης, η οποία είναι ο πυρήνας του μοντέρνου φετιχισμού του εμπορεύματος, επέφεραν την πραγματοποίηση της κοινωνικής ζωής με την οποία καταπιάνεται ο Lukács.

Ο Lukács θεμελιώνει τη μοντέρνα ηγεμονία των εξορθολογισμένων νομικών και επιστημονικών λόγων (σαν αυτών που ξεκίνησαν να θέτουν τις κατηγορίες της σεξουαλικής υποκειμενικότητας) στην ολοένα και μεγαλύτερη πραγματοποίηση των οικονομικών σχέσεων. Όπως επεσήμανε πρόσφατα ο Étienne Balibar, για τον Lukács,

η αντικειμενικότητα που βασίζεται στην αγορά, δηλαδή αυτή των οικονομικών κατηγοριών και των λειτουργιών που συνεπάγονται, είναι το *μοντέλο κάθε αντικειμενικότητας*, ιδιαίτερα δε της 'επιστημονικής' αντικειμενικότητας στον αστικό κόσμο, το οποίο θα μας έδινε τη δυνατότητα να κατανοήσουμε τον λόγο για τον οποίο οι ποσοτικές φυσικές επιστήμες, όπως η Μηχανική και η Φυσική, αναπτύσσονται στη σύγχρονη εποχή ενώ οι εμπορικές σχέσεις γενικεύονται» (*Philosophy* 70· η έμφαση είναι του πρωτοτύπου).

Κατά συνέπεια, η χρήση της κατηγορίας της πραγματοποίησης του Lukács επιτρέπει την αναθεώρηση του γνωστού αφηγήματος του Foucault περί σεξουαλικότητας στην αλλαγή του αιώνα, στο οποίο τονίζεται η μετατόπιση από το θρησκευτικό στο επιστημονικό μοντέλο, όπου η επιθυμία, η έλξη και ο προσανατολισμός αυτονομούνται, στο επίπεδο του λόγου, και μετατρέπονται σε αντικείμενα μελέτης από μόνα τους, σε αντικείμενα ιδεολογικά που διακρίνονται από τον δυαδικό ορισμό του κοινωνικού φύλου. Η θεμελίωση αυτού του αναδυόμενου σεξουαλικού «λόγου» – μια κατηγορία την οποία ο Foucault φετιχοποιεί – σε συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές σχέσεις καθιστά, τουλάχιστον, δυνατή τη θεωρητικοποίηση της ανάδυσης μιας μοντέρνας σεξουαλικής υποκειμενικότητας σε σχέση με τις γενικότερες κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις.

Αυτή η προοπτική έχει πολλά να προσφέρει, μόνο στον βαθμό που έχουμε επίγνωση των γνωστών περιορισμών του μοντέλου του Lukács καθώς το οικειοποιούμαστε – και τω όντι, μόνο αν είμαστε ανοικτοί/-ές στην κριτική αυτού του μοντέλου, η οποία και καθίσταται δυνατή από την ίδια την πράξη της οικειοποίησης. Αυτό που ταυτίζω εδώ ως περίπτωση πραγματοποίησης δεν είναι μια απλή λειτουργία ή ένα αναπόδραστο αποτέλεσμα της αντικειμενικής εξέλιξης του ιδίου του καπιταλισμού, ούτε στόχος μου είναι να υποστηρίξω μια απλή δομική ομολογία ανάμεσα στην πραγματοποίηση της εμπορευματικής μορφής και στην πραγματοποίηση του ερωτικού. Στόχος μου είναι να δείξω ότι η πραγματοποίηση του ερωτικού είναι αποτέλεσμα μιας διαβρωτικής αλλά συγκυριακής αντιπαράθεσης ανάμεσα σε μια ιστορικά συγκεκριμένη εκδήλωση της έμφυλης ιεραρχίας και σε μια ιστορικά συγκεκριμένη απόπειρα διαχείρισης της οικονομικής αντίφασης.

Επίσης, στόχος μου δεν είναι να συνοψίσω τα βασικά σημεία του εγελιανισμού στον Lukàcs ούτε να προτείνω απλώς τη μυστικοποίηση κάποιου εξω-διαλογικού και αναλλοίωτου εγελιανού πυρήνα της επιθυμίας, αλλά να θεωρητικοποιήσω την ιστορική μετατόπιση από ένα καθεστώς έμφυλης και σεξουαλικής ιεραρχίας σε ένα ποιοτικά διαφορετικό καθεστώς, στο οποίο η θεμελιώδης διαφορά ανάμεσα τους, όπως έχω προτείνει, είναι η αποσύνδεση της μοντέρνας κατηγορίας της σεξουαλικότητας από αυτήν του κοινωνικού φύλου. Αυτή η μοντέρνα πραγματοποίηση του ερωτικού είναι εν τέλει αναπόσπαστη από την περιστολή του καπιταλισμού στις αρχές του αιώνα, ωστόσο αυτή η περιστολή υπήρξε ιδεολογική και υλική· αυτό που ο Lukàcs προβάλλει τελεολογικά και οικονομικά ως αποτέλεσμα της αντικειμενικής ανάπτυξης του καπιταλισμού είναι μάλλον αποτέλεσμα όλων των ειδών «υποκειμενικών» παρεμβάσεων και ανταποκρίσεων στην επίμονη καπιταλιστική πραγματικότητα της οικονομικής αντίφασης. Αυτές οι παρεμβάσεις περιελάμβαναν προσταγές εξορθολογισμού και κίνητρα για κατανάλωση, τα οποία, αν και γενικεύτηκαν κατά την περίοδο αυτή, δεν προορίζονταν να επιτύχουν περισσότερο από τις επαναστατικές προσταγές τις οποίες ανταγωνίζονταν. Στην πραγματικότητα, για τουλάχιστον μισό αιώνα, δεν επετεύχθη πλήρως και οργανωμένα η αποτροπή της κρίσης. Όπως επισημαίνει ο Lipietz, η παραγωγή συνέχισε να υπερβαίνει την κατανάλωση για δεκαετίες μετά την εμφάνιση της καταναλωτικής κουλτούρας στα τέλη του 19ου αιώνα. Χρειάστηκε η Ύφεση και ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος για τη δημιουργία μιας νέας κεντροποιημένης και γραφειοκρατικής φορντικής διαχείρισης, έτσι ώστε η παραγωγή και η κατανάλωση να ευθυγραμμιστούν επαρκώς και, με αυτόν τον τρόπο, να διασφαλιστεί μια μακροπρόθεσμη οικονομική σταθερότητα (Lipietz 34–35).

Αυτό που ονομάζω ιστορικά συγκεκριμένη πραγματοποίηση του ερωτικού με όρους κεφαλαίου και τάξης έλαβε δύο ξεχωριστές και αντιτιθέμενες μορφές, οι οποίες έχουν επικαθορίσει τη διαλεκτική πορεία της αντιετεροσεξιστικής πολιτικής στις ΗΠΑ κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα. Αυτό που ο Balibar αποκαλεί το «παράδοξο» της επιχειρηματολογίας του Lukàcs είναι διαφωτιστικό προς αυτήν την κατεύθυνση. Ισχυρίζεται ότι, για τον Lukàcs, η μοντέρνα επέκταση του οικονομικού εξορθολογισμού σε άλλα πεδία του κοινωνικού βίου, όπως στον επιστημονικό λόγο, «εδράζεται στον διαχωρισμό των υποκειμενικών και αντικειμενικών πτυχών της εμπειρίας (που καθιστά δυνατή την *αφαίρεση* του υποκειμενικού παράγοντα [...] από τον κόσμο των φυσικών αντικειμένων και των μαθηματικών νόμων τους)». Ωστόσο, αυτή η αφαίρεση του υποκειμενικού από το αντικειμενικό στους μοντέρνους ορθολογικούς λόγους

είναι απλώς το πρελούδιο της ενσωμάτωσης όλης της υποκειμενικότητας στην αντικειμενικότητα (ή της αναγωγής της στο καθεστώς του αντικειμένου, όπως φαίνεται από την έννοια των 'ανθρωπιστικών επιστημών' ή από τις τεχνικές διαχείρισης του 'ανθρώπινου παράγοντα' που έχουν σταδιακά επεκταθεί σε όλη την κοινωνία) (*Philosophy* 70· η έμφαση είναι του πρωτοτύπου).

Ο Balibar συμπεριλαμβάνει την «επιθυμία» μεταξύ των «υποκειμενικών» παραγόντων που εξάγονται από τα φυσικά αντικείμενα τα οποία τίθενται υπό επιστημονικό έλεγχο. Ωστόσο, όπως τείνει να δείξει η ιστορική μελέτη για τη σεξουαλικότητα μετά τον Foucault, η ίδια η επιθυμία δεν μένει καθόλου ανεπηρέαστη από αυτήν τη μοντέρνα «διαχείριση

του 'ανθρώπινου παράγοντα'· γίνεται κι αυτή ένα από τα φυσικά φαινόμενα που αντικειμενοποιούνται από τους μοντέρνους επιστημονικούς λόγους. Ομοίως με τον Balibar, θέλω να ισχυριστώ ότι αυτή η πραγματοποίηση του ερωτικού είναι κι αυτή απλώς ένα «πρελούδιο» της υποκειμενικοποίησης της επιθυμίας κατά τη νεωτερικότητα. Με άλλα λόγια, ο Balibar προβάλλει έναν χρήσιμο τρόπο διάκρισης αυτών που χαρακτηρίζω εδώ ως δύο αντιθετικές αλλά αμοιβαία συγκροτούμενες ιστορικές και πολιτικές πορείες της επιθυμίας που οφείλονται στην πραγματοποίηση· δηλαδή, την πραγματοποίηση της επιθυμίας καθαυτής, την ιστορική εμφάνιση της «σεξουαλικότητας» ως θεωρητικά και ιδεολογικά αυτόνομου αντικειμένου, αφενός, και την ενσωμάτωση αυτής της πραγματοποιημένης επιθυμίας στις σαφώς μοντέρνες κατηγορίες σεξουαλικής υποκειμενικότητας, στο ίδιο το ετερο/ομοφυλοφιλικό δίπολο, αφετέρου.

Αν και πρέπει να διατηρήσουμε έναν ορισμένο σκεπτικισμό απέναντι στον αποβλημάτιστα επικαιρικό χαρακτήρα της αναπαράστασης του Balibar για το «παράδοξο» του Lukács, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο το επιχείρημα του Lukács σχηματίζεται με όρους μιας αρχικής αντικειμενοποίησης του «φυσικού κόσμου» και της *μετέπειτα* ενσωμάτωσης της υποκειμενικότητας στο ίδιο το αντικείμενο, θα υποστηρίξω ότι θα πρέπει να θεωρήσουμε αυτές τις υποκειμενικές κατηγορίες της πλειονότητας και της μειονότητας ως απόπειρες να συγκρατήσουν ορθολογικά, να «διαχειριστούν» κατά τον τείλορικό συρμό, την άμεση απειλή που αυτή η πραγματοποίηση του ερωτικού ενέχει για τις επιβιώσεις της βικτωριανής λογικής του φύλου. Οι μοντέρνες κατηγορίες της σεξουαλικής υποκειμενικότητας ήταν όντως παραδείγματα γενικότερων προσταγών τυποποίησης, διαπραγματεύσεων και κυρώσεων για τη διευθυντική, αποειδικευμένη και «υποτιμημένη» παραγωγική τάξη. Όπως αναφέρει ο Jonathan Ned Katz, η εμφάνισή τους «έγινε στις αρχές του 20ού αιώνα παράλληλα με τις κινήσεις για τυποποίηση των διαστάσεων των σιδηροδρομικών γραμμών, των ζωνών ώρας, των επιχειρηματικών και κατασκευαστικών διαδικασιών [...], καθώς και τον έλεγχο και τη ρύθμιση των πληροφοριών» (*Intervention* 90). Υπό αυτό το πρίσμα, το ετερο/ομοφυλοφιλικό δίπολο γίνεται μια περίπτωση «επιστημονικής διαχείρισης» των αγωνιών για τις μεταβαλλόμενες έμφυλες νόρμες· πρόκειται για παραδείγματα εκείνου που η Cecelia Tichi αποκαλεί τις γενικότερες «ωφελμιστικές αξίες που υπάρχουν στην αμερικανική κουλτούρα» κατά την περίοδο αυτή ως μια γενικευμένη και εν πολλοίς συντηρητική αντίδραση στην κοινωνική αντίφαση, καθώς πρόκειται και για «αξίες» που επηρεάζονται κατά κύριο λόγο από τον τείλορισμό, χωρίς να ανάγονται σ' αυτόν κατά κανέναν τρόπο (91· βλ. επίσης Banta).

Η σύνδεση της μοντέρνας αντικειμενοποίησης και υποκειμενοποίησης του σεξουαλικού με αυτήν την ευρύτερη ιστορία κοινωνικής αναδιάρθρωσης, γενικότερα, και οικονομικής πάλης, ειδικότερα, σημαίνει μια συνολικά διαφορετική ιστορικοποίηση των όρων με τους οποίους η Eve Sedgwick στο *Epistemology of the closet* διατυπώνει, με τρόπο χρήσιμο και καθοριστικό, αυτή την ίδια αντίθεση. Πρόκειται για μια ιδιαιτέρως μοντέρνα δομική ασυνάφεια ανάμεσα στους μειονοτικούς και εκκαθολικευτικούς ορισμούς της ομοφυλοφιλίας. Σύμφωνα με το μοντέλο της Sedgwick, από τη μειονοτική σκοπιά, το ομοερωτικό προορίζεται για έναν μειονοτικό πληθυσμό που προσδιορίζεται ή αναγνωρίζεται ως ομοφυλόφιλος, ενώ η εκκαθολικευτική σκοπιά προϋποθέτει έναν ομοερωτισμό μη αναγνώσιμο στις υποκειμενικές κατηγορίες. Η επιχειρηματολογία μου ιστορικοποιεί αυτήν την «ασυνάφεια» με όρους μιας εκκαθολικευμένης πραγματοποίησης

του ερωτικού, αφενός, και μιας εξορθολογισμένης και μειονοτικής επανεμφάνισης αυτής της άμεσης απειλής για το κοινωνικό φύλο και τη σεξουαλική ιεραρχία υπό τη μορφή ιεραρχημένων σεξουαλικών υποκειμενικοτήτων, αφετέρου. Αυτή η υποκειμενική επανεμφάνιση του πραγματοποιημένου ερωτικού δεν είναι πλήρης ή μη προβληματική. Αναμφίβολα, όσο συνεχίζει να υφίσταται η ασυνάφεια μεταξύ του εκκαθολικευτικού/μειονοτικού ορισμού που διατυπώνει η Sedgwick, τόσο αυτή η δυναμική δημιουργεί μια ιδεολογική διαπάλη που κι αυτή συνεχίζει να υφίσταται ανάμεσα σε αντιθετικές αλλά αμοιβαίως συγκροτούμενες μορφές αντιετεροσεξιστικής πολιτικής. Αυτή η διαπάλη τείνει να λαμβάνει τη μορφή μιας αντίθεσης ανάμεσα σε μια έμφαση στην ομοφυλοφιλική ταυτότητα, η οποία συνήθως εκφράζεται μέσα από την κατηγορία της ιδιότητας του πολίτη και τις διεκδικήσεις δικαιωμάτων, και σε μια εναλλακτική έμφαση σε έναν λιγότερο συγκρατήσιμο ομοερωτισμό. Αυτός ο τελευταίος εμφανίζεται να μην ανάγεται στην ταυτότητα, και μάλιστα να συγκρούεται με αυτή, ενώ αναπαρίσταται ως μια πιο ριζοσπαστική άρνηση του κράτους και της ίδιας της συνταγματικής τάξης. Ένα παράδειγμα είναι η αντιπαράθεση, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ανάμεσα στην αφομοιωτική, μειονοτική λογική των ατομικών δικαιωμάτων που χαρακτηρίζει τις γνωστές «ομόφιλες» οργανώσεις, όπως τις Mattachine Society και Daughters of Bilitis, και σε ένα πιο ριζοσπαστικό και εκκαθολικευτικό επιχείρημα, το οποίο πρόεβαλαν άτομα από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους, όπως ο Paul Goodman, ο Allen Ginsberg και ο Herbert Marcuse, για τον εγγενώς ανατρεπτικό χαρακτήρα της ομοφυλοφιλίας, για την εξιδανίκευση της ομοφυλοφιλίας ως άμεσης απειλής απέναντι τόσο στην ετεροφυλοφιλία όσο και στη βαθιά κανονικοποιημένη κουλτούρα που είναι στραμμένη στο κρατούν πρότυπο, γενικότερα, και στη ψυχροπολεμική τάξη των πραγμάτων, ειδικότερα. Με την πολιτικοποίηση των ψυχαναλυτικών κατηγοριών, αυτές οι προσωπικότητες υπογράμμισαν ως κύριο πολιτικό στόχο τη μη απώθηση της πολύμορφης σεξουαλικότητας, μέσω της οποίας είδαν ότι η ομοφυλοφιλία κατέχει μια προνομιακή μετωνυμική σχέση. Σε αυτήν την κατεύθυνση, ο σχετικά μαχητικός χαρακτήρας του κινήματος της γκέι απελευθέρωσης στις αρχές της δεκαετίας του 1970 επηρεάστηκε αρνητικά από τον συντηρητισμό των ομόφιλων οργανώσεων και θετικά από τους αποκαλούμενους γκουρού της Νέας Αριστεράς, όπως υποστηρίζουν, στην πραγματικότητα, ο Dennis Altman και ο John D'Emilio (Altman 70–107, 114–28· D'Emilio, *Sexual Politics* 149–95).

Το πεδίο της σύγχρονης αντιετεροσεξιστικής πολιτικής συνοψίζει καθοριστικά αυτή τη διαπάλη πριν το Stonewall. Η μειονοτική και αφομοιωτική έμφαση στην κατάκτηση βασικών ατομικών δικαιωμάτων, όπως του δικαιώματος του γκέι γάμου, συναγωνίζεται με μια εκκαθολικευτική αποδοχή του όρου «queer», με την απόρριψη των μειονοτικών όρων «λεσβία» και «γκέι» και με την υιοθέτηση μιας πιο ριζοσπαστικής αντίθεσης τόσο στον ποικιλόμορφο ετεροσεξισμό όσο και στα «καθεστώτα του κανονικού», γενικότερα (Warner xxvi). Ωστόσο, οι σύγχρονοι queer θεωρητικοί και ακτιβιστές/ριες είναι, φυσικά, πολύ πιο απαισιόδοξοι/ες από τους «γκουρού» της Νέας Αριστεράς ή το κίνημα της γκέι απελευθέρωσης της δεκαετίας του 1970, όσον αφορά την επεξηγηματική δύναμη του ψυχαναλυτικού λεξιλογίου. Η queer πολιτική είναι περισσότερο αποδομητική μέσω της ανάδειξης του αείποτε πλασματικού χαρακτήρα του ετερο/ομοφυλοφιλικού διαχωρισμού και της φανέρωσης του queer χαρακτήρα των φαινομενικά ετεροφυλόφιλων δημοσίων χώρων, ειδικότερα δε των προσφάτων εμπορικών κέντρων. Η queer πολιτική τείνει να

θεωρεί ως πεδίο της συγκεκριμένους και ενσώματους χώρους παρά τις αφηρημένες κατηγορίες της ιδιότητας του πολίτη (για χωροταξικές αναλύσεις, βλ. Berlant και Freedman· Patton, «Queer Space/God's Space»). Ωστόσο, η εκκαθολικευτική εστίαση στην πολύμορφη σεξουαλικότητα πριν το Stonewall και η εκκαθολικευτική εστίαση στον «queer χώρο» μετά το Stonewall έχουν ως κοινό τη θεμελιώδη απόρριψη της κρατικής πολιτικής και του συνταγματικού πολιτικού λεξιλογίου του κράτους. Πράγματι, και οι δύο εστιάσεις που προαναφέρθηκαν, επικαθορίζονται αρνητικά από αυτό το λεξιλόγιο. Για παράδειγμα, η Patton παραδέχεται ότι η απόρριψη της φιλελεύθερης και αφηρημένης κατάταξης του χώρου οδηγεί, πρωτίστως, το queer να εστιάσει στον συγκεκριμένο ενσώματο χώρο («Queer Space» 7–11), ενώ η κριτική που ασκεί η Lauren Berlant σε αυτόν τον τομέα, τον οποίο ονομάζει «η ψευδοεπαναστατική καπιταλιστική κουλτούρα της ανταλλαγής ταυτότητας» («'68» 301), τείνει να τον χαρακτηρίζει με όρους μιας υπέρ το δέον πραγματοποιημένης αμερικανικής εθνικότητας (βλ. επίσης *Berlant Anatomy*).

Παρ' όλο που αναδεικνύουν εύστοχα τον ανιστόρητο και μυστικοποιημένο χαρακτήρα των φιλελευθέρων πολιτικών και υποκειμενικών κατηγοριών, οι queer κριτικές τείνουν, απροβλημάτιστα, να συμφύρουν τη σεξουαλική ταυτότητα με την ιδιότητα του πολίτη και να ασχολούνται με άλλες μορφές αποϊστορικοποίησης και αφαίρεσης. Για παράδειγμα, η Patton περιγράφει με σαφήνεια τους τρόπους με τους οποίους ο σύγχρονος λόγος της Δεξιάς έχει αμφισβητήσει επιτυχώς τις διεκδικήσεις των γκέι και των λεσβιών όσον αφορά την ιδιότητα του πολίτη. Για παράδειγμα, αφού εκμεταλλεύτηκε τις δικαιωματικές διεκδικήσεις για λογαριασμό της, ως αντίδραση στην αποκαλούμενη «αντίστροφη δυσμενή διάκριση», η σύγχρονη Δεξιά εμφανίζεται ως μια μειονότητα που πολιορκείται από όλες τις πλευρές από μια ανήθικη, ομοφυλοφιλοποιημένη, αντιλευκή και αντιανδρική κουλτούρα. Κατά συνέπεια, η Patton ισχυρίζεται ότι ο φιλελεύθερος δικαιωματικός λόγος, αν όντως υφίσταται, έχει γίνει βαθιά προβληματικός, ακριβώς εξαιτίας της οικειοποίησής του από τη Νέα Δεξιά. Αφού αναγνωρίζει αυτήν την εξέλιξη ως την πλήρη «αποσάθρωση των ατομικών δικαιωμάτων» («Refiguring» 239), υποστηρίζει ότι «από τη στιγμή που η χρήση των δικαιωματικών αιτημάτων από τη 'λευκή' Νέα Δεξιά έχει εν μέρει απενεργοποιήσει το δίκαιο των ατομικών δικαιωμάτων, ο γκέι και λεσβιακός δικαιωματικός ακτιβισμός ζητά να συμμετάσχει σε μια μηχανή που έχει ήδη διαλυθεί» («Queer Space» 21). Η εκμετάλλευση των δικαιωματικών κατηγοριών από τη Δεξιά προφανώς αποτελεί μέρος ενός ανιστόρητου φιλελευθερισμού, καθώς θεωρείται δεδομένη η προστατευτική και θετική αξία των δικαιωματικών διεκδικήσεων, όπως στην περίπτωση των συντηρητικών γκέι σαν τον Bruce Bawer και τον Andrew Sullivan. Ωστόσο, οι queer θεωρητικοί που ισχυρίζονται ότι η συνταγματική «μηχανή» «έχει διαλυθεί», κατ' ανάγκη, για αυτόν τον λόγο και για πιο προοδευτικούς σκοπούς, παραβλέπουν τις εγγενείς αντιφάσεις αυτής της μηχανής και δίνουν μεγάλο θεωρητικό έδαφος στη Δεξιά. Αυτές οι queer θεωρητικές αρνήσεις της κοινωνικής τάξης, γενικότερα, και του κράτους, ειδικότερα, αυτή η απόρριψη των κατηγοριών της λεσβιακής και γκέι υποκειμενικότητας και ιδιότητας του πολίτη, συνεχίζουν να θεωρούν ότι αυτές οι κατηγορίες είναι απατηλές ή λειτουργούν ως πειθαρχικοί περιορισμοί εν είδει αντισταθμίσεως και/ή δικλίδας ασφαλείας και, ως εκ τούτου, επανεγγράφουν τη μυστικοποίηση αυτών των κατηγοριών ως κάτι απλώς *θετικό*. Οι αστικές κατηγορίες της ιδιότητας του πολίτη και της υποκειμενικότητας έχουν τη δυνατότητα να λειτουργούν ιδεολογικά ως θετικές αποϊστορικοποιήσεις του φιλελεύθερου

κράτους, αλλά αυτή η λειτουργία δεν είναι σε καμία περίπτωση ένα προκαθορισμένο δεδομένο, όπως θεωρεί η Patton. Αν ιστοριοποιήσουμε αυτές τις κατηγορίες με τρόπο που να αναδεικνύονται οι δομικές αντιφάσεις στις οποίες εδράζονται, μπορούμε να διακρίνουμε μια συγκεκριμένη ικανότητα για άρνηση.

Προτού εκφραστούν με όρους από το λεξιλόγιο της ιδιότητας του πολίτη, οι κατηγορίες της ετεροφυλόφιλης και ομοφυλόφιλης υποκειμενικότητας ήδη τελούν υπό ένα θεμελιωδώς αντιφατικό καθεστώς· συγκεκριμένα, η ανάπτυξή τους λειτούργησε ως ανασταλτικός παράγοντας σε μια μορφή πατριαρχικής σεξουαλικής ιδεολογίας και ως συνθήκη δυνατότητας μιας συγκεκριμένης μορφής αντιετεροσεξιστικής πολιτικής. Η σταδιακή και άνιση εξέλιξη της ετερο/ομοφυλοφιλικής αντίθεσης επέφερε μια αντικατάσταση που, σε μεγάλο βαθμό, διαμεσολαβείται από την τάξη και το κοινωνικό φύλο, συγκεκριμένα την αντικατάσταση της έννοιας της αντιστροφής από την έννοια της ομοφυλοφιλίας, καθώς και τη μεταγενέστερη εξέλιξη της έννοιας της ετεροφυλοφιλίας. Η ολοένα και μεγαλύτερη ηγεμονία της ετερο/ομοφυλοφιλικής αντίθεσης εκτόπισε τη βικτωριανή λογική για το κοινωνικό φύλο και ενίσχυσε φοβικά τη μειονοτικοποίηση της ομοφυλοφιλίας. Για παράδειγμα, ο George Chauncey επισημαίνει τον βαθμό στον οποίο μια εμφατική (και αμυντική) διάρθρωση της ταυτότητας της ανδρικής ομοφυλοφιλίας εμφανίστηκε μόνο αφού η έννοια της ομοφυλοφιλίας εξασφάλισε μια σχετικά ισχυρή ιδεολογική στήριξη. Ο Chauncey ισχυρίζεται ότι, ακόμα κι όταν οι άνδρες που αυτοπροσδιορίζονταν ως «ομοφυλόφιλοι» σταδιακά επιχείρησαν να διαχωριστούν από τους άνδρες των οποίων οι ταυτότητες βασίζονταν στη λογική της αντιστροφής, οι άνδρες που αντιλαμβάνονταν τους εαυτούς τους με τους βικτωριανούς όρους περί «φυσιολογικής» αρρενωπότητας ξεκίνησαν να προσδιορίζουν τους «φυσιολογικούς» εαυτούς τους με τους όρους που έθετε η νέα κατηγορία της ετεροφυλοφιλικής επιλογής αντικειμένου, δηλαδή να αυτοπροσδιορίζονται σεξουαλικά «βάσει της απόρριψης οποιουδήποτε συναισθήματος ή συμπεριφοράς που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ομοφυλοφιλική» και βάσει «του αποκλειστικού σεξουαλικού τους ενδιαφέροντος για τις γυναίκες» (*Gay New York* 100). Συγχρόνως, ενόσω η έννοια της γυναικείας ετεροφυλοφιλίας διαχωρίστηκε εν τέλει από τη λογική της αντιστροφής που έτεινε να επικαθορίζει τις πρώιμες αναπαραστάσεις της Νέας Γυναίκας, καθώς και από τη μετέπειτα ανάπτυξη της έννοιας της γυναικείας ομοφυλοφιλίας, η αντιπαράθεση ανάμεσα στην ανδρική και τη γυναικεία ετεροφυλοφιλία επανενέγραψε την έμφυλη ιεραρχία, αν και με σαφώς μοντέρνα μορφή (Smith-Rosenberg, «New Woman as Androgyne»). Με τους όρους της Judith Butler, οι μοντέρνοι ορισμοί της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με τα μοντέρνα καθεστώτα ετεροκανονιστικότητας (231–32). Αυτό που τελικά διαχωρίζει τη βικτωριανή, αναπαραγωγική αντίθεση ανάμεσα στην πατριαρχική επιθυμία και την οικιακή και μητρική θηλυκότητα από τη μοντέρνα πίστη στην ετεροφυλοφιλική και ομοφυλοφιλική ταυτότητα είναι ότι αυτές οι μοντέρνες κατηγορίες εγκαλούν ξανά τις γυναίκες και τους άνδρες τόσο ως αντικείμενα όσο και ως υποκείμενα επιθυμίας. Μέσω της πραγματοποίησης της διάκρισης καθαρής μεταξύ σεξουαλικής ενεργητικότητας και σεξουαλικής παθητικότητας, αυτές οι μοντέρνες κατηγορίες αποδομούν και επανεγγράφουν, ταυτοχρόνως, μια υπολειπόμενη αντίθεση ανάμεσα στη θηλυκότητα και την ενεργή επιθυμία, καθώς και ανάμεσα στην αρρενωπότητα και τη σεξουαλική αντικειμενοποίηση, μέσω της ιδεολογικής «διαχείρισής» τους. Η εμφάνιση της έννοιας της ετεροφυλοφιλίας δεν αντικαθιστά απλώς

το πατριαρχικό προνόμιο με το ετεροφυλοφιλικό προνόμιο, αλλά και επανεγγράφει και την ανδρική ηγεμονία. Ως προς αυτό, η εξέλιξη της ετερο/ομοφυλοφιλικής αντίθεσης πρέπει να θεωρηθεί ως μια ταυτοχρόνως προοδευτική και αντιδραστική ιδεολογική ανάπτυξη, δηλαδή μια επανεγγραφή της έμφυλης και σεξουαλικής ιεραρχίας με τρόπο «ορθολογικό» και επιστημονικό παρά θρησκευτικό, καθώς και ως μια συνθήκη δυνατότητας για μια πολιτικά προοδευτική και ριζοσπαστικά νέα μορφή «ομοφυλοφιλικής» δράσας υποκειμενικότητας. Συνεπώς, αυτές οι κατηγορίες δεν αποτελούν απλώς μέρος μιας πειθαρχικής υποταγής του σεξουαλικού, η οποία προκαλεί τόσο μεγάλο σκεπτικισμό στη σύγχρονη queer θεωρία, αλλά λειτουργούν και ως συνθήκες δυνατότητας για μια πιο ριζοσπαστική άρνηση της σεξουαλικής τάξης. Η queer απόρριψη των υποκειμενικών νομικών κατηγοριών, συγκεκριμένα η απόρριψη της θετικής πολιτικής αξιοποίησης αυτών των κατηγοριών, απαλείφει την ταυτόχρονη και αντιθετική ικανότητα που έχουν για άρνηση.

Αν αυτές οι κατηγορίες έχουν τη δυνατότητα να έχουν προοδευτικές αλλά και συντηρητικές συνέπειες και αν η κριτική οικειοποίηση του *Lukács* που έχω επιχειρήσει εδώ είναι πειστική, θα πρέπει να σταθούμε κριτικά απέναντι στον εγελιανισμό του αλλά και να αντιτεθούμε στην αποκλειστικά αρνητική χρήση του όρου «πραγμοποίηση», όχι μόνο στον *Lukács* αλλά και στην παράδοση του δυτικού μαρξισμού. Για την ακρίβεια, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε τον όρο για να αναδείξουμε ένα διαφορετικό είδος αρνητικότητας: μια αέναη διαλεκτική, παρά μια επικριτική αρνητικότητα, η οποία να δίνει έμφαση όχι μόνο στον παραπλανητικό και μυστικοποιητικό χαρακτήρα της πραγμοποίησης αλλά και στην ικανότητά της να παράγει ταυτοχρόνως συνθήκες δυνατότητας για ορισμένες μορφές απελευθέρωσης. Συγκεκριμένα, πρέπει να απορρίψουμε την οικονομιστική παραδοχή του *Lukács*, δηλαδή ότι οι πραγμοποιημένες κατηγορίες δηλώνουν απλώς μια συγκεκριμένη οργάνωση οικονομικών σχέσεων και δεν έχουν καμία κοινωνικοπολιτισμική αποτελεσματικότητα από μόνες τους.

Θα επιστρέψω στον διαλεκτικό χαρακτήρα των υποκειμενικών και συνταγματικών κατηγοριών παρακάτω. Προς το παρόν, θέλω να επαναφέρω το ζήτημα της κοινωνικής τάξης μέσω της θεωρητικής διάρθρωσης των μοντέρνων ταξικών και σεξουαλικών ιεραρχιών και των συναφών πολιτικών αντιδράσεων που παράγουν. Αρχικά, πρέπει να τονίσουμε τη σημασία της χρήσης της «πραγμοποίησης» ενάντια στην επικρατούσα θεώρηση του δυτικού μαρξισμού με τον τρόπο που πρότεινα. Η ιστορία αυτού του αιώνα, νομίζω, δικαιολογεί την κριτική που ασκούμε τόσο στη μονοδιάστατη χρήση της κατηγορίας της πραγμοποίησης του *Lukács* όσο και στον εγελιανισμό του. Το αμερικανικό εργατικό δυναμικό σταδιακά απορροφήθηκε από τον ολοένα και πιο κεντροποιημένο φορντικό καπιταλισμό που συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Πρόκειται για μια τόσο πραγμοποιημένη κοινωνική οργάνωση, όπου οι μεταγενέστερες καταγγελίες του δυτικού μαρξισμού εναντίον της εμπορευματικής κουλτούρας είναι πολύ πιο πεσιμιστικές από αυτές του *Lukács* (αμέσως ο νους μας πάει στην κριτική των *Horkheimer* και *Adorno* για τη «βιομηχανία του πολιτισμού» και στο έργο του *Marcuse*, *One-Dimensional Man*). Κατά την ίδια περίοδο, ωστόσο, οι ομοφυλόφιλοι δαμονοποιήθηκαν με τέτοιο πρωτοφανή τρόπο, ως αδύναμοι και ιδιαίτερος επιρρεπείς στην κομμουνιστική επιρροή, από το εύπορο λευκό εργατικό δυναμικό, όπως και από οποιονδήποτε άλλο, ώστε να γεννηθεί διαλεκτικά η πρωτόγνωρη μαχητικότητα του κινήματος για τα γκέι

δικαιώματα στη δεκαετία του 1970. Όπως δείχνει ο John D'Emilio, η «ομόφιλη» οργάνωση του Ψυχρού Πολέμου, η Mattachine Society, εν τέλει υπέκυψε στην έντονη πίεση του ψυχροπολεμικού αντικομμουνισμού, απομακρύνθηκε από το κομμουνιστικό κίνημα, με το οποίο αρχικώς είχε πολύ στενούς δεσμούς, και ενστερνίστηκε την αφομοίωση. Το πλέον μαχητικό κίνημα για τα γκέι δικαιώματα των δεκαετιών του 1960 και του 1970 βρέθηκε ακριβώς στον αντίποδα αυτής της συνθηκολόγησης (*Sexual Politics* 40–91, 149–75).

Αν η πραγματοποίηση απέκτησε εντός της παράδοσης του δυτικού μαρξισμού τη συνδήλωση μιας ελκυστικής μοχθηρίας επί ένα τόσο μακρό χρονικό διάστημα ώστε η ανασηματοδότησή της να φαίνεται ανέφικτη, αυτή η ιστορική συγχρονικότητα υποδεικνύει, ωστόσο, την ανάγκη να στραφεί ο όρος σε μια περισσότερο διαλεκτική και λιγότερο λειτουργιστική κατεύθυνση πάρα να αντικατασταθεί από έναν άλλον όρο. Μέσω αυτής της νέας κατεύθυνσης, θα ενυπάρχει η πετυχημένη αλλά συγκυριακή μυστικοποίηση των ταξικών ιεραρχιών εντός του εταιρικού καπιταλισμού αυτού του αιώνα, καθώς και η διευκόλυνση για μια προοδευτική, ενεργή και εξίσου δυνητική απομυστικοποίηση του ομοφυλοφιλικού ταμπού.⁴ Μια πιο διαλεκτική έννοια της «πραγμοποίησης» θα μπορέσει να συνδέσει τη μοντέρνα ταξική πολιτική με την αντιετεροσεξιστική ως αντιφατικές πτυχές της ίδιας άνισης και ιστορικά συγκεκριμένης διαδικασίας.

Ασυμμετρία και αντίφαση

Η σύζευξη στην αλλαγή του αιώνα της εξορθολογισμένης παραγωγής και του καταναλωτισμού, όπως έχει περιγραφεί στο παρόν δοκίμιο, δεν ήταν μόνο ένα ιστορικό ορόσημο για τη μοντέρνα αντιετεροσεξιστική πολιτική αλλά και μια ιστορική δοκιμασία για την πολιτική της εργατικής τάξης. Η τεϊλορική και φορντική μεταστροφή προς μια σχεδιασμένη οικονομία δεν ήταν μονάχα μια περίοδος περιστολής και ήττας της αμερικανικής εργατικής τάξης, αλλά, όπως τονίζει ο οικονομικός ιστορικός James O'Connor, ο εκσυγχρονισμός κατέλυσε τις διάφορες μορφές της παραγωγικής, βιοτεχνικής κοινότητας κατά τον 19ο αιώνα, οι οποίες ήταν εν πολλοίς αγροτικές και πατριαρχικές. Εξηγεί ότι η ήττα αυτών των πρώιμων εργατικών κινημάτων οφείλεται στην αντίστασή τους απέναντι στην επιστημονική διαχείριση και την αποειδίκευση, καθώς και στις αντιδραστικές προσπάθειες για διατήρηση αυτών των υπό εξαφάνιση μορφών κοινότητας.

⁴ Ενώ ο Habermas, για παράδειγμα, ο οποίος επικρίνει τον Lukács για την επιχειρηματολογία του σχετικά με την πραγματοποίηση, φαίνεται να προτείνει μια εναλλακτική στην κατηγορία της πραγματοποίησης όταν διατείνεται ότι η συσσωρευτική θεσμοθέτηση του επίσημου εξορθολογισμού που χαρακτηρίζει τη νεωτερικότητα μπορεί να έχει διάφορα παρακλάδια, όπως το ότι ο προοδευτικός εξορθολογισμός μπορεί δυνητικά τόσο να εκδημοκρατίζει όσο και να μυστικοποιεί, αυτή η ίδια κριτική εξιδανικεύει τον εξορθολογισμό, καθώς αφαιρεί πλήρως την καταναλωτική κουλτούρα από την εξίσωση (Habermas 355–65). Ο Habermas επαναδιατυπώνει τη βεμπεριανή διάκριση ανάμεσα στον εξορθολογισμό και την πραγματοποίηση που επικρίνει ο Lukács, διατηρώντας επιπλέον την αρνητική χρήση του όρου «πραγμοποίηση» από τον Lukács. Και ενώ η τυπική χρήση της «πραγμοποίησης» από τον δυτικό μαρξισμό φαίνεται να έχει κατασταλάξει με τρόπο αμετακίνητο, σε καμία περίπτωση δεν προτιμώνται οι ιδεαλιστικοί όροι «εξορθολογισμός» ή «αντικειμενοποίηση».

Σύμφωνα με τον O'Connor, αναπτύχθηκε μια προοδευτική ιστορική διαλεκτική αναμεσά στην υλοποίηση του εκσυγχρονισμού της παραγωγής και την αντίσταση του εργατικού δυναμικού σε αυτές τις κατά μέτωπο επιθέσεις. Στο πλαίσιο μιας ανοικτής ταξικής σύγκρουσης, οι εκσυγχρονιστικές τεχνικές δεν αποτέλεσαν μόνο προσπάθειες για αύξηση της παραγωγικότητας αλλά και όπλα στον ταξικό πόλεμο, δηλαδή εργαλεία για ηθική καταρράκωση και ήττα του οργανωμένου εργατικού δυναμικού (13–51). Αν και ο O'Connor δεν το επισημαίνει, θα προσέθετα ότι η μοντέρνα καταναλωτική κουλτούρα θα πρέπει παρομοίως να θεωρηθεί όχι μόνο ένα εργαλείο για να αποτραπούν τάσεις που οδηγούν στην κρίση, οι οποίες είναι ενδημικές στον καπιταλισμό, αλλά και ένα ιδεολογικό και κατασταλτικό όπλο σε αυτόν τον πόλεμο.

Αν και η πολιτική θεωρητικός Iris Marion Young τονίζει ότι «οι επικλήσεις στην κοινότητα στρέφονται συνήθως εναντίον των πόλεων» (236), η ίδια η διάβρωση των ιδανικών που κληροδοτήθηκαν κυρίως από τις πατριαρχικές και αγροτικές μορφές κοινότητας, καθώς και η μαζική μετακίνηση στις πόλεις που προκάλεσε το κεφάλαιο ειδικότερα, διευκόλυναν για πρώτη φορά τη διαμόρφωση μιας ξεχωριστής μοντέρνας μορφής κοινότητας, συγκεκριμένα της κοινότητας της ομόφυλης επιθυμίας (βλ. D'Emilio, «Capitalism and Gay Identity»). Υπογραμμίζοντας αυτό το γεγονός, θέλω να δείξω τον βαθμό στον οποίο αυτό που ονόμασα ως θεμελιώδη συνθήκη δυνατότητας για μια μοντέρνα αντιετεροεξιστική πολιτική, εννοώντας την πραγματοποίηση της επιθυμίας, προήλθε από την ίδια υλική, ιδεολογική και ιστορικά συγκεκριμένη περιστολή του αμερικανικού καπιταλισμού, ο οποίος κατίσχυσε εν τέλει επί των εργατικών κινημάτων στις αρχές του 20ού αιώνα. Η διευκόλυνση που παρείχε ο καπιταλισμός στη διαμόρφωση της μοντέρνας γκέι και λεσβιακής κοινότητας και η ήττα μιας συγκεκριμένης μορφής αμερικανικής εργατικής κοινότητας στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα – πιστεύω ότι η τελική πράξη αυτής της ήττας ήταν η άνευ προηγουμένου συνέργεια και εξάρτηση της εργατικής τάξης από την ευρωστία του καπιταλισμού μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο – ήταν αποτέλεσμα της ίδιας της διαδικασίας της οικονομικής και ιδεολογικής αναδόμησης, του ίδιου του κύματος της «δημιουργικής καταστροφής». Το ιστορικό αφήγημα που προτείνω εδώ επικεντρώνεται ιδιαιτέρως στις ιστορικά άρρηκτες συνδεδεμένες διαδικασίες δημιουργίας και κατάλυσης διαφόρων μορφών πολιτικής κοινότητας: της καταστροφής λόγω εκσυγχρονισμού ορισμένων προσυντεχνιακών μορφών παραγωγικής, βιοτεχνικής κοινότητας στα τέλη του 19ου αιώνα ως συνθήκη δυνατότητας για τη δημιουργία μιας ξεχωριστής – και εντελώς εμπορευματοποιημένης – γκέι και λεσβιακής κοινότητας στον 20ό αιώνα. Ακόμα και η σχετικά πρόσφατη ακαδημαϊκή πόλωση ανάμεσα στον μαρξισμό και την queer θεωρία θα πρέπει να τοποθετηθεί όχι απλώς στον στενό χώρο της θεωρητικής διαφωνίας μεταξύ Marx και Foucault, αλλά σε αυτήν την ιστορία της δομικής και ιδεολογικής πόλωσης και αντίφασης. Στην εισαγωγή του σε έναν σημαντικό τόμο για την queer κοινωνική θεωρία, το αίτημα του Michael Warner για έναν πιο διαλεκτικό μαρξισμό υποδηλώνει, για παράδειγμα, τις εμμένουσες επιβιώσεις αυτής της συγκεκριμένης αντίφασης. Ο Warner σημειώνει ότι

εμπόδιο για μια σεξουαλική πολιτική στη μαρξιστική παράδοση [...] αποτελεί η στενή σχέση της καταναλωτικής κουλτούρας με τους χώρους της γκέι κουλτούρας που έχουν μεγαλύτερη ορατότητα, δηλαδή μπαρ, ντίσκο, διαφημιστικά, μόδα, ταύτιση με μάρκες, camp της μαζικής κουλτούρας, «ακολασία». Η γκέι κουλτούρα με αυτήν την ορατότητα κάθε άλλο παρά εξωτερική είναι του προηγμένου καπιταλισμού και εκείνων των χαρακτηριστικών του που μεγάλο μέρος της Αριστεράς αποκηρύσσει με μεγάλη προθυμία. Ο γκέι άνδρα των πόλεων μετά τα γεγονότα στο Stonewall «βρομά» εμπόρευμα. Αναδύουμε τη μυρωδιά ενός οργιαστικού καπιταλισμού και, ως εκ τούτου, ζητάμε από τη θεωρία μια θεώρηση του καπιταλισμού που να είναι πιο διαλεκτική από όσο έχουν φανταστεί οι περισσότεροι άνθρωποι. (xxxι)

Ωστόσο, ο Warner δεν προτίθεται να μιλήσει για τη γκέι κουλτούρα με όρους κοινότητας, διότι ισχυρίζεται ότι «η κοινότητα [...] υποδηλώνει ψευδώς μια ιδεολογική και νοσταλγική αντίθεση στον ατομικισμό της μοντέρνας καπιταλιστικής κοινωνίας» και δηλώνει ότι η έννοια της «queer κοινότητας» είναι μια αντίφαση εν τοις όροις: «η διασπορά συνεχίζει να καθορίζει την queer αυτοκατανόηση παρά η εντοπιότητα (‘Είμαστε παντού’)» (xxv). Ωστόσο, αυτό το «εμείς» που εισάγει σε παρένθεση είναι, στην πραγματικότητα, ιστορικά άρρηκτα συνδεδεμένο με αυτή τη συγκεκριμένη εμπορευματοποιημένη μορφή «εντοπιότητας» στην οποία αναφέρεται ο Warner. Για παράδειγμα, τα γκέι μπαρ ή τα εξευγενισμένα γκέι γκέτο είναι συγχρόνως ευκαιρίες για συσσώρευση κεφαλαίου και αναγκαίοι κοινόχρηστοι κοινοτικοί χώροι. Παρόλο που αυτοί οι μειονοτικοί χώροι μπορεί να είναι περιοριστικοί, ακόμα και καταπιεστικοί, οι ίδιοι αυτοί χώροι διευκολύνουν παράλληλα την ιδεολογική κατασκευή της κοινότητας, η οποία είναι θεμελιώδης για μια μοντέρνα αντιετεροσεξιστική πολιτική, συμπεριλαμβανομένης της αναπόφευκτη πολιτικής πράξης της αποδοχής της ταυτότητας ενός ανθρώπου, καθώς και του σύγχρονου queer σκεπτικισμού για την ταυτότητα καθαυτή.

Το ιστορικό αφήγημα το οποίο προτείνω εδώ αμφισβητεί συγκεκριμένα την υπόθεση ότι κάθε εμπορευματοποίηση της πολιτικής κοινότητας και της ταυτότητας σημαίνει κατ’ ανάγκη εξουδετέρωση των πιο ριζοσπαστικών βλέψεων της ίδιας της κοινότητας. Η εμφάνιση της κουλτούρας του εταιρικού εμπορεύματος, την οποία ο Lukács κατακρίνει σφοδρά, έχει διευκολύνει τη διαμόρφωση μιας μοντέρνας γκέι και λεσβιακής κοινότητας (βεβαίως, δεν θα ισχυριστώ ότι η εμπορευματοποιημένη οικοδόμηση της κοινότητας είναι εξ ορισμού πολιτική). Ο Daniel Miller, ο οποίος έθεσε τις θεωρητικές βάσεις για τη μοντέρνα κατανάλωση ως μια δυνητικά αλλοτριωτική διαδικασία οικειοποίησης του ανθρώπινου εμπορεύματος, πρότεινε, νομίζω, έναν ωφέλιμο τρόπο σκέψης για τις προοδευτικές πολιτικές συνεπαγωγές ορισμένων μορφών της εμπορευματοποιημένης «κοινότητας» της υποκουλτούρας. Αυτή η συλλογική οικειοποίηση του εμπορεύματος, υποστηρίζει,

υλοποιείται μέσω μιας διευρυμένης διαδικασίας κατανάλωσης δια της οποίας αγαθά και υπηρεσίες απομακρύνονται από τους αφηρημένους και αλλότριους, αλλά αναγκαίους, θεσμούς στους οποίους παρήχθησαν, και επανεμφανίζονται ως αναπαλλοτρίωτο πολιτισμικό υλικό [...] Αυτή η διαδικασία κατανάλωσης είναι αντίστοιχη της εγγελιανής έννοιας της άρσης ως μιας κίνησης κατά την οποία η κοινωνία επανοικειοποιείται την εξωτερική μορφή της, δηλαδή αφομοιώνει τη δική της κουλτούρα και τη χρησιμοποιεί για να αναπτυχθεί ως κοινωνικό υποκείμενο. (17)

Αυτό που ο Miller λέει για την «κοινωνία» γενικά ισχύει και για τα περιθωριοποιημένα αντι-κοινά, όπως για τη μοντέρνα λεσβιακή και γκέι υποκουλτούρα. Αυτά τα εμπορεύματα, από τα οποία «βρωμούν» οι γκέι άνδρες των πόλεων και τα οποία ο Miller θα αποκαλέσει «αναπαλλοτρίωτο πολιτισμικό υλικό» που προσιδιάζει στην γκέι ανδρική κοινότητα μετά τα γεγονότα στο Stonewall, θα πρέπει να θεωρηθούν ως ένα είδος ιστορικού και υλικού υποστρώματος για τη γκέι ανδρική πολιτική, ιστορικά αναγκαίου για την ανάπτυξη του γκέι ανδρικού «κοινωνικού υποκειμένου» μετά το Stonewall και, ως εκ τούτου, για την οικοδόμηση ενός γκέι ανδρικού ακτιβιστικού αντι-κοινού. Η αναγωγή της «σεξουαλικής ιδιότητας του πολίτη» σε καταναλωτικά δικαιώματα, αλλά και η αναγωγή «ολόκληρου του μηχανισμού πίσω από την ιδιότητα του πολίτη» σε εμπορεύματα, όπως επιχειρεί ο David T. Evans (5), σημαίνει υποβάθμιση, αν όχι απαλοιφή, της διαλεκτικής ανάμεσα στην κατανάλωση ως μια οικειοποιητική και δυνητικώς απαλλοτριωτική διαδικασία και στον πολιτικό, δημόσιο λόγο και ακτιβισμό που αναφύεται από αυτήν την (εντελώς εμπορευματοποιημένη) διαδικασία οικοδόμησης της κοινότητας και του υποκειμένου. Αυτή η διαλεκτική, στην πραγματικότητα, συμπυκνώνεται σε μια σειρά εμβληματικών βίαιων επεισοδίων που ξεκίνησαν τον Ιουνίου του 1969, από όλα τα μέρη, σε έναν χώρο πλήρως εμπορευματοποιημένο, δηλαδή στο μπαρ Stonewall στο Greenwich Village, το οποίο πια αναγνωρίζεται ως σημείο καμπής.

Γενικά οι κοινότητες, είτε περιθωριοποιημένες είτε όχι, είτε εμπορευματοποιημένες είτε όχι, μπορεί να είναι ανεπίδεκτες σε εξωτερικές επιρροές και να δρουν βάσει του αποκλεισμού, όπως μας πληροφορεί η Young (234–36), και κατά αυτήν την έννοια είναι πάντα περιοριστικές όπως οι πατριαρχικές μορφές των εργατικών κοινοτήτων της υπαίθρου, όπως τις περιγράφει ο O'Connor. Ωστόσο, αυτή η απομόνωση ήταν ένα ιστορικά αναγκαίο βήμα για τη συναισθηματική και ψυχολογική, πόσω μάλλον για την πολιτική, ανάπτυξη της μοντέρνας αμερικανικής κοινότητας της ομόφυλης επιθυμίας. Δεν έχει νόημα ο ισχυρισμός ότι ακόμα και η διεκδίκηση του δικαιώματος του ομόφυλου γάμου είναι ιστορικά ανεξάρτητη, ως συνθήκη δυνατότητας, από τον αιωνόβιο θεμέλιο λίθο της εμπορευματοποιημένης και ερωτικοποιημένης οικοδόμησης της ομόφυλης κοινότητας, την οποία θιασώτες του ομόφυλου γάμου, όπως ο Bruce Bawer, αντιτάσσουν σε αυτή τη σύγχρονη και φαινομενικά συντηρητική μάχη. Ωστόσο, ο ισχυρισμός του Evans ότι ο γκέι άνδρας μετά τα γεγονότα στο Stonewall «επιτρέπεται να ασκεί τα δικαιώματά του ως καταναλωτής, ενώ στερείται 'ίσων' δικαιωμάτων σε όλους τους άλλους τομείς, χωρίς αυτό γενικώς να φαίνεται ότι τον πειράζει» (100), εκτός του ότι είναι τουλάχιστον αμφιλεγόμενος, δεν αναγνωρίζει την περίπλοκη ιστορική σχέση ανάμεσα στην οικοδόμηση της γκέι ανδρικής κοινότητας που συντελείται μέσω της εμπορεύματος, και στις διάφορες πολιτικές μάχες που μόνο η κοινότητα αυτή μπορεί να δώσει. Προτείνω

ότι είναι θεωρητικά και πολιτικά πιο χρήσιμο (και πιο ειλικρινές) να αναδειχθεί μια ιστορική, αμοιβαίως παραγωγική και συγκροτητική διαλεκτική ανάμεσα στην εμπορευματοποίηση της ομόφυλης επιθυμίας και την πολιτικοποίησή της, ανεξαρτήτως του αν αυτή η πολιτικοποίηση εμπλέκεται σε ή απορρίπτει τις πραγματοποιημένες νομικές κατηγορίες της σεξουαλικής υποκειμενικότητας.

Συνεπώς, δεν είναι μόνο η ταξική πολιτική και η αντιετεροσεξιστική πολιτική που είναι αντιφατικές σε αυτήν την ιστορικά συγκεκριμένη στιγμή, δηλαδή στην αλλαγή του αιώνα. Πρόκειται περισσότερο για μια καταναλωτική κουλτούρα η οποία τροφοδοτεί και περιορίζει ένα εγγενώς αντιφατικό οικονομικό σύστημα, το οποίο απλώς εκτοπίζει, αποτρέπει, «διαχειρίζεται» αυτές τις αντιφάσεις και, ως εκ τούτου, δεσμεύει εξ ορισμού τις πιο ριζοσπαστικές κινήσεις που κατατείνουν σε μια προοδευτική ταξική πολιτική. Αυτή η καταναλωτική κουλτούρα είναι μια συνθήκη δυνατότητας και ένας γενεσιουργός χώρος εν εξελίξει για μια μοντέρνα ιστορία της αντιετεροσεξιστικής πολιτικής. Με άλλα λόγια, συνεχίζει να υφίσταται ο αντιφατικός χαρακτήρας της σχέσης ανάμεσα στη μοντέρνα ταξική πολιτική και την αντιετεροσεξιστική πολιτική.

Μέχρι αυτό το σημείο, προσπάθησα να καταγράψω όχι μόνο την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της αντίφασης η οποία επικαθορίζει τη σχέση ταξικής και αντιετεροσεξιστικής πολιτικής σε αυτόν τον αιώνα, αλλά και μερικά χαρακτηριστικά της πορείας της δεύτερης. Η μοντέρνα αντιετεροσεξιστική πολιτική χαρακτηρίστηκε από μια διαλεκτική ανάμεσα στη μειονοτικοποιημένη και εκκαθολικευμένη εστίαση, καθώς και ανάμεσα στη ρεφορμιστική και ριζοσπαστική- συγκεκριμένα, η πρώτη αναδεικνύει αφηρημένες κατηγορίες σεξουαλικής υποκειμενικότητας ενώ η δεύτερη αναδεικνύει την επιθυμία και το ερωτικό που δεν ανάγονται σε αυτές τις κατηγορίες. Αυτή η διαλεκτική εκφράζει την ξεχωριστή και άκρως εμπορευματοποιημένη διαμόρφωση της μοντέρνας ομόφυλης κοινότητας καθαυτής, καθώς και την ιστορικά συγκεκριμένη πραγματοποίηση της επιθυμίας που αποτέλεσε τη θεμελιώδη συνθήκη δυνατότητάς της. Εμπεριέχει μια πολιτική της ιδιότητας του πολίτη που προϋποθέτει ειδικές προσαρμογές από τη συνταγματική τάξη και την πολιτική της άρνησης, η οποία αρνείται αυτήν την ίδια την τάξη.

Μπορούμε να περιγράψουμε την πορεία της μοντέρνας ταξικής πολιτικής στις ΗΠΑ με παρόμοιο λεξιλόγιο, αν και αυτό δεν σημαίνει ότι οι διάφορες πολιτικές πορείες είναι ταυτόσημες ή ακόμα ανάλογες. Θέλω να επισημάνω τη θεμελιώδη ασυμμετρία τους και την ιστορία της κοινωνικοοικονομικής αντίφασης εντός της οποίας ενσωματώνεται αυτή η ασυμμετρία. Για παράδειγμα, ο O'Connor τονίζει ότι οι ήττες των βιοτεχνικών κοινοτήτων του 19ου αιώνα είχαν ως αποτέλεσμα κάποια εκκαθολίκευση της ταξικής ταυτότητας έναντι των γυναικών και των φυλετικών και εθνοτικών μειονοτήτων. Διακρίνει δυο διαφορετικά αμερικανικά προλεταριακά κινήματα ενώ αναφέρει ότι η ήττα μιας μορφής εργατικής πολιτικής διευκόλυνε τη δημιουργία μιας διακριτά μοντέρνας και σχετικά εκκαθολικευμένης μορφής που χαρακτηρίζεται από μια ολοένα και μεγαλύτερη δυνατότητα συμπερίληψης πέραν των ορίων του κοινωνικού φύλου, της φυλής και της εθνότητας.

Βάσει μιας εναλλακτικής [...] θεώρησης της αποτυχίας της εργατικής τάξης να επιφέρει τον επαναστατικό μετασχηματισμό της κοινωνίας, αυτή η αποτυχία προήλθε από τη σύνθεση της ίδιας της εργατικής τάξης και της σχέσης που είχε με το κεφάλαιο. Μέχρι πρόσφατα, ο ρατσισμός, ο σεξισμός και ο σοβινισμός [...] αποτελούσαν ανυπέρβλητα εμπόδια για την 'ταξική ενότητα'.

Ο O'Connor συνεχίζει λέγοντας ότι η μοντέρνα «πρακτική κριτική» της έμφυλης, φυλετικής και εθνικής ιεραρχίας

προϋπέθετε την κατάλυση των ατομικών τεχνών και επαγγελμάτων και της παραδοσιακής 'κοινότητας' και την ανάδυση της μοντέρνας κοινωνικής αφηρημένης εργασίας και του 'παγκόσμιου χωριού'. Η κριτική του σεξισμού και της πατριαρχικής οικογένειας προϋπέθετε την προλεταριοποίηση των γυναικών. Η κριτική του ρατσισμού προϋπέθετε την προλεταριοποίηση των καταπιεσμένων μειονοτήτων, οι οποίες παραδοσιακά αποτελούσαν αντικείμενα εκμετάλλευσης μέσω διαφόρων ειδών αγροτικής δουλείας και δουλοπαροικίας. Η κριτική του σοβινισμού προϋπέθετε τη διεθνοποίηση της μετανάστευσης του εργατικού δυναμικού και τον παραγωγικό κύκλο του κεφαλαίου. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η εργατική τάξη καθαυτή άρχισε να υπάρχει μετά την ανασύνταξη της σε μια μοντέρνα παγκόσμια, κοινωνική εργασία. Και ότι η πάλη για ενότητα εντός της εργατικής τάξης [...] ήταν ιστορικά εφικτή, αφού η παραδοσιακή ύπαιθρος, ο καταμερισμός της εργασίας ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο, την πατριαρχία και την οικογένεια, καθώς και η εθνική κοινότητα «διασαλεύθηκαν» λόγω της εκκαθολίκευσης της μισθωτής μορφής εργασίας, της εμπορευματοποιημένης μορφής ικανοποίησης των αναγκών, καθώς και της [μοντέρνας] κρατικής μορφής πολιτικής. (51· η έμφαση είναι του πρωτοτύπου)

Ο O'Connor περιγράφει την ιστορία της μοντέρνας συγκρότησης της ταξικής πολιτικής με ένα λεξιλόγιο που είναι παρόμοιο με αυτό που χρησιμοποιήθηκε παραπάνω, δηλαδή με όρους διάκρισης ανάμεσα στη μειονοτική κοινότητα και την εκκαθολίκευση. Ωστόσο, εφόσον παρατηρούμε αυτή τη μετατόπιση από μια μειονοτική εργατική κοινότητα σε μια ορισμένη εκκαθολίκευση, θα πρέπει να τονίσουμε ότι, σε αυτή την περίπτωση, μιλάμε για ένα σχετικά οικονομικό και υλικό αφήγημα αντικατάστασης παρά για ένα σχετικά συμβολικό και σταθερά διαλεκτικό αφήγημα σαν αυτό της αντιετεροσεξιστικής πολιτικής. Με την αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου και την προλεταριοποίηση του εργατικού δυναμικού κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα, η διαμόρφωση των τάξεων ξεπέρασε ανεπιστρεπτί ένα κατώφλι, πέραν του οποίου δεν μπορούμε πλέον να κάνουμε λόγο για ξεχωριστές αυτοτελείς εργατικές κοινότητες. Αν στο σύγχρονο παγκόσμιο εργατικό δυναμικό υπάρχει μια μειονότητα εργατών/τριών που κατέχει αυτό που ονομάζεται ταξική ή εργατική συνείδηση, αυτή η μειονότητα είναι σε μεγάλο βαθμό διασκορπισμένη και δεν μπορεί απλώς να περιγραφεί ως κοινότητα υπό καμία παραδοσιακή χωρική ή γεωγραφική έννοια.

Οι σύγχρονες queer κριτικές της μειονοτικοποίησης και του φιλελευθερισμού συχνά παίρνουν ως δεδομένο, όπως τόνισα πιο πάνω, ένα τέτοιο αφήγημα της αντικατάστασης εντός της ιστορίας της μοντέρνας αντιεteroσεξιστικής πολιτικής, ειδικά δε όταν ευθυγραμμίζουν τη μειονοτικοποίηση και την εκκαθολίκευση με τον μοντερνισμό και τον μεταμοντερνισμό, αντιστοίχως (βλ. Patton «Tremble»· Warner). Αυτά τα αφηγήματα αγνοούν την ανθεκτικότητα της διαλεκτικής μεταξύ μειονοτικοποίησης/εκκαθολίκευσης στην ιστορία της αντιεteroσεξιστικής πολιτικής τόσο πριν όσο και μετά τα γεγονότα του Stonewall. Πράγματι, όσο είναι αδύνατον να μιλάμε για μια σύγχρονη εργατική κοινότητα, τόσο είναι αναγκαίο να συνεχίσουμε να μιλάμε για μια πολιτικοποιημένη queer κοινότητα.

Αφού τονίστηκε η ασυμμετρία των δύο αυτών πολιτικών διαδρομών ως προς το λεξιλόγιο της εκκαθολίκευσης/μειονοτικοποίησης, θα ήθελα να καταγράψω και τον βαθμό στον οποίο η διαλεκτική ανάμεσα στη ρεφορμιστική πολιτική της ιδιότητας του πολίτη και στη ριζοσπαστική πολιτική της άρνησης είναι κοινό σημείο τους. Ο O'Connor τονίζει ότι η ταξική πολιτική του Ψυχρού Πολέμου, αν και ήταν πολύ περισσότερο εκκαθολικευμένη σε σύγκριση με την αντίστοιχη κοινοτική πολιτική στα τέλη του 19ου αιώνα, ήταν εν πολλοίς περιορισμένη στο πεδίο του κράτους, των κατηγοριών της ιδιότητας του πολίτη και των δικαιωματικών διεκδικήσεων:

ο πλουραλισμός ή ο φιλελευθερισμός των ομάδων συμφερόντων μπορεί να θεωρηθεί ως το κύριο πολιτικό όχημα της οικονομικής πάλης της εργατικής τάξης/των μισθωτών στη μεταπολεμική Αμερική, δηλαδή ως η μορφή [...] που έλαβε η σοσιαλδημοκρατία. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως το πεδίο στο οποίο κινήθηκε η εργατική τάξη για λογαριασμό της, αν και αυτό έγινε με διασπασμένο και ατομικιστικό τρόπο.

Επιπλέον, «ο φιλελευθερισμός των ομάδων συμφερόντων ήταν ένας 'αξιόπιστος' τρόπος ταξικής παρέμβασης σε κοινοβουλευτικές και κρατικές διεργασίες, επειδή αυτός ο τρόπος παρέμενε αφανής. Αντ' αυτού, τα ταξικά συμφέροντα εμφανίστηκαν με τη μορφή αιτημάτων από ομάδες συμφερόντων» και «η μάχη της εργατικής τάξης για ασφάλεια και σταθερότητα νομιμοποιήθηκε μέσω διάφορων ρόλων, όπως αυτού του πολίτη, του ψηφοφόρου, του φορολογούμενου κλπ.» (196, 200). Η διαμόρφωση των ταξικών και εργατικών συμφερόντων που αποτέλεσε γνώρισμα της ψυχροπολεμικής περιόδου διευκόλυνε τη σχεδόν αποκλειστική επανάπαυση στην περιορισμένη πολιτική ικανότητα του κράτους. Αν και αυτή η συνθήκη «συγκράτησε» τον εργασιακό ριζοσπαστισμό στις αρχές του 20ού αιώνα, η μετέπειτα διάβρωση αυτών των συνθηκών στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και του 1970 αποτέλεσε προϋπόθεση για την οποιαδήποτε μεταγενέστερη ριζοσπαστικοποίηση του εργατικού κινήματος και των εργατικών αιτημάτων, η οποία συνδέθηκε κατά την περίοδο εκείνη, για παράδειγμα, με τη φυλετική πολιτική στα κινήματα για το μαύρο εργατικό δυναμικό σε ορισμένα αστικά κέντρα. Σχεδόν τρεις δεκαετίες αφότου το αίτημα για περισσότερο «ευέλικτους» τρόπους συσσώρευσης του κεφαλαίου (βλ. Harvey 147) κατέλυσε την εικοσιπενταετή συμβιωτική αλληλεξάρτηση κεφαλαίου και εργασίας, αποδεκατίζοντας εν τέλει τόσο τα σωματεία όσο και οποιαδήποτε μορφή προοδευτικής εργατικής συνείδησης, παραμένει ένα ανοικτό ερώτημα αν θα κυριαρχήσει η ριζοσπαστικότητα ή ο συντηρητισμός στη διαμόρφωση

της επόμενης ηγεμονικής εργατικής τάξης. Ωστόσο, το σημείο που θέλω να τονίσω εδώ είναι ότι η ίδια η εναλλαγή ανάμεσα στην κατάφαση και την απόρριψη των κατηγοριών της ιδιότητας του πολίτη είναι κεντρική τόσο στο μοντέρνο αφήγημα της ταξικής πολιτικής όσο και σε αυτό της αντιετεροσεξιστικής πολιτικής, μια διαλεκτική που και στις δυο περιπτώσεις είναι σύμπτωμα των αντιφάσεων, στις οποίες εδράζονται αυτές οι κατηγορίες.

Συνεπώς, το λεξιλόγιο της εκκαθολίκευσης/μειονοτικοποίησης φέρει την ποιοτική διάκριση του «υλικού» έναντι του «πολιτισμικού» αναμεσα σε αυτές τις μοντέρνες μορφές ιεραρχίας. Πρόκειται για μια διάκριση που είναι ενσωματωμένη, όπως υποστήριξα, σε μια ευρύτερη ιστορία κοινωνικοοικονομικής αντίφασης. Η κατίσχυση του καπιταλισμού στις αρχές του 20ού αιώνα – δηλαδή του τείλορικού καπιταλισμού και της καταναλωτικής κουλτούρας, και συγκεκριμένα της μεταγενέστερης συνάρθρωσής τους σε φορντισμό – επί των αμερικανικών εργατικών τάξεων, καθώς και η ανάδυση της έννοιας της ομοφυλόφιλης και ετεροφυλόφιλης υποκειμενικότητας, η οποία αποτέλεσε την πλέον θεμελιώδη συνθήκη δυνατότητας για τη μοντέρνα αντιετεροσεξιστική πολιτική, ήταν κομμάτια της ίδιας ιστορικής διαδικασίας. Ένα από τα κληροδοτήματα αυτής της αντιφατικής στιγμής είναι ότι η ταξική και η αντιετεροσεξιστική πολιτική έχουν θεμελιωδώς αντιθετικές δομικές σχέσεις με τη μοντέρνα καταναλωτική κουλτούρα ιδιαιτέρως. Εν τω μεταξύ, το λεξιλόγιο της μοντέρνας συνταγματικής πολιτικής των ΗΠΑ επικαθόρισε θετικά και αρνητικά και τις δυο αυτές πορείες.

Ποιες θα ήταν λοιπόν οι συνέπειες αυτής της σύνθετης ιστορίας όσον αφορά σε μια μελλοντική εναρμόνιση της Αριστεράς; Μια πρώτη απάντηση σε αυτό το ερώτημα δίνεται μέσω της θέσης του O'Connor, δηλαδή ότι η ίδια η διαδικασία δεν εξαφάνισε μόνο μια μορφή εργατικής πολιτικής, αλλά κατέστησε εφικτή την εμφάνιση μιας άλλης. Διατείνεται ότι η αμερικανική εργατική τάξη έλαβε μια νέα μορφή, η οποία είναι πιο δεκτική στις επικρίσεις για εθνικισμό, ρατσισμό, σεξισμό – και θα προσέθετα, και ετεροσεξισμό. Θα μπορούσε να λεχθεί ότι, πέρα από τις γενικευμένες άθλιες συνθήκες ζωής που αναπόφευκτα δημιουργεί ο καπιταλισμός, η μετέπειτα περιστολή του σε αυτόν τον αιώνα δημιούργησε τις συνθήκες δυνατότητας για περαιτέρω ιδεολογική ανάπτυξη της αντιρατσιστικής, αντισεξιστικής και αντιετεροσεξιστικής πολιτικής. Η εργατική τάξη στις ΗΠΑ μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν είχε οικοδομήσει μια αντιπολιτευτική μορφή πολιτικής κοινότητας αλλά, αντίθετα, ταύτιζε τα «αφεντικά» της και τον εαυτό της με το «έθνος» και, ως εκ τούτου, μπορεί να λεχθεί ότι λειτούργησε μέσω μιας εθνικοποιημένης απαλοιφής των γυναικών και των φυλετικών, εθνοτικών και σεξουαλικών μειονοτήτων παρά μέσω του αποκλεισμού από την κοινότητα. Παρόλα αυτά, ο ρατσισμός, ο σεξισμός και η ομοφοβία εντός της αμερικανικής εργατικής τάξης διευκόλυνε άμεσα την άνευ προηγουμένου σύμπλευση της αντιρατσιστικής, αντισεξιστικής και αντιετεροσεξιστικής πολιτικής, η οποία χαρακτήρισε τις δεκαετίες του 1960 και του 1970. Οι συνθήκες δυνατότητας για μια πιο αντιρατσιστική και αντισεξιστική εργατική τάξη, όπως την περιγράφει ο O'Connor, ήταν αποτέλεσμα της αυξανόμενης προλεταριοποίησης, ενώ η διαμόρφωση μιας εργατικής τάξης που είναι πιο δεκτική στον αντιετεροσεξισμό, όπως υποστηρίζω, θα ήταν εν μέρει αποτέλεσμα της ανάπτυξης του μοντέρνου καταναλωτισμού. Σε αυτό το σημείο, αναδεικνύεται ξανά το σημείο που διακρίνει την ταξική και την αντιετεροσεξιστική πολιτική που στέκονται αντιθετικά απέναντι στην καταναλωτική κουλτούρα, από τη «δισθένεια» (σύμφωνα με τη Fraser) των πολιτικών του φύλου και

της φυλής, η οποία διευκολύνεται από την ίδια την ιστορία της προλεταριοποίησης που συστηματικά απαξιώνει την εργασία των γυναικών και των μη-λευκών ατόμων. Το γεγονός ότι οι δομικές συνθήκες για τις ιστορικές διαδρομές τόσο της ταξικής όσο και της αντιετεροσεξιστικής πολιτικής μπορούν να περιγραφούν με όρους εκκαθολίκευσης/μειονοτικοποίησης υποδηλώνει τα κοινά τους σημεία ως δυο πτυχές μιας ιστορικής αντίφασης, το καθεστώς τους ως ανταποκρίσεις σε μορφές κοινωνικής ιεραρχίας που ενσωματώνονται με τρόπο διαφορετικό από τις έμφυλες και φυλετικές ιεραρχίες και δείχνει ότι είναι άμεσα παράγωγα μιας ιστορίας οικονομικής ανάπτυξης και πάλης.

Συνεπώς, μια θεωρητική αναδιάρθρωση της ταξικής και της αντιετεροσεξιστικής πολιτικής απαιτεί ένα λεξιλόγιο το οποίο να μπορεί να συμπεριλάβει και να διευκολύνει μια στρατηγική εκμετάλλευση της δομικής αντίφασης. Αφού σκιαγραφήθηκε η διαλεκτική αναμεσά στην πολιτική της ιδιότητας του πολίτη και στην πολιτική της άρνησης, η οποία αποτελεί κοινό σημείο αυτών των δύο διαδρομών, θέλω να κλείσω με μια σύντομη και προκαταρκτική υπόθεση για μια δυνητική διάρθρωση της ταξικής και αντιετεροσεξιστικής πολιτικής, θεμελιωμένη σε μια έμφαση στην ιδιότητα του πολίτη ως μια άκρως ιστορικοποιημένη πολιτική της άρνησης. Η χρήση των κατηγοριών της ιδιότητας του πολίτη και η άρνηση αυτών των κατηγοριών δεν πρέπει να αποτελούν αντιθετικές στρατηγικές, στον βαθμό που οι κατηγορίες της ιδιότητας του πολίτη καθαυτές είναι εγγενώς αντιφατικές, δυνητικά αξιοποιήσιμες, ένα αρνητικά παραγωγικό υλικό και θεσμικοί τόποι.

Γράφοντας ιστορία

Μια πολιτική που επικεντρώνεται σε ζητήματα της ιδιότητας του πολίτη δεν είναι «απλώς» απελευθερωτική ούτε «απλώς» περιοριστική, αλλά είναι συγχρόνως και τα δύο. Η Wendy Brown ορθώς επισημαίνει το «αμφίσημο» ή «παράδοξο», όπως το χαρακτηρίζει, καθεστώς των δικαιωμάτων: «τα δικαιώματα μπορούν να λειτουργήσουν ως μια αδιαμφισβήτητη δύναμη χειραφέτησης σε μια ιστορική στιγμή [...] ενώ σε μια άλλη χρονική στιγμή μπορεί να γίνουν ένας ρυθμιστικός λόγος, δηλαδή ένα μέσο παρεμπόδισης ή οικειοποίησης των πιο ριζοσπαστικών πολιτικών αιτημάτων ή να είναι απλώς ‘κούφιας’ υποσχέσεις» (87). Ωστόσο, προτιμώ την έμφαση που δίνει ο Étienne Balibar στον ιστορικά αντιφατικό χαρακτήρα αυτών των κατηγοριών, παρά το ιστορικό λεξιλόγιο της Brown όσον αφορά την (απλή) αμφισημία και παραδοξότητα. Ο Balibar προσεγγίζει τις επαναστάσεις στη Δύση στα τέλη του 18ου αιώνα με μια «ξεκάθαρα αρνητική» πολιτική πρόταση που έχει βαθιά αντιφατικά και δυναμικά ιστορικά αποτελέσματα («Rights» 44). Θεωρητικοποιεί αυτήν την αποτελεσματικότητα με βάση την καθολική, υλικά και θεσμικά μη αναστρέψιμη αρχή της «ισοελευθερίας», η οποία είναι εγγενής σε αυτό που ονομάζει «ιδεολογικό χώρο που άνοιξε με την επαναστατική πρόταση» («Rights» 50). Σε αυτόν τον ιδεολογικό χώρο, η ισότητα και η ελευθερία ταυτίζονται ενώ η απουσία της μιας αναγκαστικά σημαίνει την απουσία και της άλλης: «οι καταστάσεις στις οποίες και οι δύο είναι είτε παρούσες είτε απύσες είναι κατ’ ανάγκη οι ίδιες. Για να το πούμε καλύτερα, οι (*de facto*) ιστορικές συνθήκες της ελευθερίας είναι ακριβώς οι ίδιες με τις (*de facto*) ιστορικές συνθήκες της ισότητας» («Rights» 48). Η ελευθερία, στην οποία φαινομενικά βασίστηκαν οι αστικές επαναστάσεις, είναι όχι μόνον μερικώς και προβληματικά εφικτή εν τη απουσία ταξικής,

φυλετικής, έμφυλης και σεξουαλικής ισότητας, αλλά αυτές οι αντιφάσεις είναι ιστορικά παραγωγικές. Ο Balibar προτείνει ότι η ιστορικά «αδιάλειπτη» αποτελεσματικότητα «της επαναστατικής στιγμής» εκδηλώνεται κατά τις μετέπειτα κοινωνικοϊστορικές μάχες («Rights» 43). Συγκεκριμένα, εστιάζει στην ιδεολογική αποτελεσματικότητα βαθιά αντιφατικών ιδρυτικών κείμενων όπως η *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη*, υποστηρίζοντας ότι λόγω της απλότητας και της επαναστατικής ριζοσπαστικότητάς τους, οι δηλώσεις του ιδρυτικού κειμένου κρύβουν εξ αρχής εντός τους μια αντίφαση που είναι απαγορευτική ως προς την κατοχύρωση μιας σταθερής τάξης», παράγοντας τις συνθήκες δυνατότητας για μια προοδευτική πεποίθηση σε «ένα καθολικό δικαίωμα στην πολιτική» («Rights» 41, 49). Συνεπώς, η αρχή της ισοελευθερίας είναι «το σημείο αναφοράς για μια σειρά διεκδικήσεων [...] που αφορούν τα δικαιώματα των γυναικών, των εργατών/ριών και των αποικισμένων ‘φυλών’ ώστε αυτά να ενσωματωθούν στην ιδιότητα του πολίτη» («Rights» 43). Μέσω της εξίσωσης της ισότητας με την ελευθερία, οι αστικές επαναστάσεις εισάγουν, επομένως, «μια ακαθόριστη ταλάντευση, [...] μια δομική αμφίρροπη στάση ανάμεσα σε δυο καταφανώς αντινομικές μορφές ‘πολιτικής’». Είναι αυτό που αποκαλώ πολιτική της άρνησης και πολιτική της ιδιότητας του πολίτη. Είναι αυτό που ο Balibar ονομάζει «εξεγερσιακή πολιτική και συνταγματική πολιτική· με άλλα λόγια, μια πολιτική της συνεχούς και αδιάλειπτης επανάστασης και μια πολιτική του κράτους ως θεσμικής τάξης» («Rights» 43· η έμφαση είναι του πρωτοτύπου). Συνεπώς, θα υπάρχει «μια συνεχής ένταση ανάμεσα στις συνθήκες που ιστορικά προσδιορίζουν την κατασκευή θεσμών, οι οποίοι συμμορφώνονται με την πρόταση της ισοελευθερίας και στην υπερβολική καθολικότητα της δήλωσης» («Rights» 50).⁵

Ο Balibar τονίζει τον δυναμικά αντιφατικό χαρακτήρα των μοντέρνων αστικών κατηγοριών της δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη, κατηγορίες οι οποίες περιορίζουν και οριοθετούν τους πολιτικούς αγώνες, ενώ ταυτόχρονα φέρουν μια παραγωγική αρνητικότητα που διευκολύνει την ιστορική και συγκυριακή επέκταση της δημοκρατίας. Μια διάρθρωση της ταξικής και της αντιεταροσεξιστικής πολιτικής μπορεί να γίνει αντικείμενο διαπραγμάτευσης, ειδικά δε στο πλαίσιο της πρακτικής των σύγχρονων

⁵ Στο πλαίσιο ενός επιχειρήματος πολύ πιο εχθρικού από του Balibar απέναντι στον μαρξισμό, η Chantal Mouffe επίσης χαρακτηρίζει την αστική δημοκρατία ως μια ιστορική διαδικασία ή τάση και όχι ως ένα στατικά θεσμοθετημένο πολιτικό σύστημα. Υποστηρίζει ότι, ενόσω ο καπιταλισμός αναπτύσσεται, διαβρώνει τις παραδοσιακές ιεραρχικές σχέσεις, καθώς τις φέρνει αντιμέτωπες με τις εμπορευματικές σχέσεις και το πολιτικό ισοδύναμό τους, δηλαδή την αστικοδημοκρατική πεποίθηση στον πραγματοποιημένο «ελεύθερο» πολίτη. Κατά συνέπεια, μορφές κοινωνικής ιεραρχίας, τις οποίες οι αστικές επαναστάσεις αρχικά αγνόησαν, όπως η καταπίεση των γυναικών και των φυλετικών και εθνοτικών μειονοτήτων αλλά και οι μορφές εναντίον της ομοφυλοφιλίας, εν τελεί βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με την αστική έννοια της δημοκρατίας, η οποία εν μέσω της αναμέτρησής της με τις έμφυλες, σεξουαλικές και φυλετικές ιεραρχίες που προηγούνται του καπιταλισμού και συνεχίζουν να υφίστανται οδηγεί σε μια κατάσταση που η Mouffe αποκαλεί «αντιφατική έγκληση» για αυτές τις υποτελείς ομάδες. Εξηγεί ότι «από τη στιγμή που αναγνωρίζεται η αρχή της ισότητας σε έναν τομέα [...] αναπόδραστη συνέπεια είναι η αμφισβήτηση όλων των πιθανών μορφών ανισότητας [...] Όλες οι θέσεις που έχουν δομηθεί ως σχέσεις κυριαρχίας/υποταγής θα αποδομηθούν λόγω του ανατρεπτικού χαρακτήρα του δημοκρατικού λόγου» (94–5). Τόσο η Mouffe όσο και ο Balibar υποστηρίζουν τελικά ότι η ατέρμονα ανατρεπτική και ευρεία ιστορική δυναμική της αστικής δημοκρατίας πάντα είναι αντίθετη με τις συγκεκριμένες θεσμικές εκδηλώσεις της.

αμερικανικών σπουδών, κατά τον τρόπο αυτού του «ευρωπαϊκού» παραδείγματος· συγκεκριμένα, μέσω του κλωνισμού της απλής αφομοίωσης της ιδιότητας του πολίτη από την (αμερικανική) εθνικότητα και μέσω της προβολής των αστικών αντιφάσεων που έχουν τροφοδοτήσει τόσο τη συνταγματική όσο και την αρνητική εστίαση και στις δυο μοντέρνες πολιτικές πορείες, καθώς και μέσω της κατάρτισης ενός πολιτικού λεξιλογίου που εκφράζει μια συνεχή διεύρυνση των ορίων της αστικής δημοκρατίας. Δεν εμμένω μόνο σε αυτά τα όρια αλλά στην προοδευτική και ριζοσπαστική δυνατότητα για την υπέρβασή τους. Στον βαθμό που η διεκδίκηση των δικαιωμάτων και οι νόμοι για τα δικαιώματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως άρνηση των κοινωνικών ιεραρχιών σε συνδυασμό με την τεκμηριωμένη λειτουργία τους ως θετικές και αντισταθμιστικές αποτιμήσεις ή/και ως δικλίδα ασφαλείας για λογαριασμό τους, δεν είναι απλώς μια «ρεφορμιστική» εναλλακτική στην «επαναστατική» σκέψη, άλλα μια ριζοσπαστικά ιστορικοποιημένη αποδόμηση της αντίθεσης ανάμεσα στην «επαναστατική» και τη «ρεφορμιστική» πολιτική που παραδοσιακά υπάρχει στον λόγο της Αριστεράς.

Θα φέρω ένα παράδειγμα: γιατί το επιχείρημα υπέρ του γκέι γάμου να διατυπώνεται ως μια αφομοιωτική απόπειρα μίμησης μιας ετεροφυλοφιλικής συμπεριφοράς – ένας χαρακτηρισμός που θεωρείται δεδομένος στα επιχειρήματα που διατυπώνονται τόσο κατά όσο και υπέρ αυτού του γάμου – και όχι ως μια άμεση νομική επίθεση και άρνηση αυτού του θεσμικού και ιδεολογικού αρμού που αποτελεί τη βάση της υποχρεωτικής ετεροφυλοφιλίας;⁶ Σχετικά με αυτό το θέμα, ο Morris Kaplan, του οποίου η επιχειρηματολογία αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα, υποστηρίζει, για παράδειγμα, ότι η διατήρηση των έμφυλων ιεραρχιών που παραδοσιακά ενισχύονται μέσω του γάμου βασίζεται περισσότερο στον περιορισμό του δικαιώματος του γάμου στα ετερόφυλα ζευγάρια παρά στην πρόσβαση των ομόφυλων ζευγαριών σε αυτό δικαίωμα. Στον αντίποδα της επικρατούσας απορριπτικής στάσης της queer πολιτικής απέναντι σε αυτόν τον αγώνα, η οποία παρουσιάζει αυτόν τον τελευταίο ως ανεπαρκώς ριζοσπαστικό,

προβάλλεται ένα σημαντικό αντεπιχείρημα βάσει του οποίου η απαγόρευση του ομόφυλου γάμου λειτουργεί ως ένας σημαντικός παράγοντας στη διατήρηση της έμφυλης ιεραρχίας μέσω της στέρησης των γυναικών από οποιαδήποτε μορφή νόμιμης συντροφικότητας πέραν του ετερόφυλου γάμου [...] Το ανώτατο δικαστήριο της Πολιτείας της Χαβάης αποφάσισε ότι οι νομοί του κράτους που προορίζουν τον γάμο μόνο για άτομα διαφορετικού φύλου [...] ενδεχομένως παραβιάζουν την απαγόρευση των διακρίσεων με βάση το φύλο [...] Παραμένει ένα ανοικτό και αμφιλεγόμενο ζήτημα αν οι λεσβιακές και γκέι οικογένειες συμμορφώνονται με τα κανονικοποιητικά καθεστώτα της υποχρεωτικής ετεροφυλοφιλίας ή αν δρουν με σκοπό να ανατρέψουν και να αμφισβητήσουν τις έμφυλες εκφάνσεις τους. (210)

Σχετικά με αυτό, αυτή η δικαιωματική διεκδίκηση συνάδει περισσότερο με τη σύγχρονη «queer» επίθεση στον κοινωνικό και πολιτισμικό ετεροσεξισμό σε όλες τις μορφές του απ' ό,τι συνήθως αναγνωρίζουν όσοι/ες ταυτίζονται με αυτήν την επίθεση. Ο γκέι γάμος δεν

⁶ Για παράδειγμα, σε ένα πρόσφατο τεύχος του *The Harvard Gay and Lesbian Review*, βλ. Sullivan-Wedgwood (υπέρ) και Ettelbrick· Feldblum (κατά).

είναι ένα εγγενώς συντηρητικό ή αφομοιωτικό ζήτημα, όπως συνήθως προβάλλεται από τους «ριζοσπαστικούς» queers. Είναι ζήτημα πολιτικού λεξιλογίου. Συμμερίζομαι την άποψη του Kaplan για τη σημασία «της διατήρησης μιας πληθώρας ηθικών θεσμών για την ποικιλόμορφη και συντονισμένη αναζήτηση της ερωτικής ζωής» (208). Ωστόσο, πρέπει να ληφθούν υπόψη πολύ πιο σοβαρά, απ' ό,τι συνήθως γίνεται εντός της queer πολιτικής, οι δυνατότητες που υπάρχουν στο δικαίωμα του γάμου για τους γκέι και τις λέσβιες να αρνηθούν νομικά και ιδεολογικά τον ετεροσεξισμό. Στον «ιδεολογικό χώρο που άνοιξε με την επαναστατική πρόταση», η θετική ή η αρνητική ισχύς των δικαιωματικών διεκδικήσεων είναι «ένα ανοικτό και αμφιλεγόμενο ζήτημα», όπως αναφέρει ο Kaplan, και δεν είναι δεδομένο αλλά ένας τύπος ανοικτού αγώνα. Είναι μείζονος σημασίας να διεκδικήσουμε αυτό το δικαίωμα, όπως εξίσου μείζονος σημασίας είναι να μην επιτρέψουμε στον Andrew Sullivan και το συνάφι του να υπαγορεύουν τους ορούς διεξαγωγής αυτής της συζήτησης.

Αν και πριμοδότησα τις κατηγορίες της «αντίφασης» και της «άρνησης» σε αυτό το κείμενο, δεν προτείνω μια εγγελιανή ή τελεολογική πολιτική λογική, αλλά μια λογική που διαλεκτικά να συνδέει τις πραγματιστικές ή «τοπικές» με τις μακροπρόθεσμες και σίγουρα ουτοπικές προσταγές – δηλαδή μια λογική, η οποία να συνδέει μια άμεση πολιτική εστίαση, στραμμένη στα δικαιώματα, με ένα ιστορικό και ουτοπικό «κάπου άλλου», πέραν των αντιφάσεων της καπιταλιστικής νεωτερικότητας (αυτό το «κάπου άλλου», πιστεύω ακόμα, είναι πολιτικά αναγκαίο) σε μια *σχέση μελλοντικής ιστορικότητας*, η οποία δεν μπορεί να προσδιοριστεί εκ των προτέρων και η οποία εκτυλίσσεται στον «ιδεολογικό χώρο που άνοιξε με την επαναστατική πρόταση», με την έμφαση να τοποθετείται στην *ανοικτότητα*. Ένας τρόπος διάρθρωσης των ασύμμετρων πορειών της ταξικής και της αντιετεροσεξιστικής πολιτικής είναι η αναγνώριση του εύρους της κοινωνικοοικονομικής αντίφασης, στην οποία εγγράφεται αυτή η ασυμμετρία, και η δημιουργία ενός κατάλληλου πολιτικού λεξιλογίου. Τα γκέι και λεσβιακά «δικαιώματα» αρνούνται τη συνεχιζόμενη θεσμοθέτηση του ετεροσεξισμού ενώ τα εργασιακά «δικαιώματα» αρνούνται τη συνεχιζόμενη θεσμοθέτηση του καπιταλισμού. Το λεξιλόγιο της αντίφασης, το οποίο προσπαθώ να φανταστώ, θα τόνιζε τους κοινούς τόπους που αποτελούν τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα σε διακριτές πολιτικές προσταγές ως στοιχεία ενός εναρμονισμένου αγώνα της Αριστεράς, δίχως να στερούνται την ιδιαιτερότητά τους. Είναι άραγε δυνατόν μια αφοπλισμένη σύγχρονη Αριστερά να αρνηθεί συλλογικά τον συμβιβασμό με δικαιώματα που έχουν θετικό πρόσημο και, αντ' αυτού, να πρωτοστατήσει σε μια σειρά δικαιωματικών διεκδικήσεων, οι οποίες θεωρητικά διαρθρώνονται εντός ενός ευρέως προσδιορισμένου και συνεχώς ιστορικοποιημένου πολιτικού αφηγήματος, να αρνηθεί την κοινωνική ιεραρχία και να υπερβεί τα ακαθόριστα όρια των δυναμικά αντιφατικών συνταγματικών κατηγοριών που κληρονόμησε; Αυτές οι κατηγορίες ίσως μας βοηθήσουν, περισσότερο απ' όσο νομίζουμε, να γράψουμε την ιστορία της Αριστεράς, η οποία δεν γίνεται ποτέ να γραφτεί κατά το δοκούν.

Θέλω να ευχαριστήσω τον Robyn Wiegman, τον Robert Latham και το αναγνωστικό κοινό του *Cultural Critique* για τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους στα προσχέδια αυτού του δοκιμίου. Θέλω επίσης να ευχαριστήσω το ακροατήριο για τα σχόλιά του, όταν εκφώνησα μια εκδοχή αυτού του κειμένου στο Futures of American Studies Symposium στο Dartmouth College τον Αύγουστο του 1997.

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

- Altman, Dennis. *Homosexual: Oppression and Liberation*. New York: Avon, 1971.
- Aronowitz, Stanley. *The Death and Rebirth of American Radicalism*. New York: Routledge, 1996.
- Balibar, Etienne. *The Philosophy of Marx*. Trans. Chris Turner. New York: Verso, 1995.
- Balibar, Etienne. «'Rights of Man' and 'Rights of the Citizen': The Modern Dialectic of Equality and Freedom». *Masses, Classes, Ideas*. New York: Routledge, 1994. 39–59.
- Banta, Martha. *Taylored Lives: Narrative Productions in the Age of Taylor, Veblen, Ford*. Chicago: U of Chicago P, 1993.
- Bawer, Bruce. *A Place at the Table: The Gay Individual in American Society*. New Touchstone, 1993.
- Berlant, Lauren. *The Anatomy of National Fantasy: Hawthorne, Utopia, and Everyday Life*. Chicago: U of Chicago P, 1991.
- Berlant, Lauren. «'68 or the Revolution of Little Queers». *Feminism Beside Itself*. Επιμ. Diane Elam και Robyn Wiegman. New York: Routledge, 1995. 297–311.
- Berlant, Lauren, και Elizabeth Freeman. «Queer Nationality». *Fear of a Queer Planet: Queer Politics and Social Theory*. Επιμ. Michael Warner. Minneapolis: U of Minnesota P, 1993. 193–229.
- Brown, Wendy. «Rights and Identity in Late Modernity: Revisiting the 'Jewish Question'». *Identities, Politics, and Rights*. Επιμ. Austin Sarat και Thomas R. Kearns. Ann Arbor: U of Michigan P, 1995. 85–130.
- Butler, Judith. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge, 1993.
- Chauncey, George. «From Sexual Inversion to Homosexuality: Medicine and the Changing Conceptualization of Female Deviance». *Salmagundi* 58–59 (1982–83): 114–46.
- Chauncey, George. *Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890–1940*. New York: Basic, 1994.
- Cohen, Cathy J. «Punks, Bulldaggers, and Welfare Queens: The Radical Potential of Queer Politics?». *GLQ* 3 (1997): 437–65.
- D'Emilio, John. «Capitalism and Gay Identity». *Powers of Desire: The Politics of Sexuality*. Επιμ. Ann Snitow, Christine Stansell, και Sharon Thompson. New York: Monthly Review, 1983. 100–113.
- D'Emilio, John. *Sexual Politics, Sexual Communities: The Making of a Homosexual Minority in the United States, 1940–1970*. Chicago: U of Chicago P, 1983.
- D'Emilio, John, και Estelle Freedman. *Intimate Matters: A History of Sexuality in America*. New York: Harper and Row, 1988.
- Ettelbrick, Paula L. «Legal Marriage Is Not the Answer». *Harvard Gay and Lesbian Review* (Φθινόπωρο 1997): 34–36.
- Evans, David T. *Sexual Citizenship: The Material Construction of Sexualities*. New York: Routledge, 1993.
- Feldblum, Chai R. «Keep the Sex in Same-Sex Marriage». *Harvard Gay and Lesbian Review* (Φθινόπωρο 1997): 23–25.
- Foucault, Michel. *The History of Sexuality Volume I: An Introduction*. Μτφρ. Robert Hurley. New York: Vintage, 1990.
- Fraser, Nancy. *Justice Interruptus: Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition*. New York: Routledge, 1997.
- Gluckman, Amy, και Betsy Reed, επιμ. *Homo Economics: Capitalism, Community, and Lesbian and Gay Life*. New York: Routledge, 1997.
- Godden, Richard. *Fictions of Capital: The American Novel from James to Mailer*. Cambridge: Cambridge UP, 1990.
- Habermas, Jürgen. *The Theory of Communicative Action, Volume One: Reason and the Rationalization of Society*. Μτφρ. Thomas McCarthy. Boston: Beacon, 1984.
- Harvey, David. *The Condition of Postmodernity*. Cambridge: Blackwell, 1989.
- Hennessy, Rosemary. «Queer Theory, Left Politics». *Marxism Beyond Marxism*. Επιμ. Saree Makdisi, Cesare Casarino, και Rebecca E. Karl. New York: Routledge, 1996. 214–42.
- Cesare Casarino, και Rebecca E. Karl. «Queer Visibility in Commodity Culture». *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*. Επιμ. Linda Nicholson and Steven Seidman. Cambridge: bridge UP, 1995. 142–83.
- Horkheimer, Max, και Theodor Adorno. «The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception». *Dialectic of Enlightenment*. Μτφρ. John Cumming. York: Continuum, 1993. 120–67.
- Kaplan, Morris. *Sexual Justice: Democratic Citizenship and the Politics of Desire*. New York: Rout-

- ledge, 1997.
- Katz, Jonathan Ned. *Gay American History: Lesbians and Gay Men in the U.S.A.* New York: Cromwell, 1976.
- Katz, Jonathan Ned. *The Invention of Heterosexuality*. New York: Dutton, 1995.
- Kimmel, Michael. *Manhood in America: A Cultural History*. New York: Free, 1996.
- Kushner, Tony. «A Socialism of the Skin». *Nation* 4 July 1994: 9–14.
- Leach, William. *Land of Desire: Merchants, Power, and the Rise of a New American Culture*. New York: Vintage, 1993.
- Lipietz, Alain. *Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism*. Μτφρ. David Macey. London: Verso, 1987.
- Lukács, Georg. *History and Class Consciousness*. 1923. Μτφρ. Rodney Livingstone. Cambridge: MIT P, 1994.
- Lynd, Robert S., και Helen Merrell Lynd. *Middletown*. New York: Harcourt, 1929.
- Marcuse, Herbert. *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston: Beacon, 1964.
- Miller, Daniel. *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford: Blackwell, 1987.
- Morton, Donald. «Birth of the Cyberqueer». *PMLA* 110 (1995): 369–81.
- Morton, Donald. «The Politics of Queer Theory in the (Post)Modern Moment». *Genders* 17 (1993): 121–50.
- Morton, Donald, επιμ. *The Material Queer*. Boulder: Westview Press, 1996.
- Mouffe, Chantal. «Hegemony and New Political Subjects: Toward a New Concept of Democracy». *Marxism and the Interpretation of Culture*. Επιμ. Cary Nelson Lawrence Grossberg. Chicago: U of Illinois P, 1988. 89–101.
- O'Connor, James. *Accumulation Crisis*. New York: Blackwell, 1984.
- Patton, Cindy. «Queer Space/God's Space: Counting Down to the Apocalypse». *Rethinking Marxism* 9.2 (1996/97): 1–23.
- Patton, Cindy. «Refiguring Social Space». Επιμ. Linda Nicholson και Steven Seidman. *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*. Cambridge: Cambridge UP, 1995. 216–49.
- Patton, Cindy. «Tremble, Hetero Swine!». *Fear of a Queer Planet: Queer Politics and Social Theory*. Επιμ. Michael Warner. Minneapolis: U of Minnesota P, 1993. 143–77.
- Rotundo, E. Anthony. *American Manhood: Transformations in Masculinity from the Revolution to the Modern Era*. New York: Basic, 1993.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. *Epistemology of the Closet*. Berkeley: U of California P, 1990.
- Smith-Rosenberg, Carroll. «The New Woman as Androgyne: Social Disorder Gender Crisis, 1870–1936». *Disorderly Conduct: Visions of Gender in Victorian America*. New York: Oxford UP, 1985. 245–96.
- Smith-Rosenberg, Carroll. «Puberty to Menopause: The Cycle of Femininity in Nineteenth-Century America». *Disorderly Conduct: Visions of Gender in Victorian America*. New York: Oxford UP, 1985. 182–96.
- Sullivan, Andrew. *Virtually Normal: An Argument about Homosexuality*. New York: Knopf, 1995.
- Sullivan, Andrew. «We're Talking about the Right to Choose». *Harvard Gay and Lesbian Review* (Φθινόπωρο 1997): 25–28.
- Tichi, Cecelia. *Shifting Gears: Technology, Literature, Culture in Modernist America*. Chapel Hill: U of North Carolina P, 1987.
- Trebay, Guy. «Marky's Mark». *Village Voice* 29 Δεκ. 1992: 18.
- Vaid, Urvashi. *Virtual Equality: The Mainstreaming of Gay Liberation*. New York: Anchor, 1995.
- Warner, Michael, επιμ. «Introduction». *Fear of a Queer Planet: Queer Politics and Social Theory*. Minneapolis: U of Minnesota P, 1993. vii–xxxi.
- Wedgwood, Ralph. «What Are We Fighting For?». *Harvard Gay and Lesbian Review* (Φθινόπωρο 1997): 32–3.
- White, Kevin. *The First Sexual Revolution: The Emergence of Male Heterosexuality in Modern America*. New York: NYU P, 1993.
- Young, Iris Marion. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton UP, 1990.

Στα ελληνικά η λέξη «κρίση» συμπυκνώνει τουλάχιστον δύο μεγάλες κατηγορίες νοημάτων. Αφενός, παραπέμπει στις έννοιες της απόφασης, της άποψης ή της γνώμης και, σε στενή συνάφεια με αυτές, στις έννοιες της κριτικής, της αξιολόγησης και της δίκης. Έτσι κάποιος/ου η «κρίση» μπορεί, παραδείγματος χάρη, να επηρεαστεί από την υπερβολική χρήση αλκοόλ· οι δικαστικοί, οι δημόσιοι υπάλληλοι αλλά και τα επιστημονικά άρθρα περνάνε από «κρίση». Αφετέρου, παραπέμπει στις καταστάσεις εκείνες, στις οποίες η αναπαραγωγή της προηγούμενης, της κανονικής ή ομαλής συνθήκης είναι δύσκολη ή αδύνατη. Έτσι, για παράδειγμα, κάνουμε λόγο για «κρίση» άσθματος όταν το αναπνευστικό σύστημα δεν λειτουργεί κανονικά ή για οικονομική «κρίση» όταν το οικονομικό σύστημα δεν αναπαράγει ομαλά τον εαυτό του.

Η πρώτη σημασία προκύπτει από το αρχαιοελληνικό ρήμα «κρίνω», το οποίο αρχικά σήμαινε «διαχωρίζω», αλλά αρκετά νωρίς (στα ομηρικά χρόνια), επίσης, «αποφασίζω». Η δεύτερη σημασία, η οποία είναι και μεταφορική, προκύπτει –σύμφωνα με τους περισσότερους λεξικογράφους– ως μεταφραστικό δάνειο ή αντιδάνειο από τα λατινικά ή τις λατινογενείς γλώσσες. Η «κρίση» έγινε *crisis* (λατ., αγγλ. & ισπ.), *crise* (γαλλ.) και *crisi* (ιταλ.) και κατόπιν «κρίση». Με αυτό τον τρόπο, ενώ τα λατινικά, οι λατινογενείς γλώσσες και τα αγγλικά έχουν δύο όρους για να αποτυπώνουν τις δύο διαφορετικές οικογένειες σημασιών (*iudicium*, *judgement*, *jugement*, *juicio*, *giudizio* για την «κρίση» και *crisis*, *crise*, *crisi* για την «κρίση»), τα ελληνικά περιορίζονται σε μία και μόνη λέξη, την *κρίση*.

Κατά ενδιαφέροντα τρόπο, ήδη από τα αρχαία ελληνικά, μπορούμε να ανιχνεύσουμε κάποιες χρήσεις της λέξης, οι οποίες συμπυκνώνουν και τις δύο σημασίες. Έτσι, η «κρίσις» μπορεί να σημαίνει το κρίσιμο σημείο μιας αρρώστιας, το σημείο όπου “αποφασίζεται” η τύχη της ζωής του ασθενούς. Επίσης, κατά ενδιαφέροντα τρόπο, η φιλοσοφία, σε ανεξάρτητους μεταξύ τους κλάδους, έχει φέρει κοντά τις δύο σημασίες, οι οποίες συμπυκνώνονται στη μία και μοναδική ελληνική λέξη. Για παράδειγμα, στη φιλοσοφία και την ιστοριογραφία της επιστήμης η κρίση σηματοδοτεί μια κατάσταση, κατά την οποία το κυρίαρχο Παράδειγμα αδυνατεί να αναπαραγάγει ομαλά την κυριαρχία του εξαιτίας μιας πλειάδας εμπειρικών ανωμαλιών. Η κατάσταση αυτή, παράλληλα, ωθεί στην όξυνση της κριτικής και στην ανάληψη μιας σειράς αποφάσεων ή αξιολογήσεων, οι οποίες δεν ήταν διαθέσιμες στο παρελθόν. Αντίστοιχα, αλλά με αρκετές διαφορές, στον χώρο της πρακτικής φιλοσοφίας, η έννοια της κρίσης σηματοδοτεί την απουσία εγκαθιδρυμένων κριτηρίων για την ανάληψη και τη νοηματοδότηση μιας πράξης – κατάσταση η οποία αναγκαία ωθεί στην κριτική και την απόφαση.

Μοιάζει, λοιπόν, η κρίση όντως «να γεννά ευκαιρίες», όχι όμως αυτές που εννοούν οι επιτήδαιοι της αναπαραγωγής της υπάρχουσας κατάστασης. Η “κρίση” επισύρει ‘κρίση’. *Κρίση* λοιπόν...